

Владимир Димитријевић
Дођи и види
(Иконостас и светиња олтара у православном Предању)

Владимир Димитријевић: Дођи и види
(Иконостас и светиња олтара у православном Предању)

издавач: Лио, Горњи Милановац
телефон 032 711-112, 063 70 68 726
e-mail> lio@alfagm.net

за издавача: Слободан Обрадовић

уредник: Михаило Вујичић

припрема: Издавачка кућа „Лио“

рецензија: Срећко Јовановић

штампа: Ленарт, Горњи Милановац

тираж: 500 примерака

ISBN 978-86-83697-53-3

Владимир Димитријевић

Дођи и види
(Иконостас и светиња
олтара у православном
Предању)

Лино, 2008.

Уводна реч

Године 2007, мало после Светог Архијерејског Сабора Србске Православне Цркве, у Крагујевцу је одржан скуп посвећен богословском и уметничком значењу иконостаса. На њему је један професор теологије, с панагијом, изјавио да иконостасу, који заклања Свету Литургију, није место у храму, него, рецимо, у манастирској трпезарији.

Зато је ова књига о иконостасу.

Дошла су чудна времена.

Морамо да објашњавамо оно што се, до јуче, подразумевало и да бранимо оно што је, до јуче, нас бранило од греховне самовоље и овосветског духа, што нам је постављало границу да би нас упутило ка Безграничном Који обитава у срцу.

Да бранимо иконостас, тај украс православних храмова, који немају (нити су га икад имали), ни римокатолици, ни протестанти.

У неким епархијама СПЦ иконостаси се уклањају, скраћују, а негде их, у нове храмове, уопште ни не стављају.

Зато је ова књига о иконостасу. Да читаоцу још приснијим учини оно што он већ воли: да му посведочи да иконостас није „западњачки“ утицај у нашим црквама, него светопредањско благољепије дома Божијег, свештени стег војујуће Цркве, да укаже на то да иконостас не скрива, него открива тајну олтара.

Господе, благослови!

Уочи Великог Поста
2008.

Аутор

ЈАГЊЕ БОЖЈЕ И ОБЛАК СВЕДОКА

Иконостас: порекло, развој, смисао

Уводна размишљања

Пре него што почнемо да се бавимо питањем иконостаса, морамо да признамо једну просту чињеницу: ми живимо у доба које не разуме и не воли православну икону. (Уосталом, без љубави, тог гносеолошког оруђа по преимућству, разумевање је немогуће.) То је парадоксална тврдња јер су православне иконе свуда око нас: има их на зидним и цепним календарима, у изложима радњи, на зидовима канцеларија и станова, изнад волана ципова и аутомобила, на поштанским маркама. Доступније су више но икад, и тешко је наћи човека без „иконице“. Па, о чемује онда реч?

Реч је о томе да је феноменологија штампане иконе многоме распршила њену предањску онтологију. Уосталом, молимо читаоца да се замисли над простом чињеницом: Телеком Србија издаје хало картицу са студеничким Распећем - и ту нико не примећује било шта чудно, а камоли аномално (неки би чак рекли да се друштво све више отвара за „православне вредности“) Или, бели анђеол васкрсења из Милешеве дође на банковну картицу - ту се дигне узбуна, али не „онтолошка“, него више око „ауторских права“. А иконе на маркицама ПТТ-а?

Познати немачки мислилац, Валтер Бенјамин, у свом огледу „Уметничко дело у доба техничке репродукције“, упозорио је, још пре Другог светског рата, да техничка репродукција разара ауру уметничких дела, лишава их његове лепоте која је, између осталог, у јединитости. Што више репродукција - то мања вредност изворника. Већ помињано Студеничко распеће нашло се, о Васкрсу 2007, на маркицама ПТТ Србије - оно у шта је Св. Сава уложио целог себе, дајући килограм злата за килограм „византијско плаве“ боје, сада ће бити цепано када се отвара коверат...

Заиста, срећемо се с временом новог иконоломства, перфиднијег од оног древног.

Старац Пајсије, страхопоштовање иконољупца и питање „прва три века“

Познати светогорски духовник, старац Пајсије, веома много је говорио о побожном односу према светињи иконе. У доба у коме живимо, када је око нас свеопшта равнодушност („Равнодушност према Богу води човека у равнодушност према свему другом; води у расуло“ говорио је старац), његове речи о иконопоштовању ће нам помоћи да схватимо о чему је заиста реч.

Једном приликом, старац Пајсије је испричао о монаху који је хтео да неком поклони икону Светог Николаја Чудотворца, па је увио у папир и ставио у ормар. Не пазећи довољно, окренуо је икону лицем ка полици. После извесног времена, у келији му се појавила бука. Бука је била све већа и већа. Тражећи њен извор, монах је дошао до ормара и схватио о чему је реч. Одмотао је икону Св. Николе, окренуо је како треба и - бука је тренутно престала.

Старац Пајсије је одлучно бранио и целивање старих икона, на којима су боје избледеле: „Када човек са побожношћу и жарком љубављу целива свете иконе, он као да упија у себе њихове боје, па се у њему самом изражавају ликови светитеља. Светитељи се радују кад „силазе“ са даске или папира, остављајући отисак иа срцима људским. Када хришћанин са побожношћу целива иконе и тражи помоћ од Христа, Мајке Божје и светитеља, тим целивом од свег срца он упије у себе не само благодат Христа, Мајке Божје и светитеља, који улазе на иконостас његовог унутрашњег храма. Човек је храм Духа Светога (1. Кор. 3, 16; 6, 19). Погледај: и свака служба почиње и завршава се целивањем икона. Када би људи то схватили, колику би радост осећали, колику би снагу добили!“

Старац Пајсије је истицао да се иконе морају писати са побожношћу да би благодатно деловале на оне који их целивају.

Наводио је пример свог духовног руковође, старца Тихона Руса, који је плакао сликајући плаштаницу, уз појање „Благообразни Јосиф скину с дрвета пречисто Тело Твоје, плаштаницом чистом га обавив“. Говорио је да је све у побожности - побожан човек се може

освештати од додира са зидом на коме је била икона, а непобожан нема користи ни од најлепше насликане свете слике. Наводио је случај једног свештеника који је дошао на Атос, и веома немарно пратио богослужење - седео је када се не седи, лутао погледом, итд. У разговору с њим, старац Пајсије је сазнао да овај, између осталог, кашира иконе. Како? Стави гомилу икона једну на другу, а затим СЕДНЕ на њих, да би лепак „ухватио". Светогорски светилник није могао да верује да се неко тако понаша према светињи - да СЕДИ на иконама. Свештенику, међутим, није падало на памет због чега је то лоше.

Нажалост, духовно стање данашњег човека је такво да он, због своје непобожности, почиње да доводи у питање Свето Предање. „Зашто је ово овако, а није онако? Ако ја то не разумем, ако немам духовни вид, онда то није ни потребно". Модернизам се рађа из равнодушности маскиране бригом за Православље. Познати грчки иконописац Фотије Кондоглу овако је објашњавао „љубав" модерниста према Православљу: „Ја волим девојку, али ме њен лик не задовољава; њен глас ме нервира; нос јој је предугачак; желео бих да су јој очи друге боје, а да јој је коса кестењаста. Тако је и у духовној области: волим Православље, али не и кандила у којима гори маслиново уље; сматрам да су мантија и дуга брада застарели; Црква своје постове мора да прилагоди савремености, да измени свој празнични календар, итд."

И онда се појави чувена прича о „прва три века", у којима није било иконостаса. Леонид Успенски, у свом огледу „Питање иконостаса" јасно каже: „Не треба упрошћавати проблем: ако нечег није било у првим вековима хришћанства то не значи да нам ни сада није потребно". Такон Андреј Курајев, у својој књизи „Протестантима о Православљу" с тим у вези додаје: „Црква је живи организам, а за живо је карактеристичан развој. Зато су баптистичка уверавања о томе да су се они вратили „апостолској простоти" неуверљива: не можеш приморати одраслог човека да опет улази у колевку и носи дечју одећу, како год да је она слатка. Хришћанство је одрасло. Има му већ две хиљаде година, и оно дрво,

које се раскрошњало за два миленијума, не може се поново обрести до размере и облика младице која је израсла у зору хришћанства. /.../ Христос је Царство Божје поредио са семеном које клија, са дрветом, са квасцем! Због чега замерати дрвету зато што није остало семе, него је у себе упило сву сложеност света и човека? Дрво, које је Христос оставио „после Себе“, прорасло је кроз историју, упивши у себе њене сокове и помешавши их с небеским струјама. Само човек, који се стиди Христа и тајне ваплоћења Бога, може рећи да се Црква „узалуд везала“ за „овај свет“ /.../ Шта уопште значи Православље? То је Еванђеље плус благодарно усвајање његовог деловања на оне људе разних времена, култура и народа, који су се свецело открили за вест Христову. Православље је - поверење према историји“.

Иконостас је плод развоја, а не деградације црквене свести. И, као што је доказао отац Павле Флоренски, његов смисао није у скривању, него у ОТКРИВАЊУ велике тајне побожности. Човек има право да мисли другачије, али нема право да своје мишљење узводи у ранг апсолутних истина. Свето Предање га у томе спречава.

Велики православни литургичар, архимандрит Кипријан Керн, већ нас је упозорио: „Тај „примитив“ хришћанства који сваког очарава често нам слика апостолске и катакомбне подробности литургијског живота оног доба. Постоји велика опасност од западања у такву „апостолску“, „еванђелску“ стилизацију ранохришћанског начина живота. Рестаурирати прошло нити се може нити је неопходно, због чега су сви баптистички, протестантски и остали покушаји да се нешто реконструише и да се не усвоји историјско наслеђе хришћанског искуства ништа друго до покушаји театарне инсценације онога што је можда веома драго сваком ко воли Еванђеље, али што, само по себи, јесте само једна од етапа историјског развоја (Литургика, Химнографија и хеортологија, Москва 1997, стр. 98).

Псевдоиконе у борби против човека

Павел Бусалајев, познати московски иконописац и члан истраживачке групе „Иконичност“, већ годинама се бави научно-практичним истраживањима у оквиру пројекта „Свето без Бога“. Направио је низ изложби на тему „Отимање иконе“. Бусалајев се бави истраживањем савремене рекламе, показујући како маркетинг-мајстори отимају свете слике и појмове да би их користили за своје интересе.

Бусалајев истиче да он рекламу и икону не посматра толико у историјској перспективи, колико као семантичке системе и информадионе кодове. Зато није нимало случајно да реклама, пи-ар (public relations) и брендинг (робно маркирање) цветају у областима негда хришћанских култура; то јест, по Бусалајеву, „савремени мас-медији граде виртуелну стварност на истим законима на којима се заснива семантички простор Цркве, из простог разлога - другачијих закона нема“. Творци масовне културе, који настоје да створе наопаки систем вредности, морају да крену од чињенице да је Црква у току столећа разрадила симболички језик, појмљив свим њеним члановима - од Европе до Азије, од Африке до Сибира. То је јединствени сакрални језик. Простор иконе, храма и Литургије изливао је духовну енергију у спољашњи свет: капеле, литије, крстови на раскршћима, називи улица - све је било под благословом Цркве. Сакрално је присуствовало у свим тренуцима људског живота, подсећајући човека на Вишње, Непролазно. Тако је било и на Западу - зачују се звона, „Angelus“ вечерња служба почиње, и сељаци се заустављају на њивама, читају „Здравомарија“. А предели Русије обасјни храмовима? Сетимо се Солжењициновог записа о „путовању низ Оку“: „Путујући сеоским друмовима Средње Русије лагано почињете да схватате у чему је кључ руског пејзажа, који смирује човека. Он је - у црквама. Истрчале су на брдашца, успеле на брегове, као царице беле и црвене су изашле на широке реке, дижу витке, на све могуће начина изрезбарене, звонике изнад сламнатог и каменог сивила и већ из даљине, из

велике даљине климају главама једна другој, оне се из села удаљених усмеравају пут неба јединог. И ма где да луташ по пољима или ливадама, далеко од људских насеобина, никада ниси сам: над зидом шуме, над високим стогом или над хумом увек ће те посматрати булка звоника или из Горње Лавецке, или из Лубича или из Гавриловског".

Уместо храма, средиште савременог насеља је банка или хипермаркет. Савременом маркетингу није доста да роба буде препозната - њен „бренд" (робна марка) мора да се усади у подсвест потрошача, и он, као и друштво, треба да буду „лојални" бренду. Бренд мора да има харизму, да потрошачу намеће вредности.

Бусалајев каже: „Неки експерти тврде да су задаци бренд-менаџера, који покушава да помоћу „литургије хипермаркета" задрже душе у бескрајном „празнику потрошње", слични задацима духовним. У сваком случају, један од водећих стручњака у датој области, Самвел Аветисјан, на питање новинара часописа „Експерт" да ли је бренд-менаџер нешто као месија, скромно одговара: „Више пастир, духовник, колико год то цинично звучало. И данас човек који, прошавши поред цркве, недељом иде у ИКЕА, решава, у суштини, исте психотерапеутске проблеме". Ето, то је контратрадиција у најчистијем виду".

Бусалајев објашњава појам контратрадиције: „Контратрадиција настоји да створи привид господарења истим оним силама и методама какве поседује права духовна традиција, и зато покушава да освоји „простор свештеног", радо користећи у том покушају елементе сакралне уметности. За разлику од искрене духовне заблуде, контратрадиција је начелно вештачка, она иде на свесно кривотворење пројава духовног живота. Контратрадиција је многолика: то је био и покушај стварања култа богиње разума у Француској за време револуције, и псевдорелигиозности комунистичког система и неопаганизам нацифашизма. У наше доба то је, пре свега, стварање општепознатих симбола потрошачког друштва. Механизам је прост. Да би се повисио друштвени статус неког брэнда, доводе га у однос с највећима земаљским

вредностима; ако ни то није довољно, дају му космичко значење. Следећа етапа - надкосмичко значење, причасност духовном свету, и бренд тако постаје сакрални објекат".

Бусалајев наводи пример рекламе за пиво „Балтик“: Рус позива странца на пиво, и странац је одушевљен; затим се истиче да га пију и у Енглеској и Америци (недостижни узор); на крају, на небу блиста пивара с фирмом „Балтик“. Последњи ниво рекламе за пиво (да, за пиво!) је узвик: „То је пробој! То је откровење! „Балтик“ је - твој свет без граница!“ Откровење заиста уклања границе човековог битија; и човек ускоро почиње да мисли да ће га пиво привести познању смисла живота.

Савремено брендирање има и псевдосветотајинску улогу. Бусалајев вели: „Људи на подсвесном нивоу очекују празник, и кад виде „иконостас“ билборда који образују јединствени градски простор и бајковиту псевдолитургијичност хипермаркета, они то усвајају као норму живљења. Сав систем савремених масовних комуникација усмерен је на то да човека увуче у простор контратрадиције и да му измени свест“.

Некад је реклама само обећавала празник, а сада, у свету брендирања, вештачки празници потрошње стално су у игри.

Мултинационалне компаније желе да створе „рај брендова“, свет илузорне праневиности у којој се све може купити, без обзира на цену. (То је, наравно, рај за магарце, описан у Колодијевом „Пинокију“. Али ко данас озбиљно схвата бајке, једну од најозбиљнијих књижевних врста?) Бусалајев нема илузија: „Апелујући на људске душе, корпорације покушавају да наступе у улози антицркве (грчки префикс „анти“ не значи само „против“, него и „уместо“). Наметнути сваком осећање непрестане усхићености („одушевљење је заразно“), осећање поседовања натприродних стварности - то је главни циљ корпорацијске религије; шире речено - религиозне контратрадиције. Сада се више не продаје роба, него робна марка (бренд) као лик, који је, с једне стране, кадар да обезбеђује добит корпорацији, а с друге помаже да се „репрограмира“ свест модерног човека“. Одатле реклама у којој

компјутер постаје извор кисеоника, а банкарска картица добија ореол.

Црква човеку у својој Литургији нуди освештање свих пет чула: пред очима је иконостас и одежда свештеника; уши слушају умилно појање; њух осећа мирис тамјана и воштанице; укус се преображава у додиру са Светињом Причешћа, нафором, водицом; усне додирују крст и иконе приликом целивања. А контратрадиција мултинационалних корпорација жели да сваком чулу човеком понуди неку виртуелну стварност. Ако изабереш „прави“ бренд, ти мењаш и себе и свет. У Москви се продавница флуоресцентних кинеских играчака зове „Светлост у тами“ (Јн. 1,5); на улазу у коцкарницу пише „Уздигни се изнад таштине“; радња са електриком ради под фирмом „Нека буде светлост“ вулгарно се користећи изразом из Књиге постања. Тако се загађује смисао светих речи...

Лажни рај се ствара јер богатства нема за све. За убогу руљу има, међутим, ДОВОЉНО слика богатства, успеха, среће, довољно „рајских брендова“ довољно реклама и билборда.

У таквом свету, свету псевдо-храмова хипермаркета у којима се служи псевдо - литургија („заједничко дело“) потрошње, и у коме су билборди наметљиви лажни иконостаси, прозори у смрт и ништавило, иконостас у храму је свенеопходан да би човек, гледајући лепоту васкрслих у Првоваскрслеме, одморио и телесне и душевне и духовне очи, да би, макар на тренутак, заплакао сузама блудног сина који се, у далекој земљи потрошачког друштва, као слуга најсуровијег капиталисте, чија је добит свака душа сломљена „ђаволском брзоплетошћу“ апокалипсе, као онај ко се храни рошчићима брендова, барем понекад сетио да има Оца на небу и Очевину у Горњем Јерусалиму. Ако немамо иконостас у храму, имаћемо га на билборду. Ако не постанемо живе иконе живе Цркве, бићемо брендови онога који, полут своје гогољевске инкарнације, Чичикова, купује мртве душе.

Олтар и мирјани по Светом Никити Ститату

Свети Никита Ститат, ученик Св. Симеона Новог Богослова и писац његовог житија, у осмом писму извесном Никити, хартофилаксу и синђелу, који је у свом дому имао храм чији је олтар био отворен тако да су и лаици могли да гледају шта се унутра збива, врло одлучно образлаже свето предањске разлоге због којих тако не сме да буде. Очито, ови разлози су плодови исихастичких увида његовог учитеља и њега самог, врло озбиљно схваћени у византијском монаштву с почетка другог миленијума после Христа. Да чујемо Светог Никиту: „1. Ако мислиш да се возглас „Двери, двери, премудрошћу пазимо" односи само на Тајну Божанствене и бескрвне Жртве и, како си у писму написао, да је свима који ту стоје дозвољено да гледају тамо где се обављају Божанске Тајне, да би се то пратило и да би се на све уопште бацао поглед, то (што кажеш) сасвим је туђе твојој врлини и знању, јер су Бог и апостоли благословили да само свештеници који приносе (Жртву) могу да је поимају и познају, како је и писано.

2. Јер каже: „Тајна Моја је за Мене и Моје" (ово је „аграфа", у Еванђељу незаписана реч Христова, нап. В. Д.), и опет: „Вама је дато да знате тајне Царства Божијег, а осталима у причама" (Лк. 8,10). Због тога је Господ ученицима и предао ову Тајну кад је требало да буде распет на Крсту, мада је у оно време било много верујућих; Он је славу Свог Божанства показао само тројици ученика, Петру, Јакову и Јовану, а никако не и осталим ученицима. Дајући нам, у свим божанственим, као и у свим човечанским делима, која је Он учинио, образац благоустројства и чина, (указао нам је на то) да свако остане и ходи у оном чину у коме је призван и да не прелази дрско ка степенима који му још нису дати. Ако је неко такво благоустројство било дато Цркви верних, они, који га не чувају, него престапају сопствену меру, у свему су безумни. Уопште, човеку - лаику није дозвољено чак ни да говори, нити да поучава у Цркви, а камоли да разматра страшне тајне Свештене Жртве (Евхаристије, нап. В. Д.), како каже апостол: „Лаику не

дозвољавамо да учи у цркви" (1. Тим. 2,12), а затим и VI (васеленски) сабор на тај начин, слажући се с апостолима забрањује лаицима да уче у цркви како ти написасмо у претходном писму.

3. Па ако су божанствени оци забранили прилаз жртвенику за све мирјане - јер су они (оци) само царевима који приносе дарове дозволили улаз тамо - како им је (лаицима) уопште могуће чак и да се приближе жртвенику, кад се савршавају божанствене (Тајне), а камоли да на њих бацају нечисти поглед и сасвим некажњено да разматрају оно страшно и божанствено што се том приликом збива? Само је јерејима Божјим дато да их виде и савршавају, јер је њима дато и учитељско достојанство, по ономе што је речено Тимотеју: „Не занемаруј благодатни дар у теби који ти је дат кроз пророчанство полагањем руку старешина на тебе" (1.Тим.4, Н). Знај да је место лаика у цркви верних, кад се савршава света анафора, далеко од божанственог жртвеника. Јер, прво, они који су унутар светога олтара су само јереји и ђакони и ипођакони, друго, они споља, који су близу олтара, - то су остали чиновни монаха, према нашој јерархији, а треће, они који су иза њих и иза доле - то су лаици, у складу са поретком у католичанској Цркви верних, који нам предадоше апостоли Христови а записаше Дионисије и Климент, ученици Петра и Павла. Па како онда, с таквог растојања, лаик може да посматра Тајне Божје, кад их са трепетом савршавају јереји Његови?

4. Ако ти кажеш да је у твојој домаћој цркви лаицима дозвољено да се приближавају жртвенику кад се савршава Бескрвна Жртва, онда је то теби па велику осуду, јер у знању и незнању вређаш учење Апостола и Отаца, пошто они нису допустили да се сабирате у твојој кући и да подижете други жртвеник насупрот оближње католичанске Цркве и узносите у њему свету жртву. Јер то одбацише ученици Христови и с њима божанствени Оци, него су они заповедили да приносимо и сабирамо се са свима у католичанској и освештаној и Богу посвећеној цркви, у којој је целокупно устројство сврсиходно, а ђакони с ипођаконима предстоје близу светога олтара, док се непосвећени и недостојни

задржавају подаље од свештених врата храма и немају могућности да кроче тамо. Но, доста о томе."

Прошли су векови, а један савремени хришћански учитељ, у Господу почивши митрополит Антоније (Блум) каже да би сваки верник „требало да схвати зашто је храм подељен на два дела и шта представља олтар у односу на остатак храма. Да, тако је, иконостас одваја народ од олтара. Међутим, требало би да схватимо да је храм област у коју је дошао Христос и где се збива постепени препород сваког човека, човек као да ту пролази путем спасења. Олтар, пак, представља место где живи Бог. Ја, на пример, пре него шта сам постао ђакон, никада нисам улазио у олтар, сматрајући то за свето место у које можеш да уђеш само ако си ПОСВЕЋЕН, и не жалим због тога"

Заиста, олтар је свештени простор по преимућству. Шести васељенски сабор, својим 69. правилном, не дозвољава ником од мирјана да улази у олтар, осим царевима, по древном обичају. Да је тај обичај стари види се из речи цара Теодосија Млађег записаних у актима III васељенског сабора: „Ми, који смо увек неопходним бројем оружника окружени и којима не приличи да будемо без оружника, ипак, кад улазимо у храм Божји, ван храма остављамо оружје и чак с главе скидамо дијадему царског величанства; кад приносимо дарове, ступамо у свети олтар, при чему га - после приношења - напуштамо и заузимамо место које нам припада".

Ово није никакав „клерикализам" него страхопоштовање пред Светињом, као и нови вид *disciplina arcana*; као што у раној Цркви Литургији верних нису могли да присуствују незнабошци, јеретици, катихумени и покајници, тако сада олтар, одвојен завесама и иконама, подсећа на то да Христос Тајну вечеру није савршио на јерусалимском тргу, него у скривеној Горњици на Сиону. Само дванаесторица најближих били су са Христом.

Кад о овоме говоримо, не смемо заборавити да много елемената Литургије потиче из исихастичког предања. Такво је, на пример, и тихо читање свештеничких молитава. Његов циљ није понижавање мирјана и магијско мрмљање које нико не треба да чује, него је оно

израз највеће љубави према Христу, највеће интимности с Њим, оног лежања на прсима Божјим којег је удостојен Свети Јован Богослов. Григорије Светогорац у свом „Гумачењу Божанствене литургије“, наводи безименог исихасту, чији је исказ, по Григорију, „одговор на данашње недоумице како треба читати молитве на Божанственој литургији“: „И као што прилазиш близу и тихо се обраћаш неком значајном човеку, уколико си пред њим слободан и изузетно близак, то исто чини и свештеник. Имајући такву слободу обраћања пред Христом, благодарећи достојанству свештенства, свештеник му прилази и говори своје тајне зборећи тихо, то јест пажљиво, тихим и спокојним гласом. Јер управо тако свештеник изговара молитве, а то указује на две ствари: као прво на преузвишену величанственост Личности са којом разговара, и, као друго, на чисту љубав и велику слободу обраћања пред Њим“. Дакле, нигде се не каже да свештеник тихо чита молитве да би мирјане понизио и одбацио; не, он је њихова уста на Господњем уху, њихова глава на Господњим прсима.

И овде се обраћамо Св. Никити Ститату. Он возглас: „Двери, двери, премудрошћу пазимо“ такође тумачи исихастички. У писму већ поменутом хартофилаксу Никити, Никита каже да ипођакони не подижу овај возглас само да би спречили улаз невернима и оглашенима, него и да опомену све верне да „затворе врата чула од спољашњег лутања и да не гледају без страха у оно што јереји са трепетом савршавају у олтару“. Двери чула не треба затварати само за време Литургије, не истражујући дрско Свете Тајне и чувајући се од лутања ума, него и касније, у свакодневном животу, да не бисмо били попут коња и мазги, мирних само док једу, који потом кидају узде и необуздано јуре.

Треба да се сећамо врло битне чињенице: заборав исихастичког предања доводи до погрешних закључака о структури Литургије. Ако човек не уме да се поистовети са праизвором Предања, ако не зна да обитава с Безграничним у срцу, њему се све чини случајно, непотребно, натегнуто. И то се не тиче само површног посматрача; то се односи на велике литургичаре, научнике, пре свега инославне.

Јер они не познају православну духовност којом једино и може да се појми оно што је дело Духа Светога. Рецимо, узмеш и читаш Мигуела Аранца, римокатоличког стручњака за историју православног типика: све озбиљно, научно, на месту, а онда налетитиш на књигу његових литургијских „контемплација“, где он вернику препоручује да замишља како је на миси скупа са апостолима и уопште нуди прелесне фантазије Лојолиног типа и - све се руши; дакле, Аранц Литургију познаје споља, али не и изнутра. С тим у вези, потпуно је у праву владика Атанасије (Јевтић) који каже: „Иако смо захвални западним ученим литургистима, од којих су неки данас постали чувени и међу православнима (као што су. Р. Тафт, М. Аранц, Х. Матеос), и који су објавили многе важне текстове и значајне студије о Православном богослужењу (лако им је кад имају у поседу и на располагању у Ватикану и библиотекама Запада, све важније старије рукописе), морамо да кажемо да се често стиче утисак да се, у својим проучавањима, они више баве литургијском археологијом (у чему личе на бројне савремене западне библисте), него ли истинским Литургијским богословљем. Можда је то зато што им, често, недостаје живо искуство Православног Црквеног, подвижничко-литургијског живог Предања, опит диханија Духа Светога, Утешитеља Цркве, којим у живој материци Цркве жубори извор Воде Живе кроз векове и нараштаје“.

Леонид Успенски о тајни иконостаса

Највећи теолог иконе XX века, Леонид Успенски, у свом „Богословљу иконе“, изврсно нам објашњава смисао иконостаса управо као плод развоја исихастичко-литургијског предања Цркве Божје: „Један од најзначајнијих плодова исихастичког процвата не само светости и црквене уметности, већ такође и литургијског стваралаштва у Русији јесте иконостас у свом класичном облику.

Као у Византији, тако и у Русији у то време видимо покушаје да се објасни смисао Тајне Евхаристије путем илустрације неких момената Литургије. Међутим, истовремено са тим покушајима јавља се, унеколико као одговор на њих, развој преграде која одваја олтар од средњег дела храма. Та преграда се временом преображава у иконостас са иконама у низовима и постаје један од главних елемената Православне Цркве. Она сакрива олтар од погледа верника. У нашем времену иконостас често изгледа непотребан: он шокира не само иноверне, већ понекад и понеке православнос. Због тога нам се чини корисним да се кратко зауставимо на иконографском садржају иконостаса и на његовом смислу, те да покушамо да покажемо силу и тачност изражавања која се појавила и која је својствена исихазму. У свом класичном облику, који је завршен у XV веку, иконостас се састоји од пет редова икона овењаних крстом.

Највиши ред или чин, праотачки, представља првобитну Старозаветну Цркву од Адама до Мојсијевог Закона, тј. Предзаконски период, представљен у лику старозаветних праотаца са одговарајућим текстовима на одвијеним свицима. У средини се налази образ Свете Тројице, тј. Јављање Аврааму код Мамвријског дуба, као први завет Бога са човеком и прво Откривење Тријединог Бога.

Испод је пророчки ред који представља Старозаветну Цркву од Мојсија до Христа, тј. Законски период. Он се састоји од ликова пророка, такође са одмотаним свицима у рукама, на којима су написани текстови њихових пророштава о Боговаплоћењу. У

средишту овога реда је икона Знамења Богородице, тј. иконични приказ Исаијиног пророштва: Стога ће вам Господ дати знак: Ето Девојка ће затруднети и родити Сина и наденуће му име Емануил (Ис 7,34), што ће рећи: С нама Бог (Мт. 1,23).

Оба ова реда показују праобраз Новозаветне Цркве, њену припрему код предака Христа по плоти и предсказање код пророка. На тај начин, икона Боговаплоћења у средишту реда пророка указује на непосредну везу између Старог и Новог Завета. Сваки од тих чинова представља одређено раздобље свештене историје (време припремања), и сваки је усмерен ка средишњем лику - тј. врхунцу свих припрема и пророштава.

Следећи ред на иконостасу јесте празнични. Он представља новозаветни период, благодатни, и изражава испуњење онога што је било наговештено у два горња реда: „Један (Завет) је говорио о Христу, а други је испунио: један је писао Истину у прасликама, а други ју је показао". Ту су приказани догађаји Новог Завета, који сачињавају литургијски годишњи круг и који се посебно свечано славе у Цркви као својеврсне главне етапе промислитељског дејства Божијег у свету, тј. као постепено остваривање спасења.

Следећи ред иконостаса се зове деисис (што значи „молитва"). Ту су анђели и свети апостоли, те њихови следбеници - јерарси, монаси, мученици итд. По одређеном реду присаједињују се средишњој теми - деисису у правом смислу речи: троделној икони на којој са обе стране Спаситеља у молитвеном положају стоје Богомајка (са Његове десне стране) и Претеча (са леве стране). Цео овај чин није ништа друго до раширени деисис. Он показује резултат Боговаплоћења и Силаска Светога Духа, пуноту Новозаветне Цркве, тј. испуњење онога што показују три горња реда иконостаса. Стога је тај средишњи чин његов главни део. Основна његова тема јесте молитва Цркве за свет. То је есхатолошки аспект Цркве.

Најнижи ред иконостаса је помесни: са обе стране од царских двери постављена је по једна велика икона, обично Спаситеља и десно до Њега (лево у односу на посматрача) - Мајке Божије са

Младенцем. Понекад се од тог правила одступа, те се икона Христова замењује храмовном иконом (тј. иконом која представља лик или празник коме је храм посвећен). Пред те две иконе се читају молитве које су укључене (очигледно после иконоборства) у Вход, којима се исповеда икона Христова. Тако се икона исповеда пред самом иконом, док се обраћање Богородици врши испред њене иконе. Ове помесне иконе су предмет најнепосреднијег општења и поштовања: њих целивају, пред њима пале свеће, итд.

На северним и јужним дверима се изображавају арханђели или свети ђакони као служитељи при савршавању Свете Тајне. На јужним дверима арханђео се понекад замењује благоразумним разбојником, чиме се наглашава схватање двери као улаза у небески рај: Данас ћеш бити са мном у рају (Лк. 23,43). Слободно место поред двери (уколико га има) попуњава се другим иконама. Тај ред икона обично не поседује строг и ритмичан распоред као остали редови: напротив, он је често сасвим асиметричан. Иконе које га сачињавају обично су врло разнообразне и зависе од месних потреба и карактера храма.

Средишње двери, „царске“ или „свете“ (понекад „рајске“) постоје од настанка саме олтарске преграде. Оне се украшавају иконама од најстаријих времена. Ту се обично смештају Благовести и под њима четворица јеванђелиста. Мање често се на њима изображавају Свети Ваеилије Велики и Јован Златоусти са Јеванђељем у рукама или развијеним свитком са литургијским текстом. Символички царске двери представљају улазак у Царство Божије. Благовести су ту почетак, „основа нашег спасења“, која човеку открива улаз у то Царство: то је блага вест коју су објавили јеванђелисти. Ту се блавест односи непосредно на човека који овде долази да се причести тог Царства. Овде, на доле, на међи која раздваја олтар од брода, врши се причешћивање верних. Због тога се над вратима изображава Евхаристија. То је литургијски превод Тајне Вечере: сам Христос причешћује апостоле. Неопходност причешћивања у оба вида изражава се двоструким изображењем: са једне стране Спаситељ шесторици апостола пружа Хлеб, а са друге - другој

шесторици Чашу. Тема причешћивања апостола иаглашава и издваја првосвештеничко служење Христа: ту се оно изражава у Његовим управним дејствима као Првосвештеника.

Такво иконографско устројство иконостаса, такав поредак његових редова одговара литургијској молитви непосредно пред епиклезу: „Ти и Јединородни Твој Син и Дух Твој Свети... Ти си нас из небитија привео у битије, а када смо отпали подигао си нас опет, и ниси одустао да све чиниш док нас ниси узвео на небо, и даровао нам Царство Твоје будуће”.

Непосредно пред погледом верних, на једној површини, која лако може да се обухвати погледом, иконостас показује пут домостроја Божијег: историју човека који је саздан по образу Тријединог Бога и путеве Бога у историји.

Одозго на доле иду путеви Божанског Откривења и остварења спасења. Почевши од образа Свете Тројице, Превечног Савета и Источника битија света и промишљања о њему, нижу се редови припрема Старог Завета, пророчких предказања и затим празника који испуњавају оно што је било припремано, све до долазећег окончања домостроја Божијег - деисисног чина. Све то као да стреми ка Личности Исуса Христа, „Једног од Свете Тројице”. Тај централни лик Господа јесте кључ васцелога иконостаса. Јер, Христос није никада сам: Он је свагда Глава свога Тела. Ни у православној теологији, ни у православној побожности Христос се никада не одваја од Дјеве Богородице и Његових „пријатеља” светитеља. Искупитељ и искупљени су нераздељиви. Деисис показује да је коначна сврха Боговаплоћења била у томе да Ваплоћени стекне „Тело” које и јесте Црква, тј. ново човечанство, искупљено и поново рођено у својој Глави. Ред деисиса представља круну историјског тока; он је образ Цркве у њеном есхатолошком виду. Васцели живот Цркве као да се овде сабира у свом највишем и постојаном назначењу - у посредовању анђела и светитеља за свет. Сви приказани су обједињени у једно Тело. То је јединство Христа са Његовом Црквом: *Totus Christus, Caput et corpus*, које се остварује и изграђује Тајном Евхаристије.

Одговарајући на Божанско Откривење, одоздо на горе крећу се путеви човековог узлажења: прихватањем јеванђелске проповеди (јеванђелисти на царским дверима), сједињавањем Божанске и човечанске воље (икона Благовести као слика сједињења те две воље), молитвом и на крају причешћивањем Тајном Евхаристије човек остварује своје усхођење ка ономе што изображава чин деисиса, ка јединству Цркве. Црква је продужена Педесетница и силом Светога Духа човек се укључује у Тело које возглављује Христос. Он ту присуствује и телесно (у Даровима), и у икони. Уколико Литургија остварује и изграђује Тело Христово, иконостас га показује, постављајући пред очи верних образни израз онога чији су они чланови, тј. показује Тело Цркве, које се изграђује по образу Свете Тројице, која је постављена на врху иконостаса. То је многојединство лица по образу Божанског Тријединства. Ка том образу верујућег и узноси икона Христова и пред његовим очима се открива (...) друго Откривење - небеска Литургија, вечна Евхаристијска Жртва која је започела у недрима Свете Тројице од вечности и која се продужава свагда, сада и увек и у векове векова.

У науци се понекад среће гледиште да је иконостас својеврсна замена или понављање зидног црквеног живописа. Одиста, основни елементи живописа храма постоје и у иконостасу и многе теме су им заједничке. Међутим, то никако не укида њихову суштинску разлику. Однос зидног сликарства и иконостаса се може правилно разумети једино исходећи из назначења и једног и другог и улоге за коју су одређени. Та, пак, улога јесте различита.

Храм је литургијски простор који прима сабрање верних и симболички укључује у себе целу васељену. Он представља козмички аспект Цркве. Његов живопис, иако подвргнут одређеној схеми која у одређеним деловима грађевине захтева постојану тематику, у другим деловима допушта велику разноврсност, и мање или више произвољни избор тема.

Међутим, у иконостасу је тематика строго одређена, како у целини, тако и у појединачним деловима. Иконостас показује васпостављање Цркве у времену и њен живот све до крунисања

Парусије. Износећи постепено испуњавање Цркве од Адама до Страшног суда, иконостас раскрива осмишљавање временског процеса кроз његово приопштавање ванвременитом чину, тј. Евхаристији. То Тајинство обухвата сва времена и сва поколења (...) Оно је привођење историје јединству, будући обнављање спасоносног догађаја којим се додирујемо са свим временима пре нас и после нас. Иконостас показује нарастање у времену онога што је створено у сарадњи (синергији) Бога и човека, тј. људе и догађаје који осмишљавају и освећују историју, а у исто време и место сваког човека у њој, као и време које је за њега право. Тако се очигледно показује значење границе између олтара и брода храма као границе између вечног и временитог. То значење је у њиховом међусобном прожимању - у њиховом јединству. У новозаветну Светињу над светињама, у Царство Божије човекује отворен пут кроз „завесу, тј. Тело Христово" (Јев. 10, 20), које замењује раздрану завесу старозаветног храма. Да подсетимо да је, по речима светог Григорија Паламе, „Његова обожена плот примила и саопштава вечну славу Божанства. Та плот се представља на иконама: њој се и поклањамо будући да пројављује Божанство Христово. Она нам се и даје у Светој Тајни Евхаристије".

Према томе, значење иконостаса није само поучно. Ту постоји онтолошка веза између Св. Тајне и образа [лика], тј. приказивање истог прослављеног Тела Христовог - стварног у Евхаристији и изображеног у икони. Због тога за православне заштитнике икона иконоборачког раздобља икона није била само доказ Ваплоћења, као сведочанство истинитости Христа, већ и сведочанство истинитости Тајинства Евхаристије. Ако то сведочење путем иконе није могуће, и сама Евхаристија губи своју реалност. Ту се пројављује истинско теолошко значење иконоборачког спора. Тиме се објашњава и непомирљивост заштитника икона.

У тој перспективи улога иконостаса се састоји у томе да на граници олтара покаже управо оно што није лик и од чега се икона разликује по својој природи. Христос се у Светим Даровима не показује, већ даје. Он се показује у икони. Видљива страна

реалности Евхаристије јесте оно што никада не може бити замењено ни уобразиљом, нити созерцањем Светих Дарова.

Оно што руски исихазам доноси као новину у обликовању иконостаса беше рођено из дубоког животног проницања како у Св. Тајну Евхаристије, тако и у икону Христову. Отуда и особито разговетно осмишљење и изразито истицање односа међу њима. То је пре свега лагано настајање Тела Христовог у Старом Завету (умесно је поређење са пажњом коју су јеванђелисти Матеј и Лука удељивали тачности родослова Христовог) и његово остварење у Новом. Другим речима, ту се ради о сликовном доказивању историчности спасења, које искључује сваку апстрактну представу. Напоменимо да су у очима иконоборца Свети Дарови били икона, и то једина могућа. Одричући икону и самим тим, премда посредно, реалност Ваплоћења, они су по неопходности одрицали и стварност Евхаристијског Тела и Крви Христове. Карактеристично је да се формирање иконостаса у Русији поклапа са новим противљењем у руским јересима, које доводе у питање и Тајну Евхаристије и икону. У наше време, као што је често био случај у историји, то питање задобија велики значај.

Међутим, нама изгледа да је најзначајнији резултат исихастичког осмишљења олтарне преграде било развијање троделне иконе деисиса у развијени низ светих заступника који су окренути Христу - Судији Другог доласка. Тај свој проналазак иконописци су сматрали толико важним да су веома увеличали размере тог чина (3, 15 метара висине у Успенском саборном храму у Владимиру), придајући му доминирајуће место, очигледно у вези са његовом непосредном близином, са причесницима (деисиси које су направили исихасти Андреј Рубљов, Теофан Грк и њихови сарадници). Одиста, реалност Евхаристијског Тела и Крви претпоставља и реалност Суда. То се наглашава у свим молитвама пред причешћивање („на суд себи једем и пијем“). Причесник лостаје „сутелесник“ Христов (Еф. 3, 6), приопштавајући се Његовом преславном Телу Другога доласка. Због тога се тај ред и смешта непосредно пред местом где се причешћују верни. Он

наглашава тај аспект Суда и заступништва. Тек кроз Суд се човек укључује у оно што показује иконостас и што одговара евхаристијској молитви за све који су сједињени Тајном Тела и Крви: „У вери почивше праоце, оце, патријархе и пророке"... у Старом Завету, „апостоле, мученике, исповеднике"... у Новом Завету и најзад - све живе, заједно са вернима који се налазе у храму. На тај начин спој реалног Тела са иконом и молитвом даје пуноту учешћа у Литургији: телесно причешћивање и општење у молитви преко иконе.

Као што видимо, иконостас није понављање живописа храма, ни случајно гомилање икона без васпитног значења (које постају „лажни фокус византијског храма"), без везе са Тајном Евхаристије, а понајмање препрека која „држи на растојању световњаке, као недостојну твар" (sic!) - таква тачка гледања иа иконостас постоји све до данас. Међутим, свештеник П. Флоренски пише: „Иконостас не крије од верника неке чудне и узбудљиве тајне, како су неки у незнању и самољубљу уобразили. Напротив, иконостас им, полуслепима, указује на тајне олтара. Он им, хромим и сакатим, отвара улаз у други свет, који је затворен због њихове властите учмалости, те им у глуве уши виче о Царству Небеском".

Наравно, где нема материјалне могућности да се има потпун иконостас, могуће је ограничити се само на деисис, у крајњем случају - само на икону Христову. Међутим, произвољно удаљавање од пуноте иконостаса представља одбијање свега онога чему нас Црква учи преко њега". Тако каже Леонид Успенски у свом знаменитом делу „Богословље иконе".

Иконостас, православље, инославље

Иконостас има два циља: да скрива олтар и да га открива - да га скрива откривајући га и да га открива скривајући га. У томе он мора бити плод логосне логике исихастичког Предања, за коју архимандрит Василије (Гондикакис) каже: „Молитве које се читају тајно или гласно у Светој Литургији, иконостас који нешто скрива и открива, олтарске двери које се у једном тренутку затварају, па се опет отварају, све то говори о неким мистичним стварностима, о нечему што се налази изнад онога што се види и чује. Пошто тајна живота има ствари видљиве и невидљиве, опипљиве и неопипљиве, зато и Света Литургија не говори монотono, и не покушава да на исти начин објасни све свима. И Господ се, као што се говори у нашем богословском предању, често објављиван скрива и скривен објављује”.

И заиста: православни иконостас своју улогу савршено испуњава. Како? Верник не види сваку подробност литургијског служења свештенства у олтару, али верник, преко иконостаса, види сав смисао олтара: очишћене, просветљене и обожене људе Јагњетове, свете, сабране око Христа и Његовог домостроја спасења, чија је пунота Тајна Вечера - Причешће у коме учествујемо на Светој и Божаиственој Литургији. Иконостас на први, чулни, поглед скрива; али, на други, поглед духа преображеног Духом Светим, он открива, и открива боље од било чега другог. У том смислу, он је у самом срцу православног култа. Али, шта је тај култ?

По оцу Павлу Флоренском, култ, који чини темељ културе, јесте средина између два света, сусретиште иманентног и трансцендентног, вишњег и нижњег, овдашњег и тамошњег, условног и безусловног, временог и вечног. Духовно језгро култа је богослужење, око кога се групишу остале делатности културе, па и уметничка делатност, која је веома битна за богослужбени живот Цркве.

Богослужење, „цвет живота Цркве” (по Флоренском)

преображава оно што је природно и случајно у свештено и хармонично. Оно преображава и људска осећања, узводећи их до катарзе, покајног себепознања и себеочишћења. Човек у свом природном стању (последадамском, наравно) није ништа друго до „беспомоћна субјективност". Богослужење му помаже да своју немоћ, свој плач и тугу, уздигне до „васеленског обрасца, обрасца чисте човечности" који је саздан по Христовом лику. Кроз богослужење, ми своје муке преносимо на чисту Човечност Која је Син Човечији - и то нас растерећује, исцељује, спасава. Наша лична патња кроз богослужење улива се у архетипску човечност.

По Флоренском, култна делатност човекова је најважнија, јер сједињује грехом раздвојене светове - земаљски и небески, „обједињујући смисао и стварност".

Богослужење има своју спољашњу, обредну страну, и ону унутрашњу - свештену. Духовна садржина култа, сама по себи изнад чула вида и додира, добија тако спољашњи израз. Кроз обред се ваплоти Светлост, испуњавајући „одсечке" свакодневне реалности новом садржином, просветљујући их, дајући им нову каквоту. Светост не пројављују само свештена лица и СветеТајне, него и предмети, оруђа култа: иконе, путири, крст, дискос, одежде, кадионица. Они су и материјални предмети и Светиње у исти мах. Спајајући неспојиво, нетљено и пролазно, они су антиномични: то јест, СИМВОЛИ, „вештаствена ваплоћења духовног" (Виктор Бичков). Они не скривају, него откривају: „Прекрасно тело се не скрива одећом, него се раскрива, и тако постаје још лепше, јер се раскрива у својој целомудреној чедности". Символ није обична семиотичка јединица, него и онтолошка: двострук по природи, он обједињује два света (онај коме предметно припада и онај на који указује) - он је не само означитељ, него и стварно пројављивање означеног. Тако је Флоренски до краја развио светоотачку мисао о литургијском символу. Бичков каже да су култни симболи за Византинце били „носиоци енергије и архетипа, у чему се и огледала њихова светост". Символ је, по Флоренском, „постојање веће од самога себе". Древни народи су стварали у символима и

мислили у симболима; православно хришћанство је наставило да тако мисли и ствара. Символ, по Флоренском, има два прага рецепције: горњи и доњи. Горњи га чува од „преувеличавања природне мистике вештаства" (натурализма), то јест од потпуног поистовећења симбола са архетипом (што је, у ствари, идолатрија.) Доњи праг симбола данас је суштински угрожен: вештаство симбола се сасвим игнорише, и символ постаје пуки знак архетипа, лишен његове енергије.

Символи делују у Литургији на начин синтетички; у литургијској синтези учествује архитектура, сликарство, декоративно-примењена и музичко-поетска уметност, кореографија свештенослужења, визуелна (колоритно-светлосна) и мирисна (благовона) атмосфера храма. По Виктору Бичкову, „сваки вид црквене уметности створен је у складу са његовим улогом у систему (у синергији) с другим врстама и може се правилно појмити само у току процеса функционисања, то јест деловања (служења) ухраму". Због тога је Флоренски био против музеја: иконе извучене из храма, без светлости свећа и кандила, нису иконе, него карикатуре.

Само у том контексту може се разумети и иконостас. Граница између олтара и храма, неба и земље, он се састоји од „видљивих сведока невидљивог света", живих симбола јединства двају светова. Иконе оних који су били „анђели у телу" окружују олтар и као живо камење образују иконостасну преграду. Ево шта каже Павле Флоренски: „Олтарска преграда која раздваја два света јесте иконостас. Но иконостасом би било могуће назвати опеке, каменове, даске. Иконостас је граница између света видљивог и света невидљивог, и остварује се та олтарска преграда, постаје доступна познању кроз окупљени низ светих, кроз облак сведока који су опколили престо Божији, сферу небеске славе, јављајући тајну. Иконостас је и визија. Иконостас је појава светих и анђела - анђелојављање, појава небеских сведока који обавештавају о томе шта је с оне стране тела. Иконостас - то су сами свеци. И кад би сви који се моле у храму били довољно одухотворени, кад би вид свих

оних који се моле био увек видовит, онда никаквога другог иконо-стаса не би ни било у храму сем сведока Божјих који стоје пред самим Богом, јављајући својим ликовима и својим речима Његово страшно и славно присуство.

Због слабог духовног вида оних који се моле, Црква, бринући се за њих, мора да им помогне у њиховој кратковидости: помоћу тих небеских, сјајних, јасних и светлих виђења, бележећи их, окивајући материјом, и везујући њихов траг бојом. Али то поштапало духовности, материјални иконостас, не скрива од верујућих некакве занимљиве и дубоке тајне, као што су по незнању и самољубљу неки уобразили, него, напротив, указује им, полуслепима, тајне олтара, отвара им, сакатим и хромим, улаз у други свет, затворен за њих због њихове сопствене учмалости, и виче им у глухе уши о Царству Небеском, зато што нису у стању да чују речи (изговорене) обичним гласом. Наравно, то викање је лишено свих финих и богатих средстава изражајности коју има спокојна реч; али ко је крив ако ову последњу и не само да нису оценили него је нису ни приметили, и шта остаје онда сем викања? Скините материјални иконостас, и онда ће олтар као такав, потпуно да ишчезне из сазнања гомиле, затвориће се главним зидом. Међутим, материјални иконостас није ту да замени иконостас живих сведока, нити да се утрпа на место њих, него само као указивање на њих да би се на њих усредредила пажња оних који се моле. А устремљеност пажње је неопходан услов за развијање духовнога гледања. Сликвито говорећи, храм без материјалног иконостаса је одвојен од олтара непробојним зидом, а иконостас пробија у њему прозоре, и онда кроз њихова окна ми видимо, барем можемо видети, оно што се збива иза њих - живе сведоке Божје. Уништити иконе - то значи зазидати прозоре."

Још једна важна чињеница за поимање иконостаса јесте то да је он само једна од пројава иконичности свега што храму припада. Валериј Лепакхин је, у својој изванредној студији „Икона и икониčnost", то доследно показао.

Пре свега, сама Црква је иконични лик Бога. Свети Максим

Исповедник о њој каже: „Света Црква је лик и слика Божја. Јер као што Бог, Својом безграничном благошћу, силом и мудрошћу, остварује несмесиво јединство различитих суштина постојећег и, будући Творац, спаја их са Собом најтешњим везама, тако и Црква, по јединственој благодати и призиву вере, једнообразно повезује верујуће међу собом...”

А свети Јован Кронштатски додаје да је Црква „небо на земљи”: „У Цркви сам заиста као на земаљском небу... Осећам да сам у очигледном присуству Божјем, Његове Мајке, небеских сила и свих светих. То је право земаљско небо: ту си свестан и осећаш се као истински уд Тела Христовог и Његове Цркве, нарочито за време наднебеске Литургије и причешћа Светим Тајнама Тела и Крви Христове”.

О иконичности храма Валерије Лепахин износи следеће: „Реални богочовечански симболизам храма и његових главних делова је наглашен детаљном и својеврсном топографском иконичношћу: Свети Престо је „праслика Самог Бога” (Иван Дмитревски), полукупола (конха) „представља” Витлејемску пећину, жртвеник - јасле Христа, свод олтара - небо, а амвон „означава камен, одваљен од гроба Христовог, с ког свештеници и ђакони, по лику Анђела, који је благовестио васкрсење Спаситеља, проповедају Божанствено Јеванђеље”. Притом је ова топографска иконичност покретна, није једнозначна, није резервисана једном и заувек за овај или онај део храма, већ се мења у зависности од смисла оних богослужбених дејстава, која се у том тренутку врше у храму. То се, на пример, односи на жртвеник: „У далекој прошлости изнад њега (жртвеника) се увек стављала икона Рођења Христовог, али на сам жртвеник се стављао и крст са Распећем... Жртвеник као икона јасли новорођеног Христа, по свом уређењу и одежди у свему је сличан престолу као икони Гроба Господњег” (Настолна књига свештенослужитеља). Олтар је истовремено иконични лик и Витлејема, и Елеона, и Голготе, и Сиона, и Јерусалима у целини, али у зависности од дела богослужења који се врши у том тренутку он постаје иконотопос једног или другог

светог места, те је зато олтар у свештеном смислу најчистији и најснажији иконотопос, и истински центар, који „држи“, организује и освештава око себе цео простор, не само храма, већ и манастира и даље - кремља (тврђаве) и целог града.

Храм је иконични лик, иконотопос, који допушта неколико тумачења, која су узајамно повезана и која се узајамно допуњују. Свети Симеон Солунски издваја следеће. Као прво, храм се у Православљу схвата као икона двојединог света, те је тада олтар небо (невидљиви свет, Небеско Царство), остали део је земља (видљиви свет). Храм се схвата, наравно, као икона будућег преображеног космоса. Храм-икона је антиномично и онтолошко јединство симболичне архитектуре као иконе космоса и живе целине, сабора целокупне твари, као иконе будућег преображеног човечанства. Ево како ово храмовно јединство описује кнез Евгеније Трубецкој: „...У храму се не обједињују зидови и архитектонске линије: храм није спољашње јединство заједничког уређења, већ жива целина, коју је окупио у заједницу Дух љубави... Твар овде постаје и сама Божји храм, зато што се окупља око Христа и Богородице, постајући самим тим станиште Светог Духа. Лик Христа и јесте управо оно што целокупном овом сликарству и архитектури саопштава њен животни смисао, зато што се сабор целокупне твари окупља у име Христа и представља управо изнутра обједиљено царство Христово као супротност царству „кнеза овога света“ које се поделило и распало изнутра“. Само при таквом иконичном схватању храма открива се истинска и дубока оправдана улога иконостаса: он није преграда, већ напротив - веза између два света, која се антиномично и онтолошки остварује иконама Христа, Богородице, анђела и светаца, који су, следећи Спаситеља, „помирили“ два света. Свети Симеон Солунски примећује да иконостас такође „означава разлику између чулних и духовних предмета“ (Иван Дмитревски).

Као друго, храм је икона Христа Богочовека, и тада је олтар иконични симбол Његове Божанске природе, а остали део - Његове људске природе. А у том случају иконостас сведочи (као уопште и

свака икона Спаситеља) о неразделивости и несливености две природе у Христу.

Као треће, храм је иконични лик човека, олтар у њему је човекова душа, а остали део је тело. Иконостас и при таквом тумачењу има веома важну улогу као сведочанство о могућој духовно-телесној хармонији у човеку; не ренесансне равпоправности тела и духа, већ јерархијског двојединства, при ком је тело храм Духа, који у њему живи.

Као четврто, храм је икона само видљивог света. У овом храму-икони „олтар је лик неба; а храм је Божански символ земље" (И. Дмитревски).

Све речено је тачно при подели унутрашњег простора храма на два дела, али у Православљу се не тако ретко среће и троделна (олтар, средишњи део и припрата), а тада се, природно, мења духовно, иконично значење његових делова. Троделна подела храма одговара: „1) троделној подели свега што постоји (област постојања Тројединог Бога, Царство Небеско, земаљска област битија); 2) Божанственој природи Христа Спаситеља (олтар) и Његовој људској природи, као природи која се састоји од душе и тела (средишњи део храма и припрата); 3) људској природи у њеном потпунијем разумевању, као природи која се састоји од духа, душе и тела; 4) подели анђеоске јерархије на три чина; 5) тростепеном саставу земаљске Цркве Христове; 6) тростепеном духовном стању верника: почетку духовног живота у Христу, корачању путем спасеља у земаљском животу и постојању у Царству Небеском у стању савршене чистоте и обожености". Али и при таквој подели чува се оно што је главно: иконичност, верност догматском учењу православне Цркве". Тако сведочи Лепакхин.

Поред храма, иконични су и свештенослужитељи: епископ, по Светом Симеону Солунском, носи на себи лик Христа, док га свештеник прасликује. И богослужења су иконична. Како Лепакхин каже: „У Православљу су иконични како богослужбени циклуси (годишњи, седмични, дневни), тако и свака Литургија и поједина богослужења. Цео годишњи богослужбени циклус је иконични лик

светске историје од стварања света до Страшног Суда. На истом плану су иконични и дневни и седмични циклус. На пример, затварање царских двери на вечерњој (почетак дневног циклуса) означава прогонство из раја, а Божанствена Литургија (следећег каленидарског дана ујутро, али у истом дневном циклусу) означава спасење човека од стране Христа. Разлике између богослужбених циклуса се не односе на предмет и карактер иконизације, већ на његову ширину и обим. Како је истицао један од најбољих стручњака за богослужбени типик, протојереј К. Никољски, „у годишњем кругу, услед дужег трајања године, у поређењу са седмицом или данима, догађаји из историје вере и Цркве се памте детаљније, личније него у службама дневног и седмичног круга”.

Нарочито детаљно је у Православљу објашњен централни део богослужења - Божанствена Литургија, која је, по речима Николаја Кавасиле (XIV в.) „икона спасоносног домостроја”. Дмитревски је прецизирао: Литургија „својим спољашњим обредима слика (од речи „лик” - икона) читав живот и сва дела нашег Спаситеља”. Међу коментарима, посвећеним Божанственој Литургији, велико место заузима тумачење њених појединих делова на плану иконичног симболизма. Литургија се дели на три дела: проскомидија, Литургија оглашених и Литургија верних. Проскомидија се „сва врши у олтару са затвореним дверима, са прекривеном завесом, невидљиво за народ, као што је и читав првобитни живот Христов протекао невидљиво за народ” пише у својим „Размишљањима о Божанственој Литургији” Гогољ, ослањајући се на радове Светих Отаца и богослова-савременика. А Литургија оглашених „одговара Његовом (Христовом) животу у свету међу људима, којима је Он објавио реч истине” (Гогољ). А затим, „у Литургији верних”, како пише професор К. Никољски, „сликају се патње Господа, Његова смрт, погреб, васкрсење, вазнесење на небо, седење с десне стране Бога Оца и Други долазак на земљу”. Вршење, доживљавање и тумачење временских циклуса богослужења, појединих делова Литургије је иконично. Они су иконе, неодвојиво и нестопиво повезане са својим праликовима у богочовечанско двојединство.”

Наравно, и литургијска дејства су у највећој могућој мери иконична, о чему Лепакин сведочи: „Чувени богослов Николај Кавасила (XIV в.) је говорио да не само читање, појање, већ и богослужбена дејства у Светој Литургији означавају долазак Христа и Његов живот. Сва дејства и кретања свештеника у олтару и у храму за време богослужења су иконични ликови дејстава Господа Исуса Христа у Његовом земаљском животу, она се доживљавају у њиховом унутрашњем богочовечанском реализму. На пример, „први улазак архијереја за време овог Светог сабрања (Литургије)“ како пише преп. Максим Исповедник, „је лик и слика првог доласка Сина Божјег, Христа Спаситеља нашег у плоти у овај свет“. Свети Симеон Солунски објашњава: „Архијереј, намеравајући да свештенодејствује, силази са доле и иде према западним дверима храма, на овај начин прасликујући силазак Сина Божјег међу нас; затим се облачи у свете одежде и прасликује тиме Његово најсветије ваплоћење“. Велики вход представља свечани улазак Господа нашег Исуса Христа у Јерусалим, кад је он добровољно ишао на страдања и смрт, који су Га чекали, а „затварањем (Царских) двери, уласком Светих Тајни... показује се уопште пролазност оног што је чулно и откривање оног што је докучиво (само) уму“, пише преп. Максим. Сва појединачна дејства ђакона, свештеника или архијереја (освећење престола и храма, рукополагања ђакона, свештеника, епископа, тајнодејства у олтару, Входи и изласци кроз различита врата, дејства у припрати, опход храма и др.) не подсећају просто, нити понављају своје праобразе (дејства Христа), већ их онтолошки приказују, антиномично актуелизују, иконично репродукују. Дејства епископа или јереја не копирају дејства Христа, већ „се врше“ и притом она, снагом своје иконичности, реалног богочовечанског двојединства, стичу исти онакав значај и чудотворну снагу, као да их врши Сам Христос. Она су иконодејства, она се дешавају у еонотопосу“.

Иконични су богослужбени предмети: звездаца, рецимо, у току Проскомидије симболише Витлејемску звезду која је стала изнад места где беше Дете Христос.

Одежде су иконичне: епитрахилъ означава благодат свештенства; епископски омофор нађено јагње на рамену Првопастира Христа; ораp ђакона је ањеоско крило; појас означава служење Христа у телу; набедреник победу над смрћу, непролазност наше природе и учешће у духовној борби, фелон страдања Господња и одећу Његове поруге, наруквице „покривају руке свештеника којима он даје благослов и свештенослужује, више нису његове руке, већ десница Христова" (А. Шмеман)... За време Великог входа, верници изображавају (иконизују) херувиме, подсећајући себе да треба да оставе све земаљске бриге како би се удостојили да приме Цара свих, Кога прате ангели. Речи, поготову богослужења, су иконе Прворечи, Логоса Који је Син Божји. Кађење у храму, по Св. Симеону Солунском „осликава небеску благодат, дату читавој васељени кроз Христа"; по Св. Јовану Кроштантском, кађењем се изражава јединство небеске и земаљске Цркве (каде се и иконе светих и верни); светлост у храму је икона нестворене Светлости Божје, а Бог је, по Св. Јовану, светлост (1. Јн. 1,5); злато иконописа не опонаша светлост, већ њоме зрачи; паљење свећа и светиљки у храму, подсећа Свети Јован Кронштатски, призива нас ка вишњем: „Видећи свеће које горе, узлази мишљу од материјалне ватре према невештастеном огњу Духа Светог /.../ Кандила, која горе испред икона, означавају даје Господ Неприступна Светлост и Огањ, који је за непокајане грешнике прождирући, а за праведнике прочишћујући и животворан; да је Божја Мајка - Мајка Светлости и Сама најчистија светлост, неугасива, која светли целом васељеном, да је Она купина сјајна и неопалимаја, која је у Себе примила огањ Божанства, - огњени престо Сведржитеља, уједно и огањ, који спаљује безбожне и који је животворан за побожне; да су свети кандила која горе и светле целом свету својом вером и врлинама".

Кад се све ово зна, постаје нам јасно да је иконостас саставни део једног сложеног и дубоко логосног семантичког система. Он је, истовремено, и дивна разликовна особина лавославног Предања, наслеђе које нам је, Духом Светим, остало како од старозаветног

храма, тако и од раних дана Цркве (Јермени и Копти, који су од православних одступили пре хиљаду и по година, и данас имају завесе које одвајају олтар од остатка храма, и повлаче се или навлаче у одређеним деловима службе.) Борба против иконостаса у извесним круговима православних модерниста довела је до тога да њихови храмови личе на унијатске: довољно је видети храм Новог Скита у Православној Цркви Америке: то је обична преграда, потпуно провидна, са две мале иконе Христа и Богородице, да би се служба све време „видела“. Такви су и унијатски иконостаси: ниски и сасвим провидни. (Уопште, по сведочењу митрополита виницког и могиљевско-подољског Макарија из Украјинске Цркве Московске Патријаршије, унијати се удаљавају од православних обреда: „У новим храмовима ишчезавају иконостаси, служи се све више лицем ка народу“ („Православље“, 15. октобар 2006)) Што се тиче манастира Нови Скит, он је настао кад је једна група римокатоличких фратара прешла у Православље; али, уместо да прихвате Свето Предање, они су почели да га мењају, предлажући свеобухватне литургијске реформе и објављујући књиге својих богослужбених експеримената. Ови „протестанти источног обреда“ баве се (то им је битан извор прихода!) узгајањем кучића, и у Америци су познати као добри дресери паса. Каква комбинација: реформа Литургије и псопоклонички рад! Недавно су на ТВ станици „Animal planet направили серију „Божанствени пас“ („Divine canine“).

Римокатолици немају иконостас; протестанти га немају; да ли то значи да и православни треба да га немају, да бисмо били ближи једни другима?

Уосталом, како сведочи Хју Вајбру, римокатолици и протестанти су се одавно зближили једни с другима у литургијском смислу. Чекају се само православни. Ево шта каже Вајбру: „Било који хришћанин Запада, упознат је с Евхаристијом какву служе у његовој цркви, неће се превише збунити кад дође на службу у контексту друге традиције. Захваљујући покрету за литургијску обнову преиспитиване су форме евхаристијског богослужења у

католичкој, англиканској и многим протестантским црквама, због чега су се значајно приближиле и форме службе, и методи, и стилови".

Западна служба, вели Вајбру, јасна је и једноставна: кратак покајнички увод, а затим Литургија Речи (читање Библије и псалама.) Проповед иде после тога, па Никејски Символ вере. Сви сабрани се моле за Цркву и свет. Уносе се и на престо стављају хлеб и вино, па се над њима обавља благодарење. Онда „Оче наш" и сви примају причешће. Кратки завршетак и отпуст. Чак и најсвечаније службе не трају дуже од једног сата. Нема торжествености, каже Вајбру, а из Литургије се узима само „неопходни минимум": „Излишна кретања и гестове такође избегавају, да они не заклоне суштину структуре и опште кретање службе". Храмови су крајње скромни, јер се инсистира на „живој Цркви" која се састоји од верника. Свети Престо подсећа на обичан сто за обед за којим је Христос обавио Тајну Вечеру. Само онај ко служи има нарочиту одежду, а чтеци могу да се обуку уобичајено. Чак се и свештеникове одежде једва разликују од оног што они ван храма носе. Врло је важно да су верници преузели свештеничку улогу. „Језик који се користи у савременом обреду је прост и директан - људи хоће све одмах да схвате. Текстове Светог Писма и молитве често читају обични парохијани, и они помажу да се разделе Свети Дарови. Нове храмове граде, а старе преуређују тако да се што тешње сједини народ са олтаром и свештеником. Евхаристију треба и да виде и да чују - без обзира на још увек присутну разлику између свештеника и народа, активно је служи управо народ. Нарочита важност придаје се учешћу парохијана у самом срцу службе - у причешћу. На католичкој миси, ништа мање него на англиканском или протестантском богослужењу, очекује се да се сви причесте. Учешће у Тајни није просто нераскидиви део Евхаристије - то је њена највиша тачка".

(Кад ово знамо, питамо се да ли код неких у Цркви од Истока стремљење да се сви причесте на свакој Литургији и да се све у олтару види и све свештеничке молитве чују потиче од кољивара

или из Светског савета „црква“ и других екуменистичких организација... Испада да су код појединаца у Православној Цркви критеријум за богослужбене реформе закључци инославних литургичара.)

Вајбру каже да је „западни хришћанин запањен кад уђе у православни храм и у њему угледа сву лепоту, од фрескописа до иконостаса; јер, за православне, храм није обично место сабрања верних, него слика неба на земљи“. Иако храм код западњака изазива свештени трепет, православцу је близак и драг као дом. Он се по храму слободно креће, целива иконе, пали свеће, даје у олтар просфоре. Кад Литургија почне, православца се нађе у чудесном свету појања, мириса тамјана, блистања свећа и кандила. Пред верником, кроз симболичке радње, пролази сав живот и дело Христово, и он може да „учествује у служби, размишљајући о спасоносној Тајни Ваплоћења, страдања и прослављања Господа“. Искусно око Хјуа Вајбруа уочава да се данас и хришћани Истока приближавају западним моделима Евхаристије: „У Русији и другим земљама, нарочито у дијаспори, многи православни се причешћују чешће но што је вишевековна пракса. У Грчкој, по правилу, избацују јектеније између читања Еванђеља и Великог входа. У парохијским црквама Грчке Литургију обично служе са стално отвореним царским дверима, а у многим тамошњим храмовима, као и у САД, изменили су иконостас тако да се код оних који стоје у наосу појавила могућност да нешто и виде. Неки свештеници читају бар део Анафоре гласно, остављајући безвучним само једну-две „тајне“ молитве. Понегде се народ придружује хору у појању Трисветог, Символа вере, Оче наша и других песама“. Дакле, сви ови кораци су кораци на путу ка уједначавању литургијских традиција, да би једног дана могло да се каже: „Ево, сви смо исти! Зашто не почнемо да се заједно причешћујемо?“ Тако нешто се и десило у случају руског архимандрита - икописца Зенона (Теодора), који се, између осталог, залагао и за уклањање иконостаса или, пак, за његову минимализацију.

Случај архимандрита Зенона

Славни руски иконописац друге половине XX века, архимандрит Зенон (Теодор), био је, 28. јануара 1997, по одлуци архиепископа псковског и великолукског Евсевија (Савина), стављен под забрану свештенодејства. Зашто? Зато што је 15. августа 1996, на дан римокатоличког Успења, допустио неколицини римокатоличких свештеника из Италије, на челу са Романом Скалфијем, да одслуже мису у Мирожском манастиру, а затим, скупа са осталим монасима, примио из њихових руку причешће. Већ раније је он напустио Псковско-Печерски манастир зато што је у њега позвао фратра Антонија Ламбрехта из папског самостана Шеветоњ у Белгији, у коме се служи источним обредом, да тајно одслужи мису. Када је владика Евсевије позвао архимандрита Зенона да образложи свој чин, овај му је написао: „Раније сам мислио, како су ме учили, да је Рим отпао од Васељенске Цркве, а сада не мислим тако. Никаквог отпадања и поделе није било, јер се Црква не може поделити, како се и Христос не може поделити. Поделили су се и сукобљавају се људи с разлмчитим менталитетима, пре свега из националних и политичких разлога. /.../ Многа од правила византијске епохе више не функционишу, сам живот их је укинуо /.../ Ми не живимо у XVI веку, него на крају XX. За то време Црква је скупила огромно искуство и многе ствари гледа другачије". У изјави за часопис „Радоњеж" (21-24/1996), архиепископ Евсевије је изјавио: „Трудио сам се да му дам нешто више слободе: бави се својим послом, иконописањем, и тако ћеш донети корист нашој Цркви.

Али је он слободу искористио да би општио с католицима. Он оптужује Православну Цркву и правда католицизам... Жао ми га је, као сина Цркве. Али не можемо да му дозволимо да брука Цркву. Њему не пада ни на памет да се каје. Штавише, дао је интервју радију „Слобода" и тамо је такође изјавио да је за све крива Православна Црква, а да је католицизам у себи сачувао више неког духа, шта ли (не сећам се баш чега), али смисао његове изјаве на радију „Слобода" било оптуживање Православља".

Римокатолици и протестанти полагали су, и још увек полажу, велике наде у реформу православне Литургије, која треба што више да личи на мисе паписта и „комеморативне вечере“ протестаната. Очито је да је архимандрит Зенон себе екуменском теологијом припремио пре но што му је римокатоличка хостија постала исто што и православно Причешће. Занимљиво је стога сагледати његове идеје, које је много пута изложио у својим беседама и чланцима, а нарочито поглед на Св. Литургију и уметност у храму.

Ево шта он каже о Евхаристији: „У последње време литургијска наука је направила много открића. Нађени су древни рукописи богослужбених чинова и други споменици литургијског стваралаштва. Они обасјавају живот древне Цркве, оне њене аспекте који су касније претрпели промену из историјских, случајних разлога или због људске самовоље. Ако се говори о литургијском препороду, на првом месту треба уклонити оне аномалије које смо унели у наш црквени живот и које само ми сами можемо и морамо да исправимо. Код древних Хришћана дан Евхаристије био је дан Господњи, то јест недеља, и велики празници, а они су се причешћивали свакодневно, носећи са собом Свете Дарове. Свакодневно служење Литургије - то је манастирска пракса, изазвана жељом да се сваког дана причешћују, што се после раширило по парохијама.

Данас је, на жалост, осећање за Евхаристију, као једину могућност подизања из стања палости, изгубљено. Главни услов за обављање Евхаристије је сабрање заједнице на челу са својим предстојатељем /.../ Литургија је - заједничко дело. Литургијске молитве не подразумевају две категорије присутних у храму: оне који се причешћују и оне који стоје. Зато су Литургије без причасника или заказане сасвим незамисливе/.../ Евхаристија је Трпеза, Вечера, и зато се у њој може само учествовати. Гледати како други вечерају у најмању руку је чудно /.../ Зато се не може говорити о присуству на Литургији, у њој се може само учествовати /.../ Ни о каквом духовном причешћивању не може бити ни речи. Црква зна само за реално Причешће. Евхаристија је света, али је - храна. Не

треба је доводити до симболизма и подгревати у себи метафизичка осећања".

Такође, отац Зенон је говорио да су многи елементи византијске Литургије преузети од царског, дворског церемонијала, и да су сада, када је људима непојамна идеја монархије, непотребни.

Залагао се и за укидање иконостаса, за не тако масовно крштавање деце (боље је да се крсте свесни одрасли људи), за ослобађање од наслеђа константиновске епохе, за претварање парохije у праву црквену заједницу, у „Цркву Духа Светога" (Н. Афанасјев).

Дакле, упркос прекрасном свом дару, својим знањима и увидима, отац Зенон је поверовао да је могућа интеркомунија православних и римокатолика. Извесна једностраност његовог доживљаја Цркве и Евхаристије можда га је довела таквом решењу.

Архимандрит Зенон је порицао могућност добијања литургијске благодати без физичког причешћа Телом и Крвљу Христовом (мада Св. Симеон Солунски каже да се нафора „раздељује после свега уместо страшних Дарова онима који су се удостојили да чују Божанске речи, тј. онима који се нису причестили Божанским Тајнама".) Али, људи високог духовног искуства имали су и другачији став. Старац Пајсије Светогорац, који се чешће причешћивао, дошао је да се подвизава у пустињу близу манастира Св. Катарине на Синају. Једном у недељу - две долазио би да се причести, али му је предстојатељ свештеног сабрања, дикеј, рекао да се у том манастиру причешћују само четири пута годишње, и да пану носе само на велике празнике. Старац Пајсије каже: „Шта је требало да урадим? Да се свађам? Али, и поред свега тога, сваки пут сам се спремао за Свето причешће и ишао у цркву. Када би свештеник говорио: „Са страхом Божјим и вером приступите..." сагињао сам главу говорећи: „Христе мој, Ти сам знаш колико имам потребу да се причестим". Тада бих осетио такву промену у себи, да не знам да ли бих то исто осетио да сам се причестио". А што се тиче духовног причешћивања, о могућности истог говорио је нико други до Свети Никодим Светогорац, кључна личност

„кољиварског покрета“; у „Невидљивој борби“ он сведочи да се Телом и Крвљу можемо причешћивати у одређено време, али не више од једном дневно: „Међутим, унутрашње, духовно, може се причешћивати сваког часа и сваког тренутка, то јест, човек може по Божјој благодати бити у непрекидном додиру с Богом, и кад Бог хоће, осећати срцем овај додир /.../ Ни једно друго осећање не може се сравнити са осећањем Бога, зато они који су тоједном осетили, чим приметете да то осећање слаби, труде се да га поврате, а кад у томе успеју, осећају се исто као и први пут. То и јесте ДУХОВНО ПРИЧЕШЋИВАЊЕ ГОСПОДОМ“ (подвукао В. Д.)

Дакле, највећа од свих опасности за данашњег човека је редуција Светог Предања, заборављање речи Господње да ово треба чинити, а оно не остављати. Свевши свој однос према Литургији на открића „научних литургичара“, отац Зенон је дошао до закључка да између православних и римокатолика и нема неке разлике, не само у области вероучења, него ни у Литургији. Заиста, кад се чита савремени римокатолички катихизис, део о Литургији, у многим сегментима, могао би да потпише и православни хришћанин. Уз то, унијати служе у православним одежама, по православним служебницима - једино помињу папу. Римски катихизис о Евхаристији, углавном се позивајући на документе Другог ватиканског концила, говори веома слично нашим, православним изложењима вере.

У „писаној форми“ све то изгледа исто. Али, кад уђе на римокатоличку мису, на којој жупник стоји лицем окренут народу, за столом, скоро празним, окружен верницима који седе, без иконостаса, без икона, без ичега што указује на светост дома Божјег, у новим, постмодерно-протестантским храмовним условима, православни хришћанин, чије су цркве право „небо на земљи“ зна да све то није исто и да не може бити исто. Зато и вреди чувати пуноту православног храмовно-литургијског предања, да имамо дом у који се увек може ући као у дом, и Завичај који ће увек остати Завичај.

Уместо закључка

Павле Флоренски каже на једном месту: „Испосништво (и сви други облици црквеног живота у Православљу, нап. аут.) не рађа добру, него лепу природу; карактеристична особина великих светитеља није доброта срца, која је уобичајена међу чулним, и чак врло грешним људима, него духовна лепота, заслепљујућа лепота озарене, светло-даривајуће личности, недоступна чулним људима отежалим похотом". Преображена чулност човекова, облистана нествореним Енергијама Божијим, телесност која је достигла есхатолошку пуноту Царства Небеског, „прах и пепео" који се, очишћен Огњем Духа Светога, претвара у златни сасуд Божије љубави: ето тајне православне хришћанске естетике! Као и све у Цркви од Истока, тако је и естетика заснована на светајни Онога Кога псалмопесник Давид зове „најлепшим од синова људских" - Богочовека Исуса Христа. Затворен у тмину греха Адамовим падом, човеков лик, начињен по икони и подобју Свете Тројице, изгубио је црте своје изворне красоте: поставши роб природних стихија, Адам се закључао у смрт и трулежност. Његова рајска, првобитна, светлосна природа окована је „кожним хаљинама", овремењена и осуђена на пролазност. Док Син Божији није сишао у „долину суза", узевши од Пресвете Богородице сав састав људске природе (наравно, ослобођен греха), за Лепоту се на земљи знало само као за пројаву спољашњег склада и телесне хармоније. Крстом и Васкрсењем Својим, Исус Христос је сваком од нас показао милине Небеске Отаџбине; Он, Пут, Истина и Живот (етика, гносеологија и онтологија Православља), истовремено јс и Лепота човекова и космичка (дакле, темељ православне естетике).

Хришћанство не презире од Бога створени космос, нити с гнушањем одбацује телесност људску (нихилистичкој аскези склоне су далекоисточне религије - хиндуизам и будизам, на пример). За Византинце, каже Виктор Бичков у својој студији „Византијска естетика", „свет је прекрасан зато што је сврховито уређен, и у томе је сличан делу уметности". Природа својим

чудесима открива непостижну Премудрост Творчеву; човек складним склопом својих душевних и телесних каквота сведочи о Светотројичној Љубави којом је саздан. Али, апсолутна лепота налази се с оне стране видљивог света, у духовним градинама које је Господ, како вели Свето писмо, „припремио онима који Га љубе". Тој лепоти не може се приступити без унутрашњег очишћења; она се не да освојити - она се усваја. Јер, душа човекова је једина у стању да препозна сјај Божанског и да га прими као свој *modus vivendi i modus cognoscendi*. Али, душа пада у искушење да се заљуби у земаљско које је, иако лепо и привлачно, ипак пролазно; у таквом стању, човек блуди (=лута) и пада у грехове (а грех је управо промашај аутентичног, дакле побожног начина постојања). Бичков каже: „Под дејством грехова душа губи изворну красоту и постаје ружна. Циљ човековог живота је сачувати, или повратити - ако је изгубљена - душевну красоту". Свети Теодор Студит с тим у вези позива нас: „Заволимо ту лепоту и сачувајмо ту привлачност, не обраћајући пажњу на привлачност овог века и на лепоту тела и крви. Јер то није красота него привид красоте, боље рећи - трулеж и промена". Зато су православни подвижници највећи уметници - обликујући своје тело и душу према икони Христовој, уподобљавајући се Спаситељевој надтварној дивоти, они су у стању да открију исконске ризнице унутрашњег блага. Овим благом, вели Свето Писмо, купује се Царство Небеско. Понор између Творца и створења, премошћен Љубављу Божјом, престаје да зјапи незнањем: из њега засја бисер наново стечене чистоте битија.

Личност, а не природа - то је једна од најважнијих порука Христових. Човек није толико микрокосмос колико микротеос, „мали бог у благу" (Отац Јустин). Зато је сва црквена уметност усмерена на то да човеково ја уздигне изнад стихијности чулног живота. Живопис, иконостас, појање, архитектура, књижевност житија и служби светима ту су да би нас пробудили из дремежа у просторно - временским координатама овог света и усмерили на радост богослужења. Сва уметност Византије, примећује Бичков, зачуђујуће је целовита: икона се допуњава с појањем, а речи

црквених химни и блистање мермерних сводова храма су у дивном дослуху с Пунотом. Свети Јован Дамаскин сведочи о томе да живопис у храму није естетски феномен сам за себе и сам собом; живопис није „уметност ради уметности". Он каже: „Боја живописа вуче ме према созерцању (гледању духовних светова, нап. В. Д.) и, као ливада која наслађује вид, неприметно улива у душу божанску славу". Православно иконописање и зидно сликарство познати су, стога, по тзв. ОБРАТНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ: центар слике није у простору слике, него у посматрачу. У ствари, то је најплеменитија могућа уметничка перспектива, јер је она призивајућа: зове посматрача на учествовање у Божанском животу, то јест на литургијско славље - Причешће Крвљу и Телом Исуса Христа. Кроз икону, кроз певање, кроз житија светих јавља се красота Христовог Присуства; онај који се сретне са Христом, за Њим и полази у наручје Оца Небеског. А Тајна вечности се не исцрпе никада. Каже Бичков: „Бога је могуће сазнати и видети само кроз несазнање и невиђење"; то јест, кроз ослобођење од свих врста пролазног знања и виђења и живи живот у крилу Божијем. Изражавање тог живог живота нашим земаљским средствима општења увек је антиномично и, пошто је оно што се исказује надлогично, не може се никад потпуно остварити. Уметност Православља га, ипак, пројављује у оној мери у којој је Тајна доступна овоземаљској нашој егзистенцији. Опет Бичков: „Више знање задобијало се у византијској култури пре свега у форми емоционално-естетске информације. Вансазнајно психичко је било важна алка у систему сазнања византијских мислилаца.. у акту естетскога катарсиса остваривало се укидање антиномија спекулативног мишљења".

Стога је најузвишенија уметност доступна не само човеку него и духовним бићима, ангелима - МОЛИТВА, тај, по Светом Нилу Анкирском, „разговор ума са Богом". Онај који научи да општи са Светом Тројицом, Богом Љубави, откриће неувениву Лепоту вечности и достићи ће пуноту своје људскости која је- боголикост. Јер, вели Свети Иринеј Лионски: „Син Божији постао је Син Човечији да би синови људски постали синови Божији". Тајна

византијске естетике је у свештеном наговештавању чињенице да се у Христу, Логосу Божијем, сабира сва Красота овог и будућег века. И иконостас се може разумети само у целини византијске естетике.

Да поновимо: иконостас има битну улогу као црквено сведочење о улози Свете Трпезе и хране која се са ње прима, и он није последица декаденције, него развоја црквене свести и исихастичког предања. Његова деградација у иконостас барокно осликан нема везе са изворним назначењем истог, као што, по Оцима, никаква злоупотреба не укида употребу. Сажимајући све речено, опет наводимо став руског теолога лепоте Валерија Лепахина, из његове књиге „Икона и икониčnost“:

„Икониčnost иконостаса.

Такав поднаслов звучи таутолошки, али олтарска преграда, како је често називају, може и треба да се разматра управо на овом плану. Пре свега, да поновимо да иконостас није преграда, већ уклањање преграде, како је то уверљиво показао отац Павле Флоренски, и зато он отвара и разоткрива, а не затвара, он неодвојиво и нестопиво спаја, а не разједињује. /.../

Иконостас, без обзира на своју спољашњу разноликост и колоритност, богатство боја, представља јединствену хармоничну целокупну икону, вертикалан иконотопос, усмерен према Царству Небеском. Он најчистије ваплоти у себи све ознаке, све карактеристике праве иконе: двојединство, неразделивост и несливеност, литургиčnost, саборност, синергију, симболизам и канониčnost."

Нека речи Валерија Лепахина буду сажетак свега што смо до сада рекли о иконостасу и пожетак нашег размишљања о благу које нам је Црква завештала.

Иконостас или отворени олтар? („Своје“ и „туђе“ у православном Предању)

Уводна реч

После писања огледа „Јагње Божје и облак сведока/Иконостас: порекло, развој, смисао“, потписник ових редова наишао је на низ значајних студија и разматрања о овом проблему. Зато је текст који читалац држи у рукама бележница накнадног читања једног од најзначајнијих феномена православног храма. У том смислу, гласови других су гласови самог писца, али лепши, чистији, дубљи. Све оно што сам не бих умео да кажем, а осећам и исповедам, налази се у речима Других. Јер, како би рекао песник, „гласови мртвих - то нису мртви гласови“. Поготову ако сведоче Предање.

Старозаветне праслике и православни иконостас

Руски теолог храма, Јуриј Клиценко, у свом кратком, али упутном, огледу „О библијском прототипу иконостаса“ навео је низ значајних веза између старозаветних праслика и иконостаса у православним храмовима. Веза између Старог и Новог Завета, сасвим очувана у Цркви од Истока, тиме је поново потврђена, на начин на који нам показује да Христос и Црква Његова нису дошли у свет да укидају, него да испуне. Да чујемо Клиценка:

>> У зборнику "Иконостас. Порекло, развој, симболика" (Москва, 2000), објављени су чланци научних сарадника Државног руског музеја у Петрограду И. А. Шалине и Т. Д. Опоненка, посвећени мало проучаваној теми библијских прототипова хришћанске црквене уметности.

Шалина и Сизоненко су истраживали везе византијске олтарске преграде и руског високог иконостаса с конструкцијом и симболиком завесе која је затварала улазак у Светињу над светињама старозаветне скиније и храма.

По мишљењу Шалине, улазак у Светињу над светињама,

направљен у виду четири стубића и троструког пролаза који су они правили, затвореног завесом с ликовима херувима (Изл. 26, 31-33), поново је створен у хришћанској уметности, посебно у изради византијске олтарске преграде (И. А. Шалина, "Улазак у Светињу над светињама и византијска олтарска преграда"). Први пут се иконостас посматра као слика троструких врата небеског Јерусалима (Отк. 21, 13; И. А. Шалина, "Бочна врата иконостаса: симболичка идеја"). Сизоненко истиче сличност облика Царских двери иконостаса са иконографијом Ковчега завета (Т. Д. Сизоненко, "О старозаветној симболици Царских двери"). Истовремено је у САД била објављена монографија Херберта Кеслера у којој су приказане паралеле између византијских приказа завесе и иконографије Нерукотвореног образа Спаситељевог (Herbert L Kessler, *Spiritual Seng: Picturing God's Invisibility in Medieval Art*, Philadelphia, 2000). У православној уметности Нерукотворена икона Спаситељева доводи се у везу с темама Благовести и евхаристије, као и упокојења душа праведних у небеским насељима - "с оне стране завесе". У византијској традицији Нерукотворена икона се обично ставља изнад олтарске апсиде храма (видети, Шарон Херстел, Чудотворни мандилион. Слика Нерукотвореног Спаса у византијским иконографским програмима).

Треба истаћи да закључци историчара уметности одговарају светоотачким коментарима који и завесу и Ковчег завета посматрају у својству важних симбола тајни Боговаплоћења. По тумачењу св. Кирила Александријског, Ковчег завета скривен иза завесе представља праслику Христа чија се божанска природа скривала иза завесе плоти: "Завеса на четири златна стуба чије су основе биле сребрне приказивала је тада тајну Христа: јер није ли назвао Тело Христово завесом за нас и мудри Павле, овако говорећи: У њега (то јест, улазак у Светињу) Он је обновио завесом, то јест, Телом Својим (Јевр. 10, 19-20)? Тако сагледавај, као у сенци и у загонци, да Слово, будући Бог и од Бога Оца по природи, као да је било у златном и нетрулежном кивоту, у храму примљеном од Деве: јер је

нетрулежно и часно Тело Христово; и као да се Он скривао под завесом, примивши Тело. Дакле, завеса је била окачена на стубовима, скривајући унутра кивот и била је слика Христа подигнутог на висину проповедањима светих еванђелиста и у слави Божанства видљивог за оне који се налазе у светој скинији, то јест, у Цркви. Стубова је четири, златних и посребрених; једнаког су броја и еванђелисти, светли и часни" (Свети Кирил Александријски, О поклоњењу и служењу у духу и истини, књига 10).

Завесе скиније и храма биле су украшене сликама: „И начин завесу од плаве, пурпурне и црвене вуне и преденог висона; вештим ткачким послом треба да буду направљени на њој херувими „(Изд. 26. 31-33)./.../

У низу старозаветних апокрифа завеса која се налази на граници између духовног и материјалног представља образе (иконе) прошлости, садашњости и будућности. На пример, у трећој књизи Еноховој, која је делимично сачувала мистичне традиције Јерусалимског храма, анђео иоказује палестинском првосвештенику и законоучитељу Ишмаелу (1-2. век) завесу која виси пред Ликом Бога: "Раби Ишмаел је рекао: Метатрон ми је рекао: Приђи и ја ћу ти показати завесу Онога Који је свугде и која је распрострајта пред Светим, нека је благословен, и на којој су уписана ("угравирана" - И. Т.) сва поколења света и сва њихова дела која су већ остварена и која тек треба да буду остварена до последњег поколења. Пошао сам и он ми их је показао прстима своје руке, као што отац учи свога сина словима Торе" (III Енох 45, И. Р. Татљевски, Књиге Енохове, Москва-Јерусалим, 2000).

Ишмаел је угледао "дела и мисли" старозаветних праотаца, судија, царева и пророка, а такође ликове Месије и Његовог царства. Из Светиње над светињама, ван просторних и временских граница, тајновидац посматра на "екрану" панораму историје и скривеног духовног живота човечанства ("дела и мисли"). "Као оно што се већ збило, тако и оно које ће се тек збити - сва поколења до Краја (то јест, до Краја времена, Есхатона - И. Т.) написана су на завеси Онога који је свугде" (3 Енох 45).

Садржај Ишмаеловог виђења, који има аналогије с пророчанствима Исаије, Језекиља и Јована Богослова, подсећа на иконографски програм високих иконостаса руских православних храмова, програм који укључује свештену историју од Адама до Другог доласка Христовог. О томе да је стара Русија познавала мистичне традиције старозаветног храма сведочи Аврамова Апокалипса и Друга књига Енохова, које су се сачувале само у словенским верзијама.

На везу завесе ("катапетазме") са иконостасом и са иконама указује православно богослужење. Тако Требник митрополита Петра Могиле, издат у Кијеву 1646. године садржи "чин благослова или освећења Катапетазме, или Деизиса, односно свих икона у цркви постављених на своје место".

Тумачећи значење слика повоја - убруса који украшавају доње делове православних храмова, историчари уметности су изнели претпоставку да су они морали да подсећају на тканине и завесе које су ограђивале простор скиније и саму Светињу над светињама.

С представом о "завеси" као својеврсном "екрану" на граници духовног и материјалиог света повезани су техника и богословски смисао иконописа. Техника иконописа предвиђа доследно "пројављивање" лика духовног света на специјално припремљену површину. Спајајући невидљиво и видљиво, небо и земљу, православна икона показује "обрнуту перспективу", то јест, откривење иза завесе која нас одваја од небеске Светиње над светињама.

Још о пореклу и развоју иконостаса

„Иконостас буквално значи „носач за икону“; некада су тако звали све носаче иконе у храму, а данас означава конструкцију с иконама која одваја остатак храма од олтарског простора. Ево шта о развоју истог пише наш стручњак за црквену уметност Зоран Јовановић у свом „Азбучнику православне иконографије и

градитељства“ (овим допуњавамо „мистичку“ причу о развоју иконостаса коју нам је понудио Леонид Успенски):

У православним храмовима олтарска преграда је подразумевајући део црквеног намештаја, мобилијара. Као преграда између олтарског простора и наоса, она представља симболичну границу између материјалног и духовног, Неба и земље, видљивог и невидљивог света, где се, између осталог, врши и обред претварања предложених у часне дарове, као најистакнутијег, али и најтајанственијег дела свете литургије, пре свега канона евхаристије. Обред се тако заклања од верних, „лаика“ и појединих других посвећеника Богу, оних који не припадају тзв. сакраменталном свештенству и њиховим саслужитељима током богослужења (тај поступак, међутим, сматра се једном од основних последица потискивања идеје о свеопштем свештенству верних).

Током историје, олтарска преграда је доживела многе трансформације. Најпре је била у виду дрвеног или каменог парапета или парапетних плоча, попут ниског зида, постављених између камених стубова са капителима и водоравном гредом, архитравом постављеног на њима. На архитрав су, поред окачених кандила, са олтарске сгране вешане завесе, које су навлачене, односно повлачене у одређеном делу свете литургије. Такав тип преграде, уведен још у константиновском периоду (IV-V век), био је у виду праволинијске балустраде, тј. низа ниских стубова или истуреног портика, који је одвајао олтарски простор у свим ранохришћанским црквама - као вид посебног поштовања према светињи олтара (часној трпези), како верни не би улазили у олтарски простор („светињу над светињама“), где је приступ био допуштен само свештеницима и онима који им у олтарском простору саслужују. Добијајући све монументалнији карактер, олтарска преграда је око X века могла да подсети и на прави портик, који су медиевисти упоређивали са *frons scaene*, односно непокретном фасадом-кулисом сцене античких позоришта, што указује и на поимање најистакнутијег богослужења - свете литургије, као вида специфичне (литургијске) драме.

Развојем богослужења, богословских објашњења и наглашавања мистерије обреда вршеног у олтарском простору, олтарска преграда постаје све виша конструкција. У зависности од поднебља и могућности, то је дрвена, камена, зидана, ређе метална преграда на коју су постављене иконе, а оне, као и сами делови конструкције-иконостаса, могу бити из различитих епоха. (Кад је реч о зиданим олтарским преградама које су у средњем веку подизане у православним храмовима на Балкану, оне су пре свега имале конструктивну улогу, док су представе на њима у фреско-техници биле секундарни елемент. На њих се не може применити термин „иконостас“ у ужем смислу, јер он, као што је речено, означава конструкцију за иконе, које се на различите начине постављају на њу.)

Трансформацијом иконостаса, некадашњи отвори између стубова („интерколумније“), првобитно затварани завесама винове лозе, поред евхаристијско-есхатолошког значења имају и додатно - симболизују границу и вратнице Раја, „делић Неба“, како се, између осталог, тумачи олтарски простор.) На дверима, без обзира на њихово симболично значење као врата Неба кроз које је прошао отелотворени Христос, уобичајено се приказују Благовести, често окружене старозаветним пророцима, најпре Давидом и Соломоном, или јеванђелистима и апостолима, јер, као што су пророци најавили оваплоћење Месије, јеванђелисти су писаном речју потврдили остварење Божије промисли. Теолошки образложена веза између Ваведења Богородице и Благовести убедљив је разлог што су се иконе та два празника нашле заједно на царским дверима, као што су у појединим случајевима, такође с богословском потком Благовести замењене представом Лозе Јесејеве, и то у послевизантијској епохи, мада још од средњег века постоје примери када на царским дверима место добијају и друге теме.

Над царским дверима окачена је завеса катапетазма, а изнад двери обично је представа Тајне вечере или Недреманог ока (у истој епохи под рускоукрајинским утицајем постављана је и икона Христовог нерукотвореног образа [-Мандилион]).

У висини царских двери, прецизније између њих, у првој зони тематског програма олтарске преграде (изнад зоне икона на соклу, ако постоје), подразумева се постојање тзв. престоних икона: с представама Христа и Богородице, која је, скоро по правилу, с Дететом у наручју. У односу на гледаоца, икона Мати Божје не би требало да је увек лево од иконе Христа. Такав распоред је у непосредној вези са симболиком десне, почасне стране, као и пророчким речима из 45. псалма: „Стаде царица теби с десне стране...”, што је визуелно изражено и у појединим представама вазнесења Мајке Божје на небо, својственим западно-европској иконографији (Успење Богородице), али и древној иконографској схеми - Деизиса у православној уметности. Поред икона Христа и Мајке Божје с Дететом, уобичајено су постављене иконе светог Јована Претече, светог Николе Мирликијског или патрона храма, тј. иконе светог коме је црква посвећена. Богородица с Младенцем и Христос обично су приказани како седе на престолу или допојасно, а свети на бочним престоним иконама и као стојеће фигуре.

У случају недовољне ширине олтарске преграде, односно отвора тријумфалног лука, бочне иконе су могле бити на зиду до иконостаса, окачене или живописане. Некада су престоне иконе рађене у мозаику или у фреско-техници, да би се с временом усталиле иконе на дасци. У новијем добу и иконе се сликају на платну, у техници темпере или уља, а платно је често каширано на дасци. Тако је и у српским храмовима, најпре на подручју Карловачке митрополије у XVII веку, када, за разлику од осталих икона олтарске преграде, које неретко постају овални или асиметрични, тролисни медаљони, с карактеристичним дрворезбареним оквирима украшеним флоралним мотивима, волутама и орнаментом, престоне иконе задржавају правоугаони облик, каткад завршен луком. У исто време, престоне иконе Христа и Богородице с Дететом сликане су у духу западноевропског илузионистичког сликарства, па тако, у оквиру барокних схватања слике, Богородица с Младенцем може, на пример, стајати на верно приказаним

облацима, окружена главама анђела, херувима (утицаји барока приметни су и у орнаментици златне позадине, као и у третману драперије, одеће светих).

Бочне двери су уобичајени назив за северна и јужна врата намењена кретању ђакона и свештенослужитеља, која су такође најпре била затварана завесом. Поред подразумевајућих царских двери могу постојати и само једна, првенствено северна врата, и то ради вршња обреда (Велики и Мали вход). За појаву јужних двери постоје различита тумачења, која се непосредно везују за улогу иконостаса, ђаконикона и проскомидије. У спису о храму Симеон Солунски (XV век) јасно одређује простор и улогу ђаконикона у цркви у односу на олтар, додајући да ђакони излазе кроз ђаконска врата када је требало да учине „било какве богослужбне потребе" за верне у богомољи. Постојање јужних врата довођено је у везу и са литургијском праксом у светогорским храмовима, где се дуге службе, бденија и молитве, врше у присуству монаха који улазе и излазе из олтарског простора, користећи управо те двери како не би реметили богослужбени обред. За постојање троја врата на иконостасу, међутим, постоје и друга мишљења. Међу њима је и тумачење да олтарска претрада симболично, као вратанце неба, представља једно од прочеља Небеског Јерусалима, како је олтарска преграда од раног хришћанства и формулисана. (Од посебног значаја је и Небески град из визије светог Јована Богослова, који на све четири стране има по „троја врата" [Откр 21,13].)

Иконе на бочним дверима прате тематски програм иконостаса, најпре с представама архиђакона Стефана и арханђела Михаила и Гаврила, или једним од њих двојице, а понекад, када су посвећене литургичарима, могу бити приказани најистакнутији међу њима, попут светог Василија Великог и светог Григорија Богослова, или старозаветни првосвештеници - као праслика Христовог архијерејства (у српској уметности новијег доба на дверима су неретко иконе светог Ђорђа и светог Димитрија, истакнутих светих ратника, којима је тиме дата улога чувара пролаза ка „светињи над светињама", као што су у другим примерима постављане одређене

старозаветне, па чак и новозаветне теме, а изузетно и представе српских светитеља).“

Мистика иконостаса и храмовни простор

Највећа опасност с којом се данашња поколења православних суочава је банализација неких од најдубљих тајни наше Богом откривене вере. Просто је невероватно да неки теолози учествују у тој банализацији, бавећи се споредним питањима (рецимо, да ли се смеју јести јела кувана на води суботом и недељом, иако канони суботом и недељом забрањују само сухоједеније, узимање хлеба и воде једном дневно, у три поподне, и иако Црква слави подвижнике какав је био авва Аполос који је подучавајући подвигу млађе монахе, „узимао храну само у недељне дане, и то се хранио једино поврћем које је само од себе расло из земље, и није употребљавао ни хлеб, ни сочиво, ни воће, нити ишта кувано“.) Таква нас банализација сналази и кад говоримо о иконостасу. То је, по њима, преграда која одваја људе од Тајне Христа; јадна „сиротиња раја“ ништа не види од збивања у олтару; ми смо „царско свештенство“, и „имамо право“ (идеологија „људских права“ у Цркви?) да све видимо, чујемо и знамо.

Мистика је, међутим, област која се опире банализацији. Анонимни руски теолог, који је дао тумачење Свете Литургије (са сајта www.liturgia.ru), овако сведочи о значењу свештене олтарске преграде:

>> Средњи део храма превасходно означава вишњи, анђелски свет, сферу небеског живљења, где обитавају и сви праведници, који су тамо отишли из земаљског живота. Према неким тумачењима, тај део храма означава и сферу земаљског живљења, свет људи, али већ оправдан, освештан, обожен, Царство Божије, ново небо и нову земљу у правом смислу те речи. Тумачења се слажу у томе да је средњи део храма тварни свет, за разлику од олтара, који означава сферу бића Божијег, сферу преузвишеног, где се творе Тајне Божије.

У таквом узајамном односу значења делова храма, олтар је од

самог почетка неминовно морао да буде одвојен од средњег дела, јер је Бог потпуно различит и одвојен од Своје творевине, па су се још од најранијих хришћанских времена строго придржавали таквог раздвајања. Осим тога, овакво раздвајање установио је Сам Бог, Који није благоволео да Тајну вечеру одржи у некој од одаја у кући, заједно са домаћинима, него у посебној, нарочито припремљеној горњој одаји. После тога, олтар је одвајан од храма посебним преградама и постављан је на узвишење. Уздизање олтара се од древних времена сачувало све до наших дана. Олтарске преграде су претрпеле значајне промене. Смисао процеса постепеног претварања олтарске решетке у савремени иконостас састоји се у томе што се, отприлике од V-VII века олтарска преграда-решетка, представљајући символ-знак одвојености Бога и божанског од свега тварног, постепено претвара у символ-изображење небеске Цркве са њеним Утемељитељем на челу - Господом Исусом Христом. То и јесте иконостас у његовом савременом облику. Он је својом предњом страном, тј. иконама, окренут према средњем делу храма, који се код нас назива црквом, тј. црквом у ужем смислу речи. Подударање појмова „Црква Христова уопште“, „читавог храма у његовој целини“ и „његовог средњег дела“ веома је значајно, и са духовне тачке гледишта уопште није случајно. Област небеског постојања, коју означава средњи део храма, јесте област обожене твари, област вечности, Царства Небеског, куда на свом путу стреми пунота верујућих људи земаљске Цркве, који своје спасење налазе у храму. Овде, у храму, земаљска Црква треба да се додирне, да се сусретне са небеском Црквом. У одговарајућим молитвама и прозбама, где се помињу сви свети, у возгласима и богослужбеним радњама, одавно је било изражено општење људи, који стоје у храму, с онима који се налазе на небесима и моле се заједно с њима. Присуство ликова из Небеске Цркве од давнина је било изражавано и иконама, и старинским зидним сликарством. До одређеног времена, није постојао такав спољашњи облик који би изразио и на видљив начин јасно разоткрио невидљиво, духовно заступање небеске Цркве за земаљску, њено посредовање за

спасење оних што живе на земљи. Такав видљиви символ или, боље реченом, складна свеукупност символа-ликова постао је иконостас.

С појавом иконостаса, збор верујућих нашао се дословно лицем у лице са збором небожитеља, тајанствено присутних у ликовима на иконостасу. У устројству земаљског храма појавила се догматска пунота, достигнуто је савршенство. „Ограђивање олтара (иконостас; нап. прир.) је нужно, да нам он не би изгледао као ништа", пише свештеник Павле Флоренски (1882-1937). „Небо од земље, горње од доњег, олтар од храма може да буде одвојен само видљивим сведоцима невидљивог света, живим симболима сједињења једног и другог или, другачије речено - светим бићима. Иконостас је граница између видљивог и невидљивог света, и та олтарска преграда остварује се, постаје доступна свести посредством чврсто повезаног низа светих, облака сведока који окружују престо Божији... Иконостас је јављање светих и анђела... јављање небеских сведока, а превасходно Богомајке и Самог Христа у телу - сведока који обзнајују шта је с оне стране тела". Овде се налази одговор на питање због чега је тај облак сведока Божијих распоређен тако да неминовно изгледа да је потребно да он собом закљони олтар од очију оних што се моле у храму. Иконостас, међутим, не закљачава олтар од верујућих у храму, него им разоткрива духовну суштину онога што се садржи и извршава у олтару и, уопштено, у васцелој Цркви Христовој. Пре свега, та суштина се састоји у обожењу на које су призвани и којем теже сви чланови земаљске Цркве, а које су већ достигли чланови Цркве небеске, показани на иконостасу. Ликови на иконостасу откривају исход зближавања са Богом и обитавања у јединству са Њим, према којем су управљена све свештене радње Христове Цркве, па међу њима и оне које се врше унутар олтара.

Закљачајући олтар од верујућих, свете иконе на иконостасу самим тим означавају да човек не може увек да општи са Богом отворено и непосредно. Богу је било угодно да између Себе и људи постави збор Својих изабраних и прослављених пријатеља и посредника. Учешће светих у спасењу чланова земаљске Цркве има

дубоке духовне темеље што потврђује целокупно Свето Писмо, Предање и учење Православне Цркве. Онај ко изабранике и пријатеље Божије поштује као своје посреднике и заступнике пред Богом, самим тим поштује и Бога Који их је освештао и прославио. То посредовање за људе, превасходно Христа и Пресвете Богородице, а затим и свих угодника Божијих, чини догматски нужним да олтар, непосредно означавајући Бога у Његовој сопственој сфери постојања, буде одвојен од верујућих ликовима тих посредника.

Приликом богослужења, на иконостасу се отварају царска врата [царске двери], омогућивши вернима да на тај начин созерцавају светињу олтара - престо и све оно што се догађа у олтару. У доба пасхалне седмице, олтарске двери бивају стално отворене током седам дана. Царска врата, као по правилу, никада нису равна, него решеткаста и резбарена, тако да, када је отворена завеса тих врата, верујући делимично могу да гледају унутар олтара чак и у тако светим тренуцима као што је пресуштаствљење Светих Дарова.

На тај начин, иконостас не затвара олтар у потпуности. Напротив, са духовне тачке гледишта, он верујућима разоткрива највеће истине домостроја Божијег о спасењу. Живо, тајанствено општење иконостаса (угодника Божијих, у којима је већ васпостављен образ Божији) са људима који стоје у храму (у којима тај образ тек треба да буде васпостављен), чини свеукупност Цркве небеске и земаљске. Због тога је и назив „црква“, примењен на средњи део храма, сасвим исправан.

Иконостас се уређује на следећи начин. У његов средишњи део постављају се царске двери - са две стране, посебно украшена врата, смештена насупрот престолу. Свој назив су добиле због тога што кроз њих излази Цар славе, Господ Исус Христос у светим Даровима, да би причешће било предато људима. Он такође тајанствено излази кроз њих у време входа са Јеванђељем и на Великом входу на Литургији, у предложеним, али још увек не и пресуштаствљеним (промењеним) Часним Даровима.

Постоји веровање да су царска врата свој назив добила по томе

што су кроз њих, у старини, пролазили у олтар византијски цареви. Такво мишљење је погрешно. У том смислу, царским су се називала врата која су из припрате водила у храм, где су цареви скидали круне, остављали оружје и остала обележја царске власти. Лево од царских двери, у северном делу иконостаса, насупрот жртвенику, налазе се северна једнокрилна врата за излазак свештеника у уставом утврђеним тренуцима, током богослужења. Десно од царских врата, у јужном делу иконостаса, налазе се јужна једнокрилна врата, куда у утврђеним тренуцима свештенослужитељи улазе у олтар, када се тај улазак не врши кроз царска врата. Унутар царских врата, са стране олтара, од врха до пода постављена је завеса (катапетазма). Она се у прописаним тренуцима отвара и затвара и, уопштено, означава покров тајни који прекрива светиње Божије. Отварање завесе означава да је људима откривена тајна спасења. Отварање царских двери означава обећање да ће се вернима отворити Небеско Царство. Затварање царских двери, међутим, означава да су људи лишени небеског раја услед њиховог грехопада. Оне што стоје у храму то подсећа на њихову грешност, која их још увек чини недостојнима да уђу у Царство Божије. Само је Христов подвиг омогућио вернима да поново буду причасници небеског живота. Током богослужења, овом општем симболичком значењу завесе и царских двери, присаједињују се и појединачна, посебна значења. На пример, после литургијског Великог входа, а који означава полазак Христа Спаситеља на крсни подвиг и смрт ради нашег спасења, затварање двери означава полагање Христа у гроб, а завеса, која се при том навлачи, симболише камен који је постављен на врата гроба. Док се затим пева Символ вере, у којем се исповеда Христово Васкрсење, завеса се поново отвара, означавајући камен који је анђеодвалио са врата гроба Господњег, али такође указује и на то да вера људима отвара пут ка спасењу.

Свети Јован Богослов је у Откривењу видео двери која као да се отварају у небо и видео је да се отвара небески храм. На тај начин, богослужбено отварање и затварање двери знаменује оно што се догађа на небесима.

На царским дверима обично се изображава икона Благовести, где арханђео Гаврило благовести Дјеви Марији рођење Спаситеља света, Исуса Христа, а такође се сликају и четворица Јеванђелиста, који су целом човечанству благовестили о доласку Сина Божијег у телу. Као почетак и основа нашег спасења, Његов долазак је уистину људима отворио до тада затворене двери небеског живота, царства Божијег. Услед тога, ликови на царским дверима дубоко одговарају њиховом духовном значењу и смислу.

На тај начин, пажљиво посматрање иконостаса је у стању да човековој свести пружи најдубљу представу о судбини људског рода, о тајнама Божијег промисла, о људском спасењу, о тајнама Цркве, о смислу људског живота. Иконостас, у својој складној и једноставној свеукупности ликова, сливених у једну целину која се лако може обухватити погледом, садржи у себи пуноту догмата вероучења Православне Цркве. Поучно дејство и значај иконостаса, на који се, вољно или невољно, усредсређује пажња свих који стоје у храму лицем окрепути ка олтару, превазилази сваку позитивну оцену.

Иконостас има и велику силу благодатног дејства, будући да очишћује душе људи који га посматрају и преноси им благодат Светога Духа управо онолико, колико иконе на иконостасу одговарају својим прасликама и њиховом небеском стању. У молитви приликом освећења иконостаса веома се исцрпно помиње богоустановљеност поштовања светих икона, почев од Мојсеја, за разлику од поштовања твари преко идола. Том приликом се од Бога тражи да иконама подари благодатну силу Светога Духа како би сваки, који на њих погледа с вером и посредством њих од Бога затражи милост, добио исцелење од телесних и духовних болести, као и неопходну потпору у духовном подвигу спасења своје душе. Исти такав смисао садржи се и у молитвама приликом освећења свих икона и свештених предмета уопште.

Иконостас се, као и све иконе, освештава молитвама свештеника или епископа и кропљењем светом водом. Пре освећења, свете иконе, иако су већ и посвећене Богу и божанском, иако су у неком

смислу већ освећене захваљујући свом духовном садржају и смислу, ипак остају само дела људских руку. Чин освећења очишћује та дела људских руку и преноси им црквено прихватање и благодатну силу Светога Духа. После освећења, свете иконе као да се отуђују од свог земаљског порекла и од својих земаљских стваралаца, постајући наслеђе васцеле Цркве. То се може објаснити примером односа религиозне свести према сликама световних уметника на духовне теме. Гледајући било коју световну слику, где су представљени Исус Христос или Пресвета Богородица, или пак неко од светитеља православни човек доживљава нормално осећање страхопоштовања. Међутим, он се тим сликама неће поклонити, нити ће се пред њима молити као пред иконама, зато што су оне неканонске и не садрже потребну догматску пуноту у обради светих ликова, Црква их није освештала као иконе, што значи да оне у себи не садрже благодатну силу Светога Духа.

Иконостас због тога није само објекат молитвеног созерцања, него и објекат саме молитве. Ка ликовима на иконостасу верујући се обраћа с прозбама за земаљске и духовне потребе и према мери вере и Божијег промисла добија оно што тражи. Између верујућих и светитеља, изображених на иконостасу, успоставља се жива веза узајамног општења, која није ништа друго до веза и општење небеске и земаљске Цркве. Небеска, тријумфујућа Црква, представљена иконостасом, указује делатну помоћ земаљској, војујућој или странствујућој Цркви, како је обично називају. У томе је смисао и значај иконостаса.

Све се то може односити и на било коју икону, па самим тим и на иконе које се налазе у домовима, као што се може односити и на храмовно зидно сликарство. Поједине иконе, постављене у разне делове храма или иконе у приватним кућама, а такође и зидне слике у храму, такође поседују силу Светога Духа, као и способност да својим посредовањем уведу човека у општење са оним светитељима који су на њима изображени. Оне такође сведоче човеку о оном стању обожења ка којем и он сам треба да тежи. Међутим, те иконе и композиције у зидном сликарству не стварају

општу представу небеске Цркве или пак не представљају оно, што представља иконостас, односно преграду између олтара (место особитог присуства Божијег) и сабрања (еклисије), цркве, тј. људи који се заједно моле у храму. Због тога је иконостас свеукупност икона које посебан смисао добијају тиме што чине олтарску преграду.

Преграда између Бога и земнородних људи и небеске Цркве коју открива иконостас одређује се такође и дубином догме о Цркви као о нужном услову личног спасења сваког човека. Без посредовања Цркве, никакав напор човекове личне тежње ка Богу неће га одвести до општења са Њим, неће му обезбедити спасење. Човек може да се спасе само као члан Цркве, као уд тела Христовог, кроз Свету Тајну Крштења, кроз периодично покајање (исповест), кроз причешћивање Христовим Телом и Крвљу, кроз молитвено општење са свом пунотом небеске и земаљске Цркве. То је у Јеванђељу одредио и установио Сам Син Божији, а развијено је и објашњено вероучењем Цркве. Изван Цркве нема спасења: „Коме Црква није Мајка, томе ни Бог није Отац!”

Сразмерно потребама или у зависности од случаја, општење верујућег човека са небеском Црквом и притицање њеном посредовању може да буде и чисто духовно - изван храма. Међутим, уколико је реч о симболици храма, онда је у тој симболици иконостас најпотребнији спољашњи вид посредовања небеске Цркве.

Иконостас се устројава на истом узвишењу на којем и олтар. То узвишење се, међутим, у извесној мери продужава и унутар храма, према западу, према народу који се моли. То узвишење износи од једног до неколико степени у односу на под храма. Растојање између иконостаса и завршетка тог узвишеног платоа назива се солеја (грч. узвишење). Због тога се узвишена солеја назива и спољашњим престолом, за разлику од унутрашњег, који се налази у средини олтара. Тај назив се посебно додељује амвону, полукружној избочини на средини солеје, насупротив царским вратима, окренутом унутар храма, ка западу. На престолу унутар

олтара извршава се највећа тајна претварања хлеба и вина у Христово Тело и Крв, док се на амвону или са амвона извршава Свете Тајна Причешћивања верујућих тим светим Даровима. Величина ове Тајне захтева и узвишеност места са којег се даје Причешће и то место се, у некој мери, уподобљује Престолу унутар олтара.

У оваквом устројству узвишења крије се задивљујући смисао. Олтар се, заправо, не завршава самом преградом - иконостасом. Он пролази испод ње и иде ка људима, дајући свима могућност да разумеју да се у олтару све извршава ради људи који стоје у храму. То значи да се олтар од народа не одељује зато што су присутни мањи од свештенослужитеља, који су сами по себи земнородни као и сви остали, али достојни да се нађу у олтару, него због тога да би људима у спољашњим облицима открили истине о Богу, о небеском и земаљском животу и о поретку њихових узајамних односа. Унутрашњи престо (у олтару) као да прелази у спољашњи престо (на доле), изједначајући све пред Богом Који је људима предао Своје Тело и Крв ради очишћења и исцелења грехова. Истина, они који чинодејствују у олтару обучени су у благодат свештеничког чина, како би несметано и без страха вршили Свете Тајне. Међутим, ни благодат свештеничког чина, која свештеницима даје могућност свештенослужења, на човечанском плану не одваја свештенослужитеље од осталих верујућих. Пред св. Причешће, епископи, свештеници и ђакони читају ону исту молитву коју читају и мирјани, исповедајући себе као првог међу грешницима („међу којима сам први ја“). Другим речима, свештенослужитељи имају право да улазе у олтар и да врше Свете Тајне не због тога што су они чистији и бољи од других, него због тога што је Господ благоволео да их обуче у особиту благодат ради вршења Светих Тајни. То јасно показује свим људима да је потребна посебна освећеност и очишћење да бисмо се приближили Богу и постали саучесници божанских тајни и божанског живота. На неки начин, благодат свештеничког чина се појављује као праобраз васпостављања образа Божијег у људима, обожења људи у вечном животу Царства

Небеског, чије је знамење олтар. Та мисао је с посебном очигледношћу изражена у богослужбеној одећи свештених лица.<<

Педагошка улога иконостаса по
митрополиту Антонију (Блуму)

У интервјуу у „О речи и ћутању у богослужењу“, славни руски проповедник, митрополит Антоније (Блум) говорио је о ономе што глум човек може да прими у храму од Литургије и њених дејстава. Том приликом, истакао је и велику педагошку улогу иконе и иконостаса:

„Као прво, постоје иконе које с великом силом утичу на душу. Постоје иконе које нису толико значајне; међутим, уколико човеку објасните шта је икона, он је у стању да на њу гледа другачијим очима. И у том смислу обука, наравно, игра своју улогу. Човека би требало научити да посматра.

Осим тога, свакога би требало подсетити да је човек жива икона Божија. Рећи ћемо да, у време богослужења, када свештеник кади храм, он кади и иконе и сваког верујућег или, у сваком случају, све верујуће, зато што је сваки од њих и свака од њих икона, лик Божији. Услед тога, када у храму видиш иконе на зиду, обрати пажњу и на оне живе иконе које стоје унаоколо, које су дошле са земаљских путева и раскршћа и са којих још није опрана земаљска прашина. Не допусти да те заслепи та прашина, загледај се у те иконе, у свакога човека, и научи да кроз његове тешке, а понекад и мучне, особине у њему видиш оно што види и Бог. Сећам се да ми је један свештеник говорио: када нас Бог гледа, он не види наше врлине (којих можда и нема), не гледа ни наше недостатке, који Њега не узнемирују. Он гледа у дубину, где се одражава Његов лик... Сматрам да се и на икону и на човека може гледати управо тако. И само ако тако гледаш, ти од човека можеш да добијеш да ти он подари божанско. Уколико га будеш гледао тако да у њему видиш само колико је он неподношљив, колико је тежак, како има

непријатан глас, како му је лоше понашање, онда ништа нећеш видети. Када пак на човека будеш гледао очима Божијим, онда ћеш, можда, једном схватити зашто је постао такав. Људи понекад постају веома тешки зато што су прошли тежак пут и више нису у стању да се отворе.

Осим икона на зидовима храма, човек испред себе види и иконе на иконостасу. Иконостас игра огромну педагошку улогу. Сећам се речи које је, чини ми се, изговорио свети Јован Дамаскин: ако неук, неписмен човек затражи да му говориш о хришћанској вери, постави га испред иконостаса. Он ће видети лик Спаситеља, лик Мајке Божије Која држи Младенца и као да руком показује на Њега: „Немој гледати Мене, него Онога Који је рођен од Дјеве“. На вратима која воде у олтар је, с једне стране, изображен арханђео Михаило за којег знамо да је био постављен испред рајских двери да спречи улазак недостојних, а са друге арханђео Гаврило који је арханђео Благовештења, тј. Христовог доласка међу нас. На царским дверима видимо саме Благовести. У време самог богослужења, током Малог или Великог входа, тј, када кроз бочна врата на којима је изображен арханђео Гаврило, износе Јеванђеље или Дарове, припремљене за освештавање, требало би (мада се то не примењује увек) да тада неко од црквењака запали свећу на пламену из кандила пред иконом Пресвете Богородице. Затим би требало да прође поред Јеванђеља или поред Светих Дарова и да постави свећу испред иконе Христа, као да тиме указује народу у храму: Светлост се родила од Богородице, и ево Ко се појављује као Светлост, Онај Који је управо ћутке прошао поред вас./.../

Царске двери нису увек затворене. Царске двери се отварају на сваком богослужењу током извесног времена, и човек апсолутно види све основне моменте. Ако говоримо само о материјалном, он кроз отворена врата види једино четвртаст сто који називају Престолом. То је Престо на коме почива Бог. Ако даље погледа, на престолу ће видети Јеванђеље, то јест Христа Који говори. Иза Јеванђеља се налази нешто слично моделу храма, и у томе се чувају Свети Дарови, односно Тело и Крв Христова, освештани током

богослужења. То као да је царски престо распетог Христа и, истовремено, место где се полаже Тело распетог Христа, али то се може објаснити само на основу тока богослужења. И то човек може да види у време Великог входа, тј. тренутка када се са жртвеника на свети Престо преносе Дарови - припремљени, али још неосвештани. То је ход о којем он може да прочита у Јеванђељу, када су Јосиф и Никодим скинули Христово Тело са Крста и однели га, ради погребња, у пећину.

Осим престола, у левом делу олтара може се видети и други сто - жртвеник. На жртвенику ће се припремљена частица хлеба крстолико расећи уз речи: Жртвује се Јагње Божије, Које узима грех света. То је распеће, икона у најснажнијем смислу те речи, јер ће на престолу постати реалност Тела и Крви Христове.“

Литургија и театар

И они који се залажу за служење предањске Литургије, и они који сматрају да то служење треба „обновити“, често истичу да „друга страна“ хоће Божанску Службу да претвори у позориште. „Обновитељи“ кажу да је склањање Литургије иза завесе „магија“. Следбеници Предања попут архимандрита Рафаила (Карелина), упозоравају да се гласно читање свештеничких молитава претвара у пуку „декламацију“: „Свештеник не да просто служи Литургију, он почиње да глуми Литургију./.../ Овде није у питању само нарушавање типика службе, већ некаква несугласица: хор пева једне песме, а истовремено из олтара допиру звуци који личе на срцепарајуће вапаје - то свештеник чита тајне молитве наглас тако да их чује цела црква, да би људи знали како је он дубоко укључен у Литургију“. Али, заиста, има ли икакве везе између Литургије и театра? Др Жарко Видовић је у својој изванредној студији „Трагедија и Литургија“ показао и доказао да православна Литургија баштини, између осталих, предање античке трагедије,

која је била све само не позоришни комад у данашњем смислу. Наиме, антички Грци су трагедију доживљавали као религиозну светковину, а не као забаву за доконе гледаоце. Такве су биле и Олимпијске игре: то је било надметање смртника пред лицем Зевса и осталих античких богова, а кроз победника се јављало божанство, па је лаворов венац додељиван победнику уствари припадао божанству које се кроз њега открило (крунишући лавором, победника-песника, крунисали су Аполона, Зевсовог сина, заштитника уметности.) Зато су престајали ратови у доба Олимпијских игара: побожне свечаности се нису могле обавити у доба звекета мачева и јаука уцвељених; зато и жене нису могле да буду у Олимпији (не тек због нагости мушких учесника) - оне нису биле инициране у ову мистерију. Де Кубертенев олимпизам само споља подсећа на антички - суштина му је у рекордима, победама зарад стицања новца и моћи, у спремности да се циљ постигне по сваку цену. Данашњи спорт је сурово дарвинистичко борење, и сличнији је гладијаторству него играма пред лицем античких (макар и лажних) божанстава.

А античка трагедија нема битијне везе чак ни са Шекспировим „драмама страсти“ (Видовић), а камоли са савременим позориштем. Трагедија је ТРАГОДИЈА, ода у славу трагоса - жртве која је утемељила заједницу. У чувеној Есхиловој трагедији „Прометеј ватроноша - Оковани Прометеј - Ослобођени Прометеј“ слави се титан који је отео ватру боговима и подарио је људима. Његово великодушје, Зевсова казна и ослобођење које му доноси Херакле у име захвалног рода људског, религиозно се прославља трагедијама. И Софоклову Антигону људи славе јер се усудила, да, упркос забрани смртног човека, Креонта, господара Тебе, сахрани свог мртвог брата Полиника, испуњавајући тако божанске законе.

Глумац трагедије није глумац у данашњем смислу речи: он се, наиме, поистовећивао са личношћу коју ПРЕД - СТАВЉА (ставља пред лице богова и људи.) Др Жарко Видовић нас упозорава да је познато правило о „јединству радње“ у антици било „искључиво у истоветности или поистовећивању трију разних радњи: једне

митске, друге књижевне и једне сценске. Кад се на сцени постигне то јединство, тј. та ИСТОВЕТНОСТ, онда је остварено позориште. То значи да глумац мора бити истовремено и онај који јесте, и лик Прометеја из Есхиловог драмског текста, и лик оног митског Прометеја који је људима познат из мита./.../ То није логичко „јединство“ (доследност) у оном смислу у коме је Аристотел говорио о јединству радње, него јединство којим се остварује баш лик, тако да је циљ управо лик, а не радња./.../ Али поистовећавање мора бити потпуно: сцена у атинском позоришту, без обзира на то где се налази и као она стварно изгледа, без обзира на то што је она у Атини, мора бити поистовећена са стеном на Кавказу где је Прометеј прикован. То поистовећавање Атине са Кавказом и поистовећавање позоришне атинске сцене са са стеном на Кавказу је јединство места!“ Јединство времена постиже се поистовећавањем митског времена Прометејеве прикованости на Кавказ, времена Есхиловог писања трагедије и времена у коме глумац игра Прометеја, а гледаоци га посматрају. Театар је „театрон“, богопризориште, богогледалиште, а не пуко „позориште“, приказивалиште. Временско поистовећавање се зове ПРАЗНИК - „поистовећавање разних времена чиме само време бива искључено или, тачније, превазиђено безвременошћу, вечношћу“, како каже Видовић. (Једна од најлепших србских песама, Шантићево „Претпразничко вече“; повезује различите временске нивое управо по начину надилажења времена: лирски субјект се, у тихом очајању, сам, уочи Божића, сећа свог детињства, у коме су отац и мајка били у врху софре, окружени својом децом, радосном због грудвања; тада би дошао комшија Петар, који је деци причао приче, а отац би у руке узео гусле и почињао „лијепу пјесму Страхинића бана“. Уцвељен сећањем, лирски субјект се враћа у садашњицу, у којој песме његове и његових покојних пријатеља оживљавају, претварају се у птице, и подсећају га да су cadre да својом лепотом уносе светлост у животе људи. Постајући тако његова породица, песме, настале из жеље да се ближњем хришћански помогне речју и сведочењем смисла, враћају мир

песниковој души, враћајући га Богу и људима, због чега он, од среће (срећа = „срешта“ = „сусрет“ на старосрбском) плаче. Дакле, празник Рождества Христовог повезује време Витлејемског чуда, време песме о Бановић Страхињи, време песниковог детињског раја („гдје је к'о поток, текла срећа кротка“), време садашње и есхатон - час сусрета са покојним пријатељима, али и час у коме ће се показати да је његово стваралаштво имало смисла управо као служење Богу кроз ближње. Сада слућимо шта је Света Литургија: празник поистовећивања са Христом и Царством Његовим, кроз учешће и причешће Телом и Крвљу Богочовека. Јединство радње постоји јер Литургија изображава сав домострој Спасења, од Рождества Христовог (проскомидија), преко Његовог изласка у свет (Мали Вход), одласка на Голготу (Велики Вход), Распећа, Васкрсења, Вазнесења (анафора и постанафорални чинов). Управо због литургијског - празничног превазилажења времена могуће је у Литургији сећати се „Другог и славног доласка Христовог“, који сам по себи, уопште није време - то јест, будућност, као што ни чин стварања света није прошлост - него врата вечности. Јединство места се постиже јер је олтар и Витлејемска пећина и Голгота и Јелеонска гора (као и храм). Јединство времена значи да се ми причешћујемо са апостолима у Сионској Горњици и учествујемо у Тајни Голготе и Васкрсења. Ево шта каже др Жарко Видовић:

>>Мада девиза "три јединства" нигде на Западу (наглашавамо: нигде на Западу!) није објашљена, мада зато ни сами писци (као Молијер, Шекспир итд. кад о томе говоре) немају разлога да поштују та три, за њих чисто логичка, правила, она се ипак упорно истичу, као нека застава драме и позоришта, јер је негде њихов трагедијски или мистеријски (у поистовећењу) смисао ипак морао бити знан!

И био је: у византијској, православној литургици. (Одатле је и оно наше, малочас изнето објашњење!). Јединство (тј. истоветност) радње, места и времена је суштина Литургије као Свете Тајне. Православном Грку, Византинцу је било јасно: оно што се тражи у трагедији, постигнуто је -у Литургији. Ако Запад тежи да схвати

"грчко чудо", онда оно није античко, него хришћанско. Јер у Божанској Литургији се збива:

истоветност Литургије земаљске са Литургијом Небеском, вечном, а обеју са тајном личном (у Причешћу);

истоветност Христа као свештеника Небеске Литургије са жртвом која се приноси у Литургији земаљској, у Цркви, јер

Христос је истовремено и на Небу, где служи Литургију без које би земаљска била немогућа и на Часној трпези, где Сам бива принет телесно као жртва;

истоветност Христа Који вернике (апостоле и др.) позива да заједно са Њим једу Његово Тело и пију Његову Крв, за Његовом Трпезом (Мт. 26: 17-29; Мк. 14:12-15; Лк. 22:7-38; Јп. 13:1-38);

истоветност места у олтару са местом о којем говори Јеванђеље, а обоје с местом где је сад Христос;

истоветност времена Тајне вечере, времена недељне Литургије и времена Небеске Литургије;

истоветност... итд.

Без тога поистовећења нема ни Литургије ни, у њој, Евхаристије ни смисла самог хришћанства. А тај смисао је литургијски!<<

Запад је ову тајну престао да поима одавно. Отпавши од пуноте црквеног богослужења, следбеници папе римског и, касније протестанти покушали су сами да рукотворе нерукотворену стварност Литургије. Једном речју, оставши без Духа Светог, хтели су да „реконструишу“ првобитно хришћанско богослужење у Духу Истине. А то није могло да успе.

Говорећи, у својој књизи „Дух Литургије“, о разликама у схватању ове Службе над службама на Истоку и Западу, кардинал Рацингер (садашњи папа Бенедикт XVI) вели: „Крупне обредне форме обухватају мноштво култура. Они у себи не обухватају само дијахронијски аспект, него и стварају заједничарење између култура и народа. Они су неподвлашћени појединцу, локалној заједници или регионалној Цркви. За њихову бит важна је непроизвољност. У тим обредима осећам додир нечег што ја нисам рукотворио, осећам да улазим у нешто што је веће од мене и што, у крајњој линији,

порокло води из божанственог откровења. Ето зашто хришћански Исток зове богослужење „Божанственом Литургијом“, изражавајући, на тај начин, његову независност од људске контроле. Запад је, напротив, све јаче осећао историјски елемент; управо зато је Јунгман покушао да подвуче западне погледе фразом „Литургија је таква каквом је постала“. А постала је, углавном, позориште. Традиционално или модерно, али позориште. Римокатоличка миса је, већ вековима, својеврсно (у ренесансном и постренесанском смислу те речи!) позоришно дејство. Она је од Тридентског концила, још и пре реформе 1968. године, у многама била другачија од православне Св. Литургије. У њој није било ни проскомидије, ни јектенија. У њој се свештеник молио сам за себе, а верници сами за себе. У римској миси нема ни Малог ни Великог Входа. Било је и тзв тихих миса, које је свештенство читало шапатом, за себе, као и плаћених миса за појединце; служење неколико миса у исти дан на истој Часној Трпези; читања приватних молитава из књижица за време мисе, итд.

Латини су, да би угодили телесном и душевном елементу у човеку, увели оргуље у храмове. Код њих није било ИКОНОСТАСА. Како каже И. Малишевски: „Иконостас придаје најдубљи значај светињи олтара. Скривајући га од погледа народа, он извесном свештенотрепетном тајанственошћу одева олтар, који су свети оци називали Светињом над светињама, где се приноси мистична жртва Тела и Крви Христове, због чега у древна времена нико од непосвећених, чак ни цареви, није улазио у олтар, из побожног поштовања према овој светињи. Древна ТРОЈИЧНОСТ врата иконостаса, од којих се средња називају Царским, знаменује пролазак кроз њих Цара славе ка престолу благодати. Отварање истих Свети Златоуст назива отварањем небеса, а пролазак кроз њих усхођењем и нисхођењем ангела. Друга врата (северна и јужна) саздана су као знамен примања Јудејаца и незнабожаца да буду Божје достојање. Свештене иконе на иконостасу, како примећују учитељи Цркве, погледима верника откриваху Јерусалим Небески, Цркву светих, записаних на небесима, и наших руковођа ка животу

небескоме. Иконе Спаситеља и Богомајке, с једне и друге стране двери, говоре нам о тајни ваплоћења Сина Божјег, кроз Кога се и ми усиновљавамо за вечни живот, а икона Тајне вечере изнад двери подсећа нас на значење великог свештенослужбеништва, које се твори у олтару. Јасно је, после свега, да уништити иконостас, како су то урадили католици, и подражавајући њих унијати, значи обогалити свештену и знаменоносну красоту олтара“.

Дакле, паписти и протестанти никад нису имали ИКОНОСТАС, и борба против ИКОНОСТАСА у круговима извесних православних модерних као да има за циљ приближавање папистима и протестантима, да би се једног дана рекло: „Па шта нас више дели?“

Управо одсуство свештених дејстава и кретања какви су входи (Мали и Велики), недостатак динамике отварања и затварања олтарског простора (завесом и Царским дверима), „приватизација“ служења које је добило чисто клерикалну димензију, одувек су били узроци због којих су римокатолици мису покушавали да оживе спољним „позоришним“ методом. У средњем веку и ренесанси то је чињено на један начин, а после II ватиканског концила на други: прво је миса била позориште, да би се данас често претварала у спектакл са употребом рок музике и визуалних и звучних ефеката које нуди модерна технологија.

Свештеник Кирил (Аржанти) уочио је снажну динамичност православне Литургије у односу на римску мису. Ова динамичност је и очувала Божанску Евхаристију Цркве од Истока од пада у театралност:

>> Током пасхалне ноћи, царске двери се отварају: завеса је поцепана, и оне остају отворене током четрдесет дана после Пасхе. Олтар представља место где се налази васкрсли Христос, васкрсли нови Мојсеј Који обитава на земљи. Пред нама се налази окружење у којем ће се одвијати света Литургија а која ће, уосталом, бити допуњена и оним што је описано у 4. глави Апокалипсе. Небеска Литургија, чији је опис дат у тој глави, представља модел за нашу, земаљску Литургију. Полазећи од тога, лакше можемо да схватимо

радњу земаљске Литургије. У Литургији светих Василија Великог и Јована Златоустог постоје два Входа; први са Јеванђељем, а други са Хлебом и Вином. У оба случаја, пут свештенослужитеља је један исти: ђакон и свештеник пресецају наос (брод), народ (који означава свет) и пролазе кроз царске двери да би ушли у олтар и уздигли се до престола, који означава престо Божији. У првом случају, свештеник или ђакон држи Јеванђеље, Реч, Сина Божијег Који говори с народом, а у другом свештеник и ђакон носе чашу и дискос са Хлебом и Вином који се приносе на дар; они изображавају Христа Који се успиње на Крст, на Жртвоприношење и Васкрсење. Било да говоримо о ономе што се на Западу назива Литургијом речи или да говоримо о евхаристијској Литургији, у сваком случају твори се једна иста радња; Христос пролази кроз Свој народ да би се вазнео у Царство. Пасха управо то и представља: пролазак Јагњета кроз свет да би се узнео у Царство. У првом случају, Син Божији долази да би објавио Јеванђеље и кроз ту Реч Он води Свој народ ка Царству; у другом случају, та иста Реч, Тај исти Син (Божији), пролази кроз народ да би Самога Себе жртвовао на Крсту и да би васкрсао, да би се узнео ка престолу Божијем. Васцела Литургија ће бити оживљена кретањем народа Божијег који следи за Христом (не више за Мојсјем), ка небеском Јерусалиму, ка небеском престолу Божијем, ка Царству небеском.

Православац се свагда чуди непокретности свештенослужитеља који врше римокатоличку мису, будући да је за православног целокупан хришћански живот - прелазак: кроз пустињу у Обећану земљу, кроз свет у Царство небеско. У том погледу постоји коментар апостола Павла: Покривало ће бити скинуто када се обрете ка Господу (упор. 2. Кор. 3,13-16). Сви ми пак који откривеним лицем одражавамо славу Господњу, преображавамо се у тај исти лик, из славе у славу, као од Духа Господа (2. Кор. 3,18). Овде више није реч о храмовној завеси, него о покривалу које је Мојсеј полагао на своје лице успињући се на Синај, покривало које је скривало славу Божију у лицу Исуса Христа (упор. 2. Кор. 4,3-6). То је она реалност коју означавају олтар и престо. Слика, изглед

храма и симболична радња која се у њему одвија постепено нас приближавају небеској реалности, приводе нас ка слави Божијој.

Изображавајући материјалну радњу, ми се све више крећемо ка Царству. Библија нам даје символ а ми, ваплотећи га у послушању и озбиљно га схватајући, корак по корак откривамо славу Онога Који се јавио у виду свесажижућег огња на Синају. Очигледно је да ова кретања могу имати мноштво библијских тумачења, која се међусобно преклапају. На пример, Мали вход би могао да означава и почетак Исусовог живота међу народом, приликом Његовог крштења, док Велики вход истовремено симболизује како Исусов улазак у Јерусалим где ће бити распет, тако и Његов улазак у небески Јерусалим, да би тамо царевао. Све ове епизоде се међусобно преплићу, али свагда преносе једну исту реалност - усхођење ка Царству да бисмо учествовали у слави Сина Божијег, која је сада постала доступна и за нас. Ми већ почињемо да учествујемо у реалности која је скривена иза символа, али још увек довољно јасно видимо разлику између символа и онога што он симболизује, између земаљског облича и небеске реалности.<<

Западно хришћанство, поробљено идеологијом папизма, рано је упознало театрализацију мисе. Све је почињало скоро безазлено, као у 10. веку, у запису Етелвуда, епископа Винчестера, који је саставио „Concordia Regularis“ допуну правила Св. Бенедикта Нурсијског. У упуству за савршавање треће молитве мисе на Васкрс, Етелвуд пише:

>>Dok se peva treća pouka, neka se četiri brata odenu. Neka jedan od njih, odeven u albu, uđe, kao da će uzeti učešće u službi, i neka priđe grobu a da ne privuče pažnju i neka mirno sedi tamo sa palminom grančicom u ruci. Dok se peva treći odgovor, neka dođu preostala trojica i neka se svi odeveni u ogrtače noseći u rukama kadionice sa tamjanom i koračajući oprezno kao da nešto traže, približe grobu. Ovi postupci se izvode kao podražavanje anđela koji sedi na grobu i žena sa mirisima koje dolaze da miropomažu telo Hristovo. Kada, dakle, onaj koji sedi tamo opazi trojku koja mu prilazi kao ljudi koji su izgubljeni i tragaju za nečim, neka počne da peva milozvučnim glasom umerenog tona Quem

quaeritis (Koga tražite u grobu, o hrišćanke?). A kada on otpeva do kraja, neka mu trojka odgovori u jednoglasju esum Nazarenum (Isusa Nazarećanina, raspetog, o božanski). Zatim, on Non est hic, surrexit sicut praedixetar. Ite, nuntiate quia surrexit a mortuis (Nije ovde; jer ustade, kao što je kazao. Pa idite brže te kažite učenicima njegovim da je ustao iz mrtvih). Na reči njegove naredbe, neka se ova trojica okrenu prema horu i kažu: Alleluia! ressurexit Dominus! (Aleluja! Gospod ustade!). Pošto ovo bude izrečeno, neka onaj koji još uvek sedi: izrekne himnu kao da ih poziva natrag: Venite et videte locum (Hodite da vidite mesto). I, izrekavši ovo, neka ustane i podigne veo i pokaže im mesto na kome vise nema krsta, već samo platno u koje je krst bio zamotan. I kada oni to vide, neka spuste kadionice koje su nosili na taj isti grob, i neka uzmu platno i drže ga okrenutog prema svestenstvu kao da pokazuju da je Gospod ustao i nije više zamotan u njega, neka zapevaju himnu Surrexit Dominus de sepulchro (Gospod ustade iz groba) i neka polože platno na oltar. Kada je himna završena, neka prior, deleći njihovu radost zbog trijumfa našeg Gospodara koji, pobedivši smrt, ponovo ustade, započne himnu Te Deum laudamus (Tebe slavimo o Gospe!). I kada ovo započne, sva zvona zazvone zajedno.<<

У ренесанси храмови су постали праве позорнице. Ђорђо Волари описује „Благовести“ које је Брунелески (1377-1446) поставио у цркви Сан Фелиће на Пјаци у Фиренци:

>>Gore visoko bilo je nebo puno živih i pokretnih figura i određena količina svetlosti se palila i gasila... da bi ovo postigao Filipo je između dve krovne grede postavio poluloptu nalik na šuplju zdelu za kašu ili obrnuti frizerski limeni lavor. Polulopta je bila napravljena od tankih letvi i za nju je bila pričvršćena velika gvozdена zvezda koja se okretala oko ogromnog gvozdenog prstena. Na njemu su bila postavljena deca, ukupno dvanaestoro njih, obučena u anđeosko ruho, kako rekoх, postavljena na pijedestal, u anđeoskim odorama, sa pozlaćenim krilima i ogrtačima od zlatne vune. U određenom trenutku deca bi se uhvatila za ruke i raširila ih, tako da je izgledalo da igraju, pogotovo što se činilo da se polulopta stalno okreće i kreće. Unutar nje i iznad glava anđela bila su tri kruga ili venca svetlosti postavljene kao majušne lanterne koje se ne

могу преврнути. Са земље је ова светлост подсећала на звезде.<<

Године 1547, оно што је почело Етелвудом, у замку Валенсијен изгледало је овако:

>>На Духове, године 1547, најугледнији грађани (Валенсијена) представише живот, смрт и Страдање Господа Нашег на позорници у кући Војводе од Аршота (Archot). Спектакл трајаše двадесет пет дана, и svakог дана видесмо необичне и чудесне ствари. Маšине Раја и Пакла behу сасма чаробне и пук их мogaše shvatiti као магију. Јер, видесмо Истину, а̀деле и друге likове како silaze са великих висина, некад видљиво, некад невидљиво, појављујући се изненада. Lucifer се диже из Пакла на змају, а да не видесмо како. На Мојсијевом штапу, сувом и жаловом, одједном изникнуше цвеће и плодови. Ђаволи носише кроз vazдух ду̀е Iрода и Jude. Ђаволи behу isterани, људи са hidropsијом и остали bogalји behу izleчени, и све то на задивљујући на̀ин. Ту Исуса Христа однесе Ђаво,uspevši се уз зид четрдесет stopa visok. Tamo Он postade невидљив. На концу, Он се преобрази на гори Tabor. Видjesмо како се вода pretvara у вино на тако тајанствен на̀ин да не mogасмо poverovati, и више од stotine ду̀а htede да проба то вино. Pet hlebova и две ribe као да се умножише и behу razdeljeni hilјади gledalaca, а опет ostade више од dvanaest ко̀ара. Smokvino дрво, које prokle Господ На̀, као да се осу̀и, а лѝце му у трену увену. Pomра̀enje sunca, земљотрес, razdvajanje litica и друга чуда prilikом смрти Господа Нашег behу prikazана уз nova чудеса.<<

Театралност саме римокатоличке мисе и њено магијско дејство на присутне изванредно је описао Милош Црњански у првој књизи „Сеоба“. Вук Исакович и његови официри, пре но што крену у рат за Марију Терезију, „по туђој вољи и за туђ рачун“, долазе код осјечког бискупа, који ће их убеђивати да пређу на „римску веру“ да би им било лакше. Вук упозорава своје Србе да се не стиде порекла и вере којој припадају; он им каже „Отдавајте чест Императорки царствујушчој. Ничто менше, чувајте у души тиху нашу надежду : сладост православља“. Међутим, кад официри уђу у дворску капелу, где траје миса, они бивају као хипнотисани:

>> Кад би време, уђоше у двор, дочекани слугама, да прво

одстоје свечану мису што се у дворској капели Бискупије служила, за „дуг живот и победу оружја“ Марије Терезије.

Стасити, црвени, у својој чоханој опреми, космати, пуни сребра, крстећи се са три прсга, у недоумци. згледајући се при бискуповом благосиљању и певању кроз нос (*dominus vobiscum*) присуствоваху миси, опијени, као буником, небеским песмама оргуља и хора, мирисом тамјана, збрком латинских речи и анђеоским изразом лепих дечака, који су помагали бискупу при служби.

Седећи у огромним клупама, звекећући при сваком покрету сабљама, погнути, обасјани шареном, мутном светлошћу прозора, падали су ничице пред том бујицом пријатности што их обузе. Посматраху одмерене покрете свештеника, често превијање колена пред златним путиром, плавокоса дечачка лица и ванредна окна, кроз која дорираше светлост дана, као боја небесна.

Сетивши се својих чудних и дрвених цркава, у којима се у гомили певало и гласно пљувало, и својих дивљачких и обесних попова, они су, кријући то један од другог, све више малаксавали, и ражалошћени, и задивљени, удисали високе и светле католичке кантилене, свирку виолина, раскошну, римску игру попова, под скупоценим балдахиним, око Бискупа.

При крају службе били су потпуно уморни, невесели и као омађијани. Ћутаху и међу собом не говораху ни речи. Прођоше парк до осветљених степеница Дворца, као сабласти, пошто су, један за другим, били пришли Бискуповој руци.<<

За нас, многе православне огољавање олтара представља саблазан, као неко храмовно откривање нагости свог оца (које је Нојевом сину Хаму донело проклетство) За њих Света Литургија није показно приориште, коме у центру треба да буде смртни човек, него тајнодејство које служи, жртвујући Самога Себе, Господ наш Исус Христос. Зато ми волимо и катафатику литургијских Входава и изласка Путира пред народ, позван да приступи са страхом Божјим и вером, али волимо и апофатику катапетазме (олтарске завесе), затварања двери, присног шапата свештеника који, на прсима Исусовим, изговара молитве у име свих нас. Цела

Литургија за нас је СТВАРНОСТ НЕБЕСКА, како каже архимандрит Рафаил (Карелин) у својој беседи „О тајинском смислу Божанствене Литургије“:

>>Живео је некада свети човек Нифонт, епископ Кипарски. Родом је био из богате породице и у младости је водио порочан живот. И једном се срео са другом из детињства, с којим се дуго није видео, загледао му се у лице и рекао: „Шта је с тобом?! Како си постао црн!“ Ове речи погодише Нифонта: „Ако ми је од грехова чак и лице поцрнело, каква ли је тек моја душа! Вероватно као угаљ. Ако је чак човек приметио моје духовно стање и мој разврат, каквим ли ме тек види Господ Који Свевидећим оком прониче у човекове дубине?!“ Он поче да приноси покајање, оно је трајало годинама; свеца је страшно искушавао демон, јављао му се и говорио: „Нема Бога, нема никога - само ја владам и царујем над читавим светом.“ Али је Нифонт настављао да изговара Исусову молитву, одбацујући речи непријатеља као лаж и смрад.

Због свог покајања и смирења он је стекао дар прозорљивости. Једном, када се молио на Литургији, Духом Светим му је било откривено шта се дешава у олтару: само што је свештеник изговорио возглас: „Благословено Царство Оца и Сина и Свјатого Духа...“ светитељ је угледао Господа на престолу, као на царском трону. Господ је двома рукама благосиљао све људе који су се налазили у храму. Кад је свештеник почео да изговара велику јектенију Нифонт као да је видео читав свет отворен пред собом. Он је видео како ова јектенија као анђеоским крилима покрива читаво човечанство. Видео је болесне, страдалнике којима је по речи свештеника, кад је он узносио мољење за њих Господ слао Анђеле који су их тешили, доносили им олакшање и исцељење. Видео је бурно море, видео је брод који се час подизао на врховима таласа, час је падао доле, у шумни бездан, заједно са таласом који се повлачио; видео је људе који су с ужасом ишчекивали смрт, неки од њих су се молили, други су лежали на палуби ухвативши се за даске, за конопце, - и ево, кад је свештеник изговорио молитву за оне који плове и путују бура је одједном почела да се стишава и он

је убрзо угледао пред собом тиркизно море, којим је пловио брод; људи су се у њему молили и захваљивали Богу.

Када је у храму запевана Трисвјатаја пјесан, свети Нифонт је угледао Анђеле који су сишли у олтар и певали заједно са свештеником: „Свјатиј Боже, Свјатиј Крепкиј, Свјатиј Бесмертниј". Када се читао Апостол светац је видео самог апостола Павла који је стајао иза чтеца и пратио његово читање. Кад се читало Јеванђеље златна киша је обасјала све присутне као да се пролила на њих, њене капљице су улазиле у срца оних који су се за то време молили Богу и слушали Свето Писмо. Када је изговарана јектенија за оглашене: „Оглашени, изидите", Нифонт је видео како су Анђели изводили из храма оне који су се недостојно понашали, изводили су њихове душе, а остајала су само тела, мртва као лешеве.

Запевана је Херувимска песма, и четири Херувима слетеше у олтар, они су носили Младенца необичне лепоте, од Којег је исходила светлост. Кад је наступио велики вход свети Нифонт је угледао Господа Исуса Христа Који је носио Свој Крст, а иза Њега је ишао свештеник са чашом и дискосом. Када је свештеник изговорио: „Примите, јадите, Сије јест Тјело Моје", светац је угледао како је Херувим узео Младенца, заклао Га, ставио на дискос, а Његову Крв излио у чашу. Кад је свештеник изашао да причешћује народ Нифонт је видео како је Христос узео чашу из свештеникових руку и Сам причестио све хришћане. А кад је чаша однета у олтар поново се отворио свод храма и Херувими однесоше Живог Младенца на небо. Кад је свештеник с крстом у рукама изговарао отпуст по завршетку Литургије знамење Крста се као два светла зрака појавило на небу. А када је он после изговарања отпуста помињао имена светаца чији се спомен славио тог дана, свети Нифонт је видео како су ови свеци излазили из олтара на амвон, благосиљали народ и поново се враћали у олтар.

Господ је нахранио пет хиљада људи и заповедио ученицима Својим да сакупе остатке хлеба да нико не би мислио да је ово чудо било илузорно, да је оно било привидно као што ће бити чуда антихриста. У овоме постоји још један, тајанствени смисао, у овом

хлебу који је преостао: Тајна Евхаристије је неисцрпна, она ће се служити до краја света.<<

У тој неисцрпној тајни је и тајна Иконостаса, који, понављамо, откривајући скрива, и скривајући открива велику истину о Богу Који је постао човек да би људе обожио и узвео у Царство Свете Тројице.

Борба против иконостаса уочи большевичке револуције

Почетком XX века у Руској Цркви било је много захтева за реформом богослужења и духовног живота. Ови захтеви имали су често револуционарни карактер (тобож, измениле су се околности у којима живимо, и зато је потребно изменити „застарело богослужење“). Револуционарност се огледа, као и свагда, у захтеву да се народу дају „већа права“. Пошто се спремао велики сабор Руске Цркве, на коме је требало изабрати Патријарха (захваљујући реформама „револуционара на престолу“, полупротестанта Петра Великог, Црквом је управљао Синод с цивилом на челу), било је много гласова који су тражили и предлагали овакве или онакве промене у служби Божијој и црквеном поретку. Између осталог, тражили су да се народу богослужење приближи уклањањем или радикалним смањивањем иконостаса. Свештеник Василије Соколов тврдио је да дејство богослужења умногоме зависи од близине свештеника народу, и да је та близина била остварена у раној Цркви, док су сада „свештенослужитељи одвојени од народа иконостасом, на којем су чак и отвори на царским дверима понекад прекривени завесом“. Један анонимни реформатор писао је: „Евхаристијски дарови однети су далеко од верника, постављени иза дрвене преграде, онамо одлази и свештенослужитељ, тамо он свршава свештенослужитељство које је невидљиво за присутне, тамо он произноси и молитве, које у великим храмовима, поготову ако свештенослужитељ нема јак глас, верници не чују“. Свештеник Јован Попов је, сасвим у складу са идеологијом „слобода, једнакост,

братство“, која је усхитила оновремену Русију, узвикнуо да „ограде и преграде“ одвајају свештенство од народа, „данас, када је прошло време скривања“. Олоњецка епархијска комисија предлагала је да „иконостаси буду нижи, а царске двери прилоком служења Литургије - отворене“. Прота Александар Устјински из Новгорода је предлагао да се тамо где „локално становништво“ то хоће, граде цркве без иконостаса, „како би сви могли видети свети Престо, а иконе се могу стављати са источне стране олтара“.

Митрополит кијевско-галички Антоније (Храповицки), омиљени богословски и духовни ауторитет оца Јустина (Поповића), први поглавар Руске Заграничне Цркве, супротставио се овој револуционарној тенденцији, истичући да се ранохришћанске норме не могу тек тако примењивати у доба које је толико отуђено од Хришћанства. Јер, „каснији црквени живот био је мање у знаку оног одважног приближавању Светињи и созерцавања свештених Тајни којим се одликовало време мученика: народ Божји постепено је лишаван причешћа у олтару, уласка кроз царске двери, дотицања часне Трпезе и созерцавања савршавања Св. Тајне/.../ Болесном оку није корисно да гледа право у сунце/.../ Тако исто није корисно ни многогрешној заједници да се после лакомислене или чак греховно проведене седмице смело приближава престолу Божјем, да гледа и често се причешћује страшним Тајнама“. Митрополит Антоније је указивао да данашњим лаицима није корисно да се моле уз отворене Царске двери, „јер нас отворени олтар не подсећа на нашу удаљеност од Бога“. Такође, упозоравао је на чињеницу да би се потпуним отварањем олтара свештеници претворили у глумце: „Будући свесни да су све њихове молитвене радње видљиве народу, свештеници се више не брину о томе каквим их види Господ Бог и анђели и светитељи“, него размишљају о томе како ће одушевити вернике и, слично римокатоличким свештеницима, постепено се из молитвеника претварају у глумце, кревеле се, и на тај начин своје „служење чине мрским пред Богом“.

Приликом гласања у оквиру Богослужбене комисије на Помесном сабору 1917. године, када је Руска Црква добила Светог Тихона Исповедника за Патријарха, иницијатива да се богослужење обавља

са отвореним царским дверима, уз ниске иконостасе и царске двери које не заклањају поглед на олтар и радње у њему, одбачена је већином гласова. Највиша црквена управа, Свети Тихон Исповедник и Свештеномученик Петар Пољански су 1919, 1921. и 1925. потврдили су да се Царске двери не смеју отворати „у оном моменту богослужења када то није предвиђено Типиком“.

Секуларизам и уклањање иконостаса

Велики савремени грчки теолог митрополит Јеротеј (Влахос), следбеник Светог Григорија Паламе и дубински зналац исихастичког Предања Цркве од Истока, сведочи о томе да су теолози којима у храму смета иконостас дубоко несвесни процеса секуларизације њихове богословске свести који их је довео до таквог закључка. Ево шта нам каже Влахос, повезујући канонологију и литургику управо из перспективе исихастичког живота Христове Цркве:

>>Последњих година учињен је напор да се наше богословље очисти од наноса његовог вавилонског робовања западној схоластици. Постоји један велики напор да се раскину ланци заточеништва Православног Богословља у тамници схоластичке теологије. Али, ми бисмо притом морали да се кренемо напред -ка опитовању Православног Богословља. Православно богословље није интелектуално знање него пре - опит, живот, и тесно је повезано са такозваним исихазмом.

Сскуларна теологија, која је дело схоластицизма, пројављује се данас на више начина. Један начин јесте заснивање свецелог богословља на разуму и мишљењу. Ми Православну Веру промишљамо, рационалистички објашњавамо истине Вере или просто састављамо историјат теологије. Готово смо доспели догле да на богословље гледамо као на философију о Богу, која пренебрегава свеколики терапевутски (излечитељски) метод наше Цркве.

Други начин на који показујемо да патимо од варлаамитства и

схоластицизма јесте чињеница да смо богословље ограничили на естетику. Направили смо од њега естетику. Умели смо да напишемо много књига и латимо се дугачких анализа православне уметности, а да се истовремено са презрењем и ниподаштавањем односимо према подвижништву, исихастичком методу, који је основа свецеле православне уметности. Очишћење, просветљење и обожење полазишта су свих православних Црквених уметности, чинова и Тајни.

Још један начин на који пројављујемо секуларну теологију јесте чињеница да тражимо обнову Црквеног литургијског живота без истовременог поновног откривања и живљења подвижничког живота Цркве. Ми расправљамо о непрестаном учешћу у Светим Тајнама без истовременог довођења у везу овога напора са степенима духовног усавршавања, а то су очишћење, просветљење и обожење. Ми чинимо огроман напор да верницима омогућимо да логички схвате Божанствену Литургију, а да притом не чинимо и напоредан труд да их уведемо у опитовање духа Православног Богопоштовања и Богослужења.

Ми тражимо уклањање иконостаса по црквама, да би лаик (припадник верног народа) могао да гледа у олтар, а да се притом не питамо за разлог због кога је Црква установила иконостас и "тајно" (нечујно) изговарање молитава. Ако проучимо учење светог Симеона Новог Богослова о томе ко су катихумени, бићемо кадри да разумемо зашто је Црква установила иконостас и нечујно читање молитава.

Уопште узев, када наша теологија није повезана са такозваним исихастичким житовом, када није подвижничка, када није повезана са подвигом, она онда јесте секуларна, схоластицизирајућа теологија, теологија варлаамитска, чак и онда када нам се чини да се бори против теологије западнс и да се труди да буде Православна.

Пастирски рад (старање) је тесно повезан и зависан од Цркве и теологије. Пастирски рад (старање) представља деловање Цркве, чији је циљ да учини човека делом свога Тела, творећи га Својим истинским удом. То је Црквени метод руковођења човека ка

обожењу, које је дубљи циљ Цркве. Даље, пастирски рад (старање) стоји у најужој вези са теологијом, јер су истински теолози (богослови) - истински пастири и они који пастирствују на православни начин, чине то теолошки (богословски). Зато, оно што смо рекли о Цркви и теологији може да буде примењено исто тако на пастирски рад (старање). Истински пастири Цркве јесу обожени, тј. Хришћани који у различитим степенима уделују у обојујућој Енергији Божијој или они који, бар, прихватају обожене људе и следе њихово учење. Према томе, пастири, било да већ јесу обожени или да следују онима који то јесу (Светима), спроводе свој пастирски рад (старање) уз помоћ Светих.

Мојсеј је достигао обожење благодаћу Божијом, видео је Бога у Његовој слави и онда је преузео тежак задатак пастирског руковођења народа. Као што каже свети Григорије из Нисе, пре но што је угледао Бога Мојсеј је био немоћан да раздвоји два јеврејска табора која су се међусобно борила. После боговиђења, Мојсеј је био кадар да руководи својим тешким и тврдовратим народом. Индикативно је да Мојсеј преноси искуство обожења на народ посредством свога руковођења њиме, као и путем закона.

Исто се може уочити у целокупном животу Цркве. Свети Григорије Богослов гледа на пастирски рад као на најтежу науку, и сасвим одређено повезује га са човековим обожењем. Из тог разлога он је тражио да пастири претходно сами буду обожени да би били способни да воде своју духовну децу ка оздрављењу и обожењу.

Свештени канони Цркве представљају пастирску методологију. Ако на каноне гледамо као на законске схеме и структуре, ми промашујемо да схватимо њихову истинску улогу у Цркви. Као што смо на другом месту рекли, свештени канони су лекарство које лечи човека. Пажљиво проучавање канона довешће нас до закључка да су они састављани са свешћу о постојању човекове духовне оболелости, која се огледа у помрачењу ума, као и о неопходности очишћења, просветљења и обожења.

Према Светом Василију Великом, постоји пет степена покајања за оне који се кају. Ту су они који стоје испред храма, плачући и

молећи остале Хришћане за опроштај; они који ишчекују и слушају Реч Божију, али напуштају храм, када то чине и оглашени (катихумени); они који стоје у припрати и ту, клечећи, учествују у Божанственој Литургији; они који стоје у броду Цркве, остају ту (до краја Литургије) и моле се са осталим вернима, али, ипак, не приступају Светом Причешћу, и, на крају, они који приступају Светим Тајнама Тела и Крви Христове. Ови степени предочавају нам, да сваки грех који представља помрачење ума, јесте понављање Адамовог греха и отпадање од истинског живота, којим човек престаје да буде живи уд Цркве Христове. Ови степени такође показују да покајање јесте човекова борба да постане члан Цркве.

Као што је раније речено, постојање иконостаса требало би да се посматра управо у тој перспективи. У старим временима, иконостас није било и свако је визуално узимао удела у ономе што се догађало (у олтарском простору), зато што је читав свети храм био простор за верне, за истинске чланове Цркве. Постојала је, пак, суштинска одвојеност припрате и главног храма (брода Цркве). Када би неко сагрешио, он није могао да улази у храм нити да се моли са вернима. Тако, дакле, постојао је "ред" покајника који су се, у суштини, налазили у положају катихумена. Касније, ипак, као последица секуларизовања вере, они који пребивају у покајању бивали су пуштани у храм, али су били подигнути иконостаси.<<

Целомудреност погледа и жеђ за нестанком Тајне

Кад двоје чине исто, није исто. Један од древних подвижника чуо је за стару девственицу, која се подвизивала у осами. За њу се говорило (а можда је и сама веровала) да је достигла бестрашће. Прозорљиви подвижник, знајући да то може бити привид, одлази код ње и тражи да се обоје скину до голе коже, и тако прошетају градом. Старица, запањена, одбија, а старац јој вели да се не преузноси и не сматра себе обестрашћеном, јер бестрасник је мртав за овај свет и свеједно му је, као и правом мртвацу, да ли има одећу или не. Када би неки савремени старац отишао баби и предложио јој да наги прошетају градом, тај чин би био или орангутанска бестидност или предлог лудила. На први поглед, све је исто: мушкарац предлаже жени да наги прошетају градом! Али, колика разлика!

Иста је таква разлика између народа Божјег првохришћанске гоњене Цркве и данашњих људи који Цркви прилазе. Племенити Јерма, писац „Пастира“, био је строго укорен од небеског виђења због једне зле жеље („То је грех, и то велики грех. Јер праведан човек жели оно што је праведно“), а данашњи људи горе у гресима блуда, утробних чедоморстава, наркоманије. Рани хришћани су живели у највећем уздржању, а данашњи људи живе у необузданости. Ко зна колико оних који су данас крштени као деца ни до петнаесте-шеснаесте године нису сачували завете Св. Крштења? Уосталом, ево шта каже „Посланица Диогнету“ о животу раних хришћана:

>> 1. Јер, Хришћани се од осталих људи не разликују ни земљом, ни језиком, ни одевањем. Јер, нити живе у својим (посебним) градовима, нити употребљавају неки посебан дијалекат (у говору), нити воде неки посебно означен живот. 3. Њихово учење није пронађено измишљањем људи сваштара нити су они, као неки други, присталице људске науке.

4. Они живе у јелинским и варварским градовима, како је свакоме пало у део, и у своје одевању и храни и осталом животу

слеђују месним обичајима, али пројављују задивљујуће и заиста чудесно стање живота (и владања) свога.

5. Живе у отацбинама својим, али као пролазници. Као грађани учествују у свему, али све подносе као странци. Свака туђина њима је отацбина, и свака отацбина туђина.

6. У брак ступају као и сви, и децу рађају, али рођену децу не бацају.

7. Постављају заједничку чисту трпезу, али не и нечисту.

8. Бораве у телу, али не живе по телу.

9. На земљи проводе дане, али им је живљење на небу.

10. Покоравају се постојећим законима, али својим животом превазилазе законе.

11. Воле све (људе), а сви их гоне.

12. Презиру их, и осуђују; убијају их, а они оживљују.

13. Сиромашни су, а многе обогађују. Свега су лишени, а у свему изобилују.

14. Понижавају их, а они се у понижењима прослављају. Клеветају их, а они се показују праведни.

15. Руже их, а они благосиљају. Вређају их, а они (све) поштују.

16. Када чине добро, кажњавају их као злочинце. А кад их муче, радују се као да живот поново добијају.

17. Од Јудеја нападани су као туђинци, и од Јелина прогоњени, али разлог непријатељства мрзитељи (њихови) не могу навести.

VI. 1. И просто речено: што је душа у телу, то су Хришћани у свету.

2. Душа је настањена по свим удовима (= деловима) тела, и Хришћани су по (свим) градовима света.

3. Душа обитава у телу, али није од тела; и Хришћани бораве у свету, али нису од света.

4. Невидљива душа чувана је у видљивом телу; за Хришћане се зна да су у свету, али њихово Богопоштовање остаје невидљиво.

5. Тело мрзи на душу и напада је мада неправедно, јер му забрањује да се задовољава насладама; и свет неправедно мрзи Хришћане, јер се (Хришћани) противе страстима.

6. Душа тело које је мрзи воли, и његове удове; и Хришћани воле оне који их мрзе,

7. Душа је затворена у тело, али она држи тело; и Хришћане држе у свету као под стражом, али они држе свет.

8. Бесмртна душа борави у смртном обиталишту; и Хришћани привремено бораве у трулежноме, очекујући на небу нетрулежност.

9. Душа мучена глађу и жеђу, постаје боља; и Хришћани мучени постају свакодневно све бројнији.

10. Њих је Бог поставио на тако велико (= узвишено) место, да им је недозвољиво одрећи се тога.<<

Дакле, ако рани хришћани између Часне Трпезе и себе нису имали „препреку“, да ли то значи да данашњи хришћани не треба да имају иконостас, који, уосталом, као што смо видели, и није никаква препрека, него сведочење Тајне Олтара? Да ли је ранохришћанска детиња „обнаженост“ од лукавства и неправде паганског живота исто што и бестидна жеља многих да се „све види и сазна“ („Шта ту има да се крије?“) Јер, ми живимо у доба свеопште метафизичке опсцености. Све је обнажено од Тајне: атомско језгро, човеков геном, утроба у коју током операције улазе ТВ камере... Нема приватности ни на улици, ни у брачној постељи. Екстаза комуникације, која захтева да се свако до краја „открије“, постаје тоталитарна. Под грубим, вештачким светлом канцерогеног глобалног капитализма свако ко чува Тајну постаје СУМЊИВ („нешто крије“ - а зашто, ако је „поштен“?) Зашто онда ОЛТАР да се скрива завесама и иконостасом? Све, све треба да се види! И камере, што више камера! Објектив доказује да се дешава нешто објективно! Али...

Али, Пол Вирилио нас упозорава да је изворно значење речи „OBSCENUS“ - „ЗЛОСЛУТАН“. Таква борба против Тајне слути на зло. Она се, у политичком смислу, претвара у жеђ да се Свештено уклони из постојања, да се све опатуљи, сведе на најмању меру. То је победа „агресивног простака“, чији је долазак видео још Мерешковски, и који делује на Западу данас!

Европарламент је почетком XXI века тражио да жене могу ући

на Свету Гору, јер им нико не сме спречавати слободу кретања. Почетком 2003. ова тема била је актуелна и у Србији. Тада је Надежда Радовић Ћетковић, активисткиња женског покрета, радосно закликала: „У августу 1997. у отвореном писму Београдског женског лобија Јелка Кљајић Имширевић, Свенка Савић и ја питале смо Свети Синод СПЦ и патријарха Павла када ће жене имати право да посете Хиландар. Наравно, никада нисмо добиле одговор. Додуше, исти нису одговорили ни на друга питања која су се односила на дискриминацију жена у СПЦ, нпр, зашто СПЦ никад није осудила српске ратнике који су силовали по Босни? Када ће се омогућити женама да буду свештенице? Када ће се СПЦ извинити женама што прећуткује двехиљадугодишње насиље над женама? Уместо извињења, отварања простора верујућим женама, СПЦ је женама упутила ускршњу, а пет година касније и Божићну посланицу, у којој им оспорава уставом загарантовано право да слободно одлучују о рађању. На срећу, европски центри моћи су, захваљујући нараслом женском покрету, постали осетљиви и жене ће своја права добити упркос нехришћанским ставовима СПЦ”.

О чему је овде реч? О мистичкој суштини радикалног феминизма који се улива у антихристовску ТАЈНУ БЕЗАКОЊА. Наиме, безбожни човек Запада (а данас је већи део света Запад) не зна ни за какву светињу осим самога себе, убогог производа „постмодерне“ цивилизације у којој је све игра. Зато он хоће да нема Свете Горе, хоће да жене буду „свештенице“, хоће да му све буде јасно и лако доступно. Како да се не сетимо Константина Леонтјева и његових речи писаних крајем XIX века, у доба када Европа постаје коначно средиште антихристовске малограђанштине: „Зар не би било страшно и простачки мислити да се Мојсије успињао на Синај, да су Хелени градили своје величанствене акропоље, Римљани водили своје пунске ратове, да је генијални лепотан Александар с перјаним шлемом прелазио Граник и тукао се под Арбелом, да су апостоли проповедали, мученици страдали, песници певали, сликари сликали и витезови блистали на турнирима само ради тога да би француски, немачки или руски малограђанин у

СВОЈОЈ безличној и комичној одећи уживао индивидуално и колективно на рушевинама све те прошле величине?"

Малограђанско просташтво постаје демонска жеђ да се, у име „људских права", поништи све Друго и Друкчије, и да остане само пустош технолошког нихилизма, Знања које је Моћ... А другарице из женског лобија треба да знају да су жене у XX веку већ крочиле иа Свету Гору: биле су то Маркосове партизанке, које су три месеца играле и певале у монашкој престоници Кареји године 1945: „Доле девство, живела слобода!" Слава Богу, комунизам у Грчкој није победио, и Света Гора још увек слави Мајку Божју и моли се за сав свет по свом древном, благодатном типичу.

Откривање олтара је, по свештенику Тимотеју Сељском, умногоме повезано са губљењем духовне целомудрености, која је непосредна последица учешћа Православне Цркве у екуменистичком покрету. Јер, и римокатолици и протестанти служе своје мисе без икакве оградe, док су жупници и пастори окренути народу. А православни екуменисти служе своје Литургије пред инославнима на интеррелигијским скуповима већ одавно. Уз то, ТВ камере преносе Божанствену Литургију, и „улазе“ својим објективима у Путире и прелећу преко Дискоса са Агнецом. Ево шта о томе каже отац Тимотеј:

>>Нарочито се морају чувати оне стране живота које се сматрају обичном или духовном интимом. Упад у те области неког излишног је просто-напросто злочин. Шта то значи кад се примени на супружничке односе - не треба објашњавати, јер само мали део супружанских односа може бити доступан погледу са стране, Монаси, по древном правилу, ни сами не смеју да виде своје тело, осим у изузетним случајевима. Сама реч „монах" значи усамљеник, зато што већи део његовог живота мора да буде сакривен од свих. Што се вере тиче, интима је - наше општење са Богом, то јест исповест, молитва, богослужење. И зато је разглашавање оног што си рекао или чуо на исповести (то се не тиче само духовника, него неретко и покајника), није само грех издаје ближњег, него и срамоћење самог себе, слично нарушавању супружанских тајни.

Управо тако је и молитва са неким ко није једнодушан с нама у питањима вере (јеретцима, расколницима, свесним непокајаним одступницима) -духовни блуд. За нас нема ничег што је унутарњије од нашег односа са Богом, који се изражава молитвом. Како верујемо, тако се и молимо. И ако је наша молитва саборна, она је то само због узајамне љубави и потпуне једнодушности свих који се моле, како и позивамо на Литургији: „Љубимо једни друге, да бисмо једнодушно исповедали". Молитва је централни чин духовног живота, који има за циљ да у нама рађа и узгаја духовног новог човека, у кога смо призвани да се обучемо, почевши од Св. Крштења. Заједничка молитва и, нарочито, Свете Тајне сједињују нас, по мери нашег сједињења са Господом, и једне са другима. И одједном се у тај скривени духовни чин, у то сједињавање, убацују они са којима смо разједињени по питању вероисповедања, богослужења, припадности Цркви. То је директни аналогон прељубе. А такве су све екуменистичке молитве, шта год да им је предмет. Обудови најпре духовно, престани да припадаш религији са којом си сада повезан и, умревши за лажну веру, пређи у истиниту веру, Православље, и тада ћемо се скупа помолити. Овде је свима нама Богом дата слобода. Али, остајати у једној вери, а молити се са представницима друге вере - то је издаја, и то издаја на обе стране. А како назвати оне молитве које се дешавају на великим екуменистичким скуповима и окупљају представнике многих и различитих религија? Никако другачије до духовно оргијање.

Није само заједничко учествовање у молитвено-литургијском животу оно што може бити отворено само једноверцима, него је праћење исте за стране људе допуштено само делимично. Најважнија свештенодејства Цркве се не називају случајно Тајнама. Говоримо, прилазећи Светом Путиру: „Нећу рећи Тајну непријатељима Твојим". Наравно, богослужење је у извесној мери окренуто и онима споља, чак и више од тога - помаже им да нађу пут до Цркве. А ради тога је и олтар, и симболика свештенослужења, ради тога је и посебан, не разговорни језик богослужења, ради тога је и

удаљавање оглашених са Литургије, да би тајне вере тиме биле прекривене као неком одеждом. И слично томе као што одећа разних степена слободе увек на изванредан начин сведочи о чедности онога ко је носи, тако је и у Цркви - усмереност ка потпуној отворености и доступности свега свима међу којима су и оно који нису ступили у веридбени савез са Христом и Православљем, већ отворена духовна бестидност. Како онда назвати „преношење“ Литургије на телевизији, нарочито када ТВ-камере шарају по Светом Престолу? То није ништа друго до духовни стриптиз. Није свим православним Хришћанима корисно да до танчина знају све начине свештенослужења - то је опасно за душу која није утврђена у вери, која на тај начин ризикује губитак самих почетака побожног страхопоштовања. Али, када се цела Литургија из олтара преноси преко телевизије милионима неверујућих зајавала - то је онда већ нешто стравично, то је својеврсна издаја.

Ниједна брачна издаја не пролази без лажи. Издаја сама по себи јесте лаж, преступање заклетве, гажење завета датог Богу. Али, та главна лаж увек за собом вуче и врећу „малих“ лажи. Ове последње су двоструке: скривање греха и његово оправдање. Екуменистичка делатност, као духовно блудничење, садржи у себи и једно и друго. Организатори крију екуменистичке сусрете од верујућег народа, нарочито прећуткујући вероломничке погодбе, на пример са римокатолицима, монофизитима, јудаистима... Сами екуменисти у току своје делатности једни од других крију најбитније разлике својих религија. А свих врста „оправдања“ екуменизму смишљено је више но довољно. << Тако отац Тимотеј.

Ако све то знамо (а зна свако ко хоће да види), онда се поново и с правом питамо: зашто „литургијска обнова“ на Истоку треба да води начину богослужења и уређењу храмовног простора какво је на Западу? И зашто се чудити отпору таквим новачењима, кад је то, ако хоћемо, улога културе која је, по Михаилу Епштајну, „вишеслојни систем хигијенских, етичких, ритуалних и информационих филтера, који вишекратно чисте унутрашњи простор културе од спољашњег нереди, „прљавштине“ и „буке“

животне средине“. А Јуриј Лотман је уочио да, у области семиосфере, функција граница или филтера јесте да врши одвајање „свог сопственог“ од „нечег туђег“.

Да! Одвојити сопствено од туђег - то је и наш задатак, данас и овде.

Стасати до иконе
(о једној песми Рајка Петрова Нога)

Како се човек узноси на иконостас?

Својом жртвом у Христу, Јагњету Распетом и Васкрслом „ради нас и нашег спасења“.

Треба нам стасати до иконе.

О томе је песму написао један од најзаветнијих живих србских песника, Рајко Петров Ного. Песма „Невесињски иконостас“ је написана после херојског рата у Босни и Херцеговини (1992-1995), када су у Невесињу решили да подигну спомен собу са фотографијама свих младића (од којих су многи били синови јединци) палих у борби за крст часни и слободу златну.

Кад вишња светлост муње невидиме
У једнооком бјецнув апарату
На црну траку уписа нам име
Кад с читуље се осмехнух у рату

Кад се у ледну кошуљу обукох
Када зачешљан примих целов смрти
Кад је јединке јединак повуко
Озго сам чуо Дођи мили и ти

У плавичастој кошуљици снега
Да нетрулежан други пут се родиш
Кад стадосмо с десне стране њега

Који ће доћи по гори по води
Засјах у цркви невесињског рата
Из војничкога фотоапарата

Како је млади Херцеговац дошао на икону? Једна „невидљива муња“ блеснула је из „једнооког фотоапарата“: прво се сликао, па

је убијен муњом испалењеном из непријатељске пушке - али светлост која је прошла кроз понор његове смрти била је „вишња“, неовдашња, небеска; прво се облачио за фотографисање, а онда се оденуо у „ледну кошуљу“ гроба; прво се чешљао да буде „леп као уписан“ (на фотографији), али га је пољубила смрт.. Но, овај син јединац није отишао случајно - њега је „повукао“ Себи Јединородни Син Очев, а позвао сам Отац, рекавши му: „Дођи мили и ти“. Млади србски витез је из „плавичасте кошуљице снега“ позван у нетрулежност другог рођења, рођења које је васкрсење за вечни живот. Херцеговци, синови јединци, нашли су се с Христове десне стране, знајући да ће Он „доћи по гори по води“, то јест, како вели Символ вере православне, „Који ће доћи да суди живима и мртвима, Чијем Царству неће бити краја“. А како? Отишли су за Јединородним Очевим путем Његове жртве. Јер, како је Први међу јединцима рекао - нема веће љубави од љубави којом се живот даје за своје пријатеље (Јн. 15, 13). Мртвачка перспектива овога света каже: штеди себе, жртвуј друге; како би Момчило Настасијевић рекао, постоје људи који су кадри да због свог малог прста униште читав свет. Али, обратна перспектива, перспектива Живог у живима, показује смрт за ближње као пут у вис. Рат, кланица и гробље, претвара се у храм („Засјах у цркви невесињског рата“.)

Књижевни критичар Александар Јовановић тумачи песму „Невесињски иконостас“ управо као редак пример проговарања с оне стране гроба, из својеврсне „обрнуте перспективе“ која фотографију (што стреми „објективном“ приказивању стварности, која улази на материјални медијум целуоида кроз „објектив“ фотоапарата) претвара у светлопис иконе (осмех покојника са читуље је осмех лица које се остварило у лик). Страшна свакодневица ратне погибије претвара се у есхатолошки сусрет са светим ратником у војсци „изабраног војводе и Господа, победитеља ада“, како пева Акатист Исусу Најсладошњем. Ево речи Александра Јовановића:

>>Песма је испевана из онострани позиције песничког субјекта - једног од младића са спомен-фотографије („Кад с читуље се осмехнух у рату"). Редак је то поступак у нашој поезији. При томе

се песнички мотиви - и позиција онога који пева - развијају постепено и аналогно филмској или бар фотографској уметности, уз неосетна, прецизно грађена претапања: севања блица у сев оружја, смрти у ново рођење, читуље са зида жалосног музеја у иконостас у којем се огледа вечност (блиц фото-апарата - пушчана цев - читуља - иконостас). Светлост се јавља од почетка до краја песме и варира се у разним нијансама исте, беле боје („муња невидима“, „бјецнув“, „ледна кошуљица, плавичаста кошуљица снега“, „засјах“) којој насупрот стоји само једном поменутом, а у емоционалној подлози основна, црна („На црну траку уписа нам име“). Овај распон у потпуности одређује пређени пут онога који пева од пропадљивости ка безвремености, али још више, од постојања у непостојање. Ужас и утапање у божанско два су лица исте емоције“.<<

Са г. Јовановићем се не бисмо у потпуности сложили само у оној тачки у којој се њему чини да су и постојање и непостојање, и ужас и божанско у песми подједнако снажни. Божанско је код Нога ипак јаче, јер ратничково лице сија са „невесињског иконостаса“. „Црна трака“ остаје у оностраном, а младић се осмехује, сија као Лијепи Иве из истоимене народне песме за кога се не зна „Иве ли је? Сунце ли је?“ Он сија Сунцем Правде, Оним Јединородним Који га је повукао Свом Оцу - али и Нашем Оцу. („Одлазим Оцу Своме и Оцу Вашем“, рекао је Господ Својим ученицима). Тако се стиже до иконостаса.

Пред нама је песма о узимању човека из „долине суза“ у не вечерњу светлост Љубави Божје. Она је својеврсна песма - икона. Виктор Бичков, тумач ромејског учења о Лепоти, сматра да је идеја узвођења од слике ка архетипу, ка истини - основна идеја византијске естетике. Лице треба да постане лик - ако се оствари онаквим каквим га је Бог замислио. („Волети неког значи видети га онаквим каквим га је Бог замислио, а родитељи га нису таквим учинили“, говорила је Марина Цветајева.) Ако се не оствари као лик, лице ће бити личина (маска). Али, пут остваривања себе као личности - пројављивања лика Божјег у себи - пут је жртве, пут

хришћанске „обратне перспективе“, која страдање за Смисао ваплоћен у Исусу Назарећанину сматра највећим блаженством.

Православна икона је, знамо, грађена из „обрнуте перспективе“. Иконописац је настојао да прикаже дубину: „То је перспектива, али не за уске норме тварнога света где човек представља њен почетак, па све што иде даље, то је ужа и сведенија. То није поглед уназад, али перспектива је обрнута - инверзна. Човек је њен завршетак, а почетак је у безграничној натприроди. Византијска икона је била срачуната на усредсређено созерцање и уживање небеског блаженства. Њен фронтални склоп и њена обрнута перспектива помогле су да се пажња привуче у једну тачку у којој је била усредсређена њена идејна суштина. Ову тачку су обично чиниле на молитеља пажљиво усредсређене очи“ (Милорад Ш. Јововић: Естетика иконе у интерпретацији П.А.Флоренског).

Иако Ного у песми „Невесињски иконостас“ није непосредно поменуо младићеве очи, ми их осећамо: он нас гледа својим нетрулежним очима, са иконостаса Небеске Србије, једног од „квартова“ Небеског Јерусалима, вечне отаџбине и очевине.

Зато волимо иконостас. Он нам доказује да постоји Олтар кроз који улазимо у Небески Јерусалим. Истовремено, он нам каже да коначни час још није наступио, и да ће пунота, Христос Бог наш, тек доћи да нас поведе са Собом. Иконостас је на граници времена и вечности: кроз њега пролази историја (јединац из Невесиња) да би постала Светиња (Свети Ратник попут Ђорђа, Димитрија, Теодора Тирона).

Размишљања на крају

Руски мислилац Александар Дугин, у својој књизи: „Метафизика Благих вести“ (Апсолутна родина, Москва, 2000.), указује на троделну поделу православног храма као вишеструко симболичну. Тако, олтар одговара нестварном Божанском свету и у њему служи олтарско свештенство; лађа храма одговара свету анђела и у њему су верни (који „тајанствено изображавају херувиме“, а притвор има везе са видљивим светом и у њему се налазе оглашени и покајници. Затвореност олтара иконостасом указује на одељеност Твари од Творца; његово повремено отварање током богослужења указује на могућност општења са Творцем, кроз Бога Који је постао човек, Господ наш Исус Христос. Дугин вели: „Иконостас симболизује границу између тварног и нетварног света, која, захваљујући Христу, није апсолутно непролазна, али није ни савим ишчезла“ (ишчезнуће о Другом Доласку Господњем, додајемо ми.) Хришћански „езотеризам“ јерархизира паству, али оставља сталну могућност општења међу њеним нивоима: „То је симболизирано периодичним отварањима Царских Двери, одакле јереј долази да верне причести Светим Тајнама“. Недостатак иконостаса код римокатолика указује на чињеницу да је у папизму избрисана разлика између тварног и Нетварног, и остала само разлика „природно“ - „натприродно“ (заиста, основно по чему Православље није исто што и римска јерес јесте учење о нетвореним енергијама Тројице којима се човек обожује; за паписте, благодат је тварна, и мост између Творца и творевине остаје непремошћен.)

Доћи ће тренутак када нам материјални иконостас неће бити потребан. Али, не само иконостас - него и храм. У оном граду са дванаест врата, у Небеском Јерусалиму, нема храма, „јер храм је његов Господ Бог Сведржитељ, и Јагње“ (Отк. 21, 22). Тада неће бити ни сунца, ни месеца, „јер га слава Божија освјетли, и свјетлост је његова Јагње“ (Отк. 21, 23). Праведници ће Бога видети лицем у лице, и Име Његово биће на челима њиховим (Отк. 22, 4). Свеце

које смо гледали на иконостасу, и Мајку Божју пречисту, ако се удостојимо - гледаћемо непосредно. А то је велика слава, велика радост, велика нада сваког хришћанина. Уосталом, причешћиваћемо се Христом још присније него до сада, као што певамо на Васкрс, а свештеник изговара на свакој Литургији: „О, велика и најсветија Пасхо наша, Христе! О, Мудрости, и Речи Божја, и Сило! Удостој нас да се још присније причешћујемо Тобом у невечерњм Дану Царства Твога“. Неки су имали благослов Божји да осете сладост Царства и пре смрти. Они су, онолико колико је то телесном бићу могуће, доживели миомир непосредног додира с Богом и светима Његовим. Ево исповести једне Рускиње, која је за време операције, 14. марта 1996. године у Великом посту, доживела клиничку смрт (њено име је Наталија Седова):

>>Решавајући финансијске тешкоће породице, радила сам дан и ноћ, сасвим заборављајући на Бога. Већ више од месец дана нисам посећивала храм, нисам се исповедала, нити причешћивала Светим Тајнама. Накупљени непокајани греси су оптерећивали душу. Али тако дуготрајно непосећивање храма оправдавала сам пред својом савешћу која ме је тиштала и пред Богом привременим околностима, великим умором и недостатком времена. Са изненадном вешћу о ономе што ме чека сав мој живот и његове вредности нагло су се променили. И те дуге и мучне ноћи пред операцију уопште нисам спавала, мислећи како ми је најважније и једино ми сада преостало само спасење душе. Свест о својој греховности доводила ме је у мучно очајање. Унутар мене је све горело ватром која мучно пали. С муком дочекавши јутро и оставивши припреме за болницу, главом безобзира сам појурила у познати манастир код свештеника код којег сам се раније увек исповедала, надајући се да ми неће одбити помоћ. На моју велику срећу, баћушка је био у манастиру. Више од часа сам провела у покајању срца и плачу. Господ је био тако милостив да ме није одбио да се причестим Светим Тајнама. Одмах ми је било лакше. Тајне су скинуле с моје помрачене душе тежак терет. Поуке свештеника, који није крио истину и припремао ме за најгоре, веома

су ми помогле да изађем на крај са животињским страхом и да се правилно припремим за операцију. Умиравши се најзад, препустила сам се вољи Свевишњег.

Све преостало време до операције сам понављала Исусову молитву. Трудећи се да је не изгубим, легла сам на операциони сто. Када је "крнула" анестезија и када сам у устима осетила хладноћу, мисли су почеле да се расплињавају, као да се топе. Стигла сам да у мислима изговорим само: „Господе, у руке Твоје..." Али затим сам, прикупивши снагу, осећајући сву важност те молитве у тако судбоносном тренутку свог живота, ипак довршила: "... предајем дух свој".

Пре овог случаја сам неколико пута подносила операције под потпуном анестезијом. И сваки пут када сам долазила к себи, имала сам само осећање дубоког сна без снова. А овога пута... Када сам завршила молитву као да сам излетела некуда. При томе ме свест није напуштала ни за делић секунде. Као да сам изронила у другу димензију. Признајем одмах да је то што је почело да ми се дешава од тог тренутка било ван земаљских осећаја и појмова. Узимајући у обзир оскудност људског језика, не може се у потпуности описати. Али сам се ја ипак усудила да то учиним, вођена небеском вољом...

Ништа у мени и ван мене ни издалека није подсећало на земаљско. Сви људски осећаји су одмах ишчезли. Све земаљско је отишло, нестало без трага. Али сам тачно знала да сам то ја и да се то све мени догађа. Осећаји себе били су толико неземаљски убедљиви и целовити да је људском уму то немогуће да оцени. На земљи пак, оптерећени телом, осећаји себе веома су ограничени и затворени у својем "ја". Осим тога, људска свест, непрестано раздирана бујицом мисли и буром емоција, нема целовитост, како сам након извесног времена схватила када сам оценила своје стање ТАМО.

Дакле, моја свест је била јасно и разговетно сабрана у једно. У следећем тренутку сам одједном хтела да одредим себе, да схватим: шта сам ја, ко сам ја? И моја свест се неочекивано и невидљиво

одједном одвојила од мене саме. Угледала сам себе са стране. Могла сам да посматрам себе саму веома подробно. То звучи земаљски, у најмању руку чудно и мало налик на истину. Али ТАМО влада посебна реалност и посебни закони постојања, који апсолутно нису потчињени нашем разумевању...

Ако се говори о времену цела та епизода се догађала врло брзо. Али и временски појмови су ТАМО исто тако својеврсни: време ТАМО као да постоји у времену. И тренутак када сам посматрала себе са стране био је самосталан и широк комад времена у општем току тренутних догађаја који се ни на тренутак не заустављају.

У следећем тренутку сам угледала пред собом огромни светли простор који изазива огромну и светлу радост. Тај необухватни светли простор пружао се до хоризонта који се јасно видео. А иза мене, осећала сам, била је граница која ме одваја од провалије (тако сам осећала оно место одакле тек што сам "дошла"). Као да сам се налазила у равни испод које је био мрачан и глуви бездан. Ова невидљива и непозната раван одвајала је онај тешки и мрачни бездан од бескрајног и светлог простора у којем сам се сада нашла.

Још на земљи, пре операције, очајнички сам молила да ми Господ да барем још мало времена, макар сасвим мало, да бих вратила дугове ближњима. Ревносно сам Га молила за то да ми да ту могућност. И када сам се нашла ТАМО у мени је био једини циљ. Све је у мени било потчињено и усредсређено на тај циљ. То је била неодољива жеља да неизоставно доспем до ЊЕГА. ЊЕГА Који је био изнад свега и у свему, Којем је потчињено све постојеће. Реч "Бог" у мојој свести у том тренутку није била присутна. Али сам јасно знала да је то Последња Граница, Господар свега, Судија. Морала сам да доспем до ЊЕГА с МОЛБОМ. С МОЛБОМ коју сам донела са собом отуда откуда тек што сам дошла и од које у мени и за мене ништа није било важније. То је било једино важно за мене. Чак нисам ни поимала, нисам размишљала о томе, у чему се састоји та молба. Али управо та МОЛБА је била једини покретачки чинилац који ме је приморао да с неодољивом жудњом свим својим бићем тежим ЊЕМУ - ето шта је испуњавало сву мене.

У извесном тренутку сам се осетила сасвим усамљеном. Али то је био само тренутак. Зато што је у следећем тренутку (независно од мене и моје побуде) одједном почело кретање у којем нисам више била сама. Одмах сам осетила нечије присуство иако још увек нисам никога видела. Али неко или нешто веома топло, велико и поуздано одједном се појавило однекуд поред мене, штитећи и пратећи ме у кретању које је изненадно почело. Имала сам осећање да је тако неочекивана појава некога дата с највишим одобрењем, из саосећања према мени која сам доспела у необичне услове, као подршку мени и усмеравање мене. Одмах сам осетила у себи сигурност и поверење према непознатој водичу и покушала сам да саопштим свом сапутнику своје намере. Али то је било потпуно сувишно јер је он и без мог саопштења знао све о мојој намери. Без поговора се потчињавајући мојој главној жељи, мом циљу, он ме је повео са Собом.

Мало ћу се удаљити од теме да бих допунила своју причу. Неколико дана после операције посетила ме је сусетка. Испричала сам јој без икаквих подробности о томе како сам за време операције "путовала". Ту се она сетила да је пре више од седам година, исто тако се налазећи под општом анестезијом за време операције, она такође "путовала". Почела је врло подробно да описује све и ја сам била запањена невероватном сличношћу (чак у ситницама) са мојим утисцима. Утисци њеног путовања били су толико снажни да се она сећала свега с јасноћом која не бледи од времена и која траје ево већ више од седам година. Али у нашим "путовањима" била је једна врло значајна разлика. Наиме: моју познаницу ТАМО нико није пратио и она је доживела ТАМО осећање неизмерне усамљености. Могу још да додам да она верује у Бога, али није православна и некрштена је; она одриче Христа као Спаситеља.

Сада ћу поново наставити о свом путовању. Сапутника који је усмеравао наше заједничко кретање осећала сам све јасније и јасније. Све више сам бивала свесна да га је нечије највише одобрење обавезало да ми покаже све то и да морам да прођем цео тај пут који ми је одозго одређен. Али мноме је све више владао

само један циљ - што пре доспети до ЊЕГА. Мој сапутник, чинило се, одмах је схватао све што се догађало у мени. Сваки покрет у мени се одмах, као мисао, преносио на њега, као приликом разговора двоје људи који се међусобно добро разумеју. Али језик нашег општења уопште није био људски. Схвативши моју нестрпљиву жељу, мој водич ми се без поговора потчињавао. Ми смо се ускоро нашли у ограниченом простору у чијем је средишту био некакав левак. Тај левак је под нагибом одлазио унутар неког непознатог простора испод нашег. Неодлучно сам се зауставила сасвим близу тог левка. Зауставио се и мој водич. Као да смо нешто ишчекивали, осетивши да треба стати.

Сада ми се указала прилика да разгледам свога сапутника у свим појединостима. Није био ни мушкарац, ни жена. Дуга таласаста коса падала му је с главе на раширена крила и стапала се с њиме у једно. На њему је била одежа која је скривала удове. Сав мој сапутник - његова глава, лице, дуга распуштена коса, крила и одежа - светлуцали су, преливајући се у таласима боја, што је веома личило на преливање светлости на седефастој површини морске шкољке. Његово тело по свом својству није личило на грубо људско тело већ као да се састојало од непровидног чврстог етра. Миомирис који је излазио из мог сапутника није био обични мирис. Био је то необично чудесни духовни миомирис који никада нисам до тада осетила у земаљским условима. Његово лице, исијавајући неземаљски мир, било је благо и спокојно. Ту су биле и очи, и нос, и уста. Али све је то било јединствено, без оштрих граница и обриса, још више изражавајући тиме благост и лепоту лика.

Касније, на земљи, покушавала сам да схватим зашто ми је мој сапутник био тако запањујуће познат, као да ме је подсећао на некога. Након извесног времена сам се сетила. Да, да, без сумње - "Тројица" Андреја Рубљова! Прекрасни ликови иконе изражавају исту непомућеност и спокој, исту благост и лепоту неземаљске смирености. Па чак и спољашња сличност, пропорције лица и тела, веома су блиске пропорцијама спољашњости мог сапутника која је веома подсећала на ликове са староруских икона. Помислила сам

како се у молитвеном подвигу светим иконописцима откривало истинско виђење света, света невидљивог, скривеног од грешних телесних очију.

Док сам разгледала свог сапутника он ми је дао да схватим да смо близу мог жељеног циља. Све време нашег општења јасно сам осећала још и то да је, потчињавајући се мени, он још више био упућиван и у потпуности потчињен вољи одозго, вољи која је невидљиво, али неутуђиво руководила и управљала њиме све време. Такође сам јасно осећала да је мој сапутник знао оно у шта ја нисам била посвећена. Али у мени због нечега није настајала ни најмања жеља да сазнам више од онога што ми је одозго било допуштено.

У следећем тренутку сам видела како исти такви људи као ја, са својим водичима, појављујући се одједном однекуд, муњевито лете у левак и нестају тамо као да бивају упијени и усисани њиме. Као безбојне прозирне сенке промицали су један за другим. Сапутници су држали своје штићенике међу крилима, брижно покривајући њима свој драгоцен терет. Простор где сам се са својим водичем задржала из за сада мени непознатих разлога био је за њих само кратак тренутак на путу ка њиховом циљу. Пратећи погледом сенке које промичу, мој сапутник је гипко окренуо главу и ја сам угледала његов исто тако прекрасни профил. Извесно време је спокојно посматрао све што се догађа као да нешто ишчекује. Одједном је у мени поникла неодољива жудња - тежља да заједно са свима уђем у тај левак. Али мој сапутник је тренутно схватио шта се догађа у мени и одмах ми је ставио на знање да му се придружим. Не размишљајући, одмах сам се и за трен нашла под његовим раширеним десним крилом. Одатле сам, као из сигурног уточишта, посматрала оно што се догађа. Моје нестрпљеље је нарастало све више и више и била сам у недоумици: шта чекамо? Била сам нестрпљива да се потчиним општем кретању и да уђем у левак који ме је мамио. Али мој сапутник је, чинило се, ишчекивао тренутак да ми саопшти оно што сам и сама морала да наслутим, не настојећи на своме. На крају крајева он ми је рекао: "Још није време".

Рекао ми је то врло убедљиво и чврсто. Ја сам се одмах, не размишљајући, сложила с њим, као да сам тренутно схватила све, схватила да ми није време да доспем ТАМО. Од тог тренутка сам одједном осетила како сам почела да се крећем наниже, сада већ у сасвим другом простору. Као да сам испала из оне димензије и спуштала се наниже, летела сам сама, без свог водича. Али његов изненадни нестанак нимало ме није узнемирио и уплашио.

Падала сам кроз белу маглу, пре је то била бела светлост, и било ми је мирно, добро и спокојно. Све моје жеље, које су пре тога обузимале све моје биће и биле за мене најзначајније и најважније, неочекивано су нестале, раствориле се, не оставивши ни трага. Блаженство, које сам у замену за то осетила, немогуће је изразити јер ништа што би иоле личило на то у свом животу нисам доживела (а уопште нисам ни наслућивала да тако нешто постоји). Све је око мене било стање бескрајне и безграничне ЉУБАВИ према мени и према ономе што ме окружује.

Све је била свеобухватна ЉУБАВ која потиче од ЊЕГА, ЉУБАВ која је прожимала и обухватала све моје биће, одазивајући се у мени детињом преданошћу и исто тако несебичном љубављу према свом Створитељу. Испунише ме блажени трепет и безгранична срећа. Сва као да сам постојала само ради те трепетне љубави према ЊЕМУ, истовремено свим својим бићем упијајући ЉУБАВ коју исијава Свевишњи. И није било ни граница, ни краја дубине те свеобухватне и свепрожимајуће ЉУБАВИ. Чинило се да све што постоји уопште јесте само ЉУБАВ и ништа више.

Извесно време сам се спуштала тако, уживајући у неземаљској спокојној срећи и слатком блаженству. Али када сам се спустила ниже и била већ ван беле светлости, осећања блаженства су нестала одмах и без трага. Тренутно ме је обузео нељудски крик-плач. Као да сам се пренула: па ја нисам могла да МУ пренесем оно најважније, оно ради чега сам направила цео тај пут. И сазнање тога бацило ме је у неизрециви ужас.

Уперивши "поглед" увис, почела сам да призивам Бога. У мојој свести се већ појавио појам-реч "Бог". Призивала сам Га са

очајањем и плачем, непрестано понављајући: „Господе, опрости ми! Господе, спаси моје дете!“ - али још не речима, већ, рекло би се, свим својим бићем. Осећај неподношљиве туге био је у мени неизмерно дубоко. Као да сам бивала лишена нечега што је било једини смисао мог бивствовања и састојала се сада само од нељудског бола, неутешног вапаја и непрекидног јадиковања за Богом. Да, па ја сам се лишила те безграничне ЉУБАВИ, и то је било мучно, тужно и неподношљиво за мене. Као да сам сваке секунде поново и поново умирала, изгарајући непрекидно од мучног бола који ме је обузимао.

Касније, на земљи, сваки час сам се у мислима враћала успоменама на ту бескрајну божанску ЉУБАВ и успоменама о неиздрживој тузи, поредећи их. Вероватно је да ми није била случајно показана тако огромна разлика тих стања. Сада ме она, та стања, као две тачке између Бога и таме, непрестано подсећају на смисао мог земаљског постојања и на то чему треба да тежим у овом животу свим снагама. Сећање на тај бол и тугу које сам доживела због одвојености од Бога, навела ме је на мисао да чак и доживевши то, могу само неодређено да наслућујем онај безизлаз и она страдања у којима се муче грешници у паклу, неутешно призивајући Бога. И њихов страشان бол је велик не само због тога што горе у пакленом огњу него и због тога што су одвојени од Бога, од Његове безграничне ЉУБАВИ. И није ли та одвојеност од Бога горење у паклу а рафиниране демонске муке и страшна мучења нису ли последица потпуне одвојености и апсолутне незаштићености Божанском ЉУБАВЉУ? Сада сам схватила да људска природа, потпуно обузета световним бригаама, није у стању да схвати сав ужас и безизлаз грешника који се мучи у паклу. Ми живимо на земљи тако као да нас смрт с њеним неизбежним променама у постојању неће лично дотаћи.

Мој безизлазно тешки плач није престајао и разарао ми је душу. Тако је то трајало неко време, али сам одједном у извесном трепутку јасно осетила да Га видим. И Његово присуство је одмах испунило све белом светлошћу. То је било нешто моћно и свеобухватно,

нешто што нема конкретне облике, што испуњава собом све постојеће и исијава собом белу светлост, светлост незалазног Вечног Сунца. Заслепљујућа величанственост Створитеља изазвала је у мени још већи трепет и јецаје. Била сам потресена и потпуно испуњена свим оним што ми се открило. Затим сам приметила да се поред Њега налази још неко, али много мањи, и његови обриси су по општој силуети подсећали на људске: глава и, рекло би се, горњи део скупљених крила и рамена а све остало је утонуло у белу маглу-светлост. Лице исто тако нисам видела јер се оно такође растворило у белој светлости. Осећала сам љубав и топлину која излази из њега према мени и још то да ми је познат по тој топлини и саосећању према мени. Тај неко, који ми је тако опипљиво познат, говорио је с ЊИМ (БОГОМ) И ја сам јасно схватала да се тај разговор непосредно тиче мене. Он као да је посредовао за мене пред Богом. И у мој очајнички плач који се ни на тренутак није прекидао и нехотице је ушла скрушеност невероватне снаге, скрушеност због своје греховности, скрушеност која је све више расла.

И Господ је, чинило се, чуо мој плач. И то што ме је Он најзад услишио, почело је да делује на мене умирујуће, као да ми је поново почела да се враћа Његова ЉУБАВ коју сам изгубила. Али, ма колико то било чудно, мој скрушени плач се и даље није прекидао, он је постајао све дубљи и јачи.

У извесном тренутку бела светлост и све што је она садржала почели су да нестају и као да се растварају. Осетила сам да се спуштам у гушће слојеве. Од додира с том густином осећаји су постепено почели да се мењају у мање пријатне. Плач-молитва у мени није престајала и, штавише, појачавала се, али је већ изражавала, заједно с покајањем, и дубоку захвалност Свевишњем.

Спуштала сам се све ниже и ниже све док изненада нисам чула гласове који већ звуче на сасвим земаљски начин, као и одломке реченице: "... Она се буди..." Иако телесних осећаја још није било на изврстан начин сам осетила да ме некуда премештају. Видела сам пред собом белу маглу и мислила сам да се можда враћам

натраг, онамо одакле тек што сам се спустила. Касније сам схватила да је то био болнички зид покривен белим глеђосаним плочицама. Али до тада дуго нисам могла да схватим где се налазим. У извесном тренутку сам схватила да призивам Господа већ наглас, људским језиком. Понекад сам ирекидала молитву да бих постављала питања упућена гласовима које сам раније чула: „Где сам ја? Ја сам на земљи? ... Да ли сам ја човек?"

Тада сам зачула благи глас сестре која ме умирује потврдним одговорима. Постепено и лагано сам постала свесна да сам то стварно ја, да сам на земљи, и да се завршило све оно што је морало да ми се догоди - али шта заправо, још увек нисам била свесна. Пре операције сам се веома бојала да се нећу више пробудити, да ће моји најближи бити потресени тим губитком и да ће им бити врло тешко без мене. И моја молба ЊЕМУ (Богу) састојала се из молбе да ме за сада још остави на земљи да бих "вратила дугове ближњима". А што је најважније, на мене је веома јако деловала моја греховност. Добро сам знала да не могу да "одем" у онаквом лошем стању у којем сам се налазила...

Мој очајни крик-плач се стално настављао, те сам осећала као да ме пеку усијаним гвожђем. Касније сам схватила шта ме је тако неподношљиво пекло. Биле су то сузе. Оне су као бујица текле из мојих очију, тако да ми је сва одећа око врата била мокра. Постепено је целу почео да ме испуњава телесни бол који тишти. Осетила сам како се лагано враћам у своје тело.

Моје враћање у тело је било дуготрајно и непријатно. Нарочито у првом тренутку схватања онога што се догађа. Осетила сам непријатну земаљску тежину која се као растопљено олово уливала у мене, силну жалост и дубоко разочарење због повратка на земљу.

Али, упркос тако негативним и непријатним осећајима, у мој плач-крик ушло је заједно с благодарношћу и сазнање да је моју молбу Он ипак услишио...

По речима медицинске сестре, више од сата и по сам дозивала Бога, очајно и са сузама. С напором су ме убедили да не галамим јер је у соби било још болесника, након чега сам престала да то чиним

гласно али сам наставила у мислима још дуго, све док нисам упала у сањиву несвестицу. Почели су да ме оперишу у шест часова увече. У два часа ноћу сам се пренула, сећајући се свега веома живо. Мноме је све јаче и јаче почела да овладава неодољива жеља да устанем и запишем све оно што ми се догодило. Све више је расла убеђеност у то да то морам да учиним не за себе већ ради некога. Као да ме је неко приморавао да то учиним. У том тренутку сам имала утисак да је оно што ми се догодило ТАМО тако природно и да у томе нема ничег нарочитог. Мени се тада чинило да су свакој људској души блиски сви ти доживљаји које сам имала ТАМО, да је то приступачно свима... Али захтев који однекуд одозго све више расте као и пре ме је приморавао да забележим на папиру оно што је остало у мом сећању. Исто тако будући у недоумици поводом мени нејасних захтева споља, напослетку сам ипак устала из кревета, покоравајући се позивима одозго, и, с муком владајући својим телом које је било слабо после анестезије, записала сам све.

Пре тога нисам имала прилике да се бавим писањем. Веома ме је запањило осећај да неко као да води моју руку. У свест се однекуд лако уливало оно што је требало да запишем. И није ми било нарочито тешко да то учиним. У једном тренутку сам помислила: "Можда је то некоме неопходно; можда ће та прича о путовању у вечност помоћи некоме да стекне веру у то да наш живот није само кратки и бесмислени тренутак на земљи и да је смисао тог кратког тренутка тако важан за будући, вечни живот. А што је најважније, на мом примеру ће неко моћи да стекне веру у истинитог Бога. Раније, пре него што ми се то догодило, често су ме мучили маловерје и сумње. Дошла сам у Православље пре неких девет месеци. А сада тачно знам: Бог постоји!<<

Да, Наталија је доживела тај чудесни океан љубави Бога и светих, и потврдила је себи као православној хришћанки, да је икона њене Цркве плод откривења, а не самовоља сликара - јер анђеолози који ју је водио био је анђеолоз каквог је насликао Св. Андреј Рубљов на својој икони Свете Тројице. Непосредност и неизмисливост Наталијиног опита уверавају нас у његову истинитост - дакле, и нас чека сусрет са Оним Који је Љубав.

Али, док се тај сусрет не оствари, симболи нас узводе ка Вишњој Стварности. У том смислу, и иконостас нам указује на Јагње Божје окружено светима, „који дођоше из невоље велике, и опраше хаљине своје и убијелише их у крви Јагњетовој“ (Отк. 7, 14), то јест причешћиваху се достојно Крвљу и Телом Богочовековим, и пролише крв своју или покајничке сузе и подвижнички зној да би показали неизмерну благодарност према Ономе Који их је водио и води „на изворе вода живота“ (Отк. 7, 17). Зато волимо иконостас - он нам ништа не заклања, него отвара прозор у вечност, у блистање Сунца Правде, Које, са Оцем и Духом Светим, слава у векове векова. Амин.

Литургија у Новом скиту:
отворени олтар

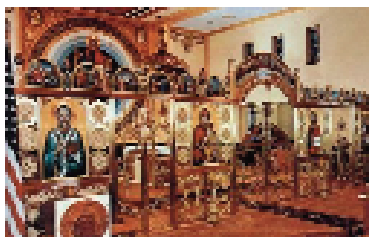
У Новом скиту иконостас
не постоји

Монаси Новог скита
гаје кучиће

Нови скит и псопоклонство

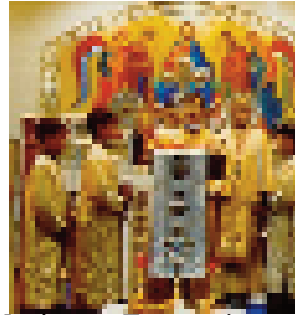
Унијатски храм у Питсбургу, САД

Руска архијерејска
литургија

Мали Вход унијатске
Литургије

Унијатска Литургија:ниска
олтарска преграда

Унијатска Литургија:
„провидни иконостас“

Литургија у Новом скиту
отворени олтар

Литература

1. Верујем, Господе, и исповедам, Образ светачки, Београд 2005
2. Зоран Јовановић: Азбучник православне иконографије и градитељства, Музеј СПЦ, ИК Дина, Београд 2005.
3. Вечно подне, Образ светачки, Београд 2007.
4. Др Жарко Видовић: Трагедија и литургија, Византијско огледало, Ниш 1996
5. Драган Клаић: Позориште и драма Средњег вијека, Сарајево 1988.
6. Протојереј Николај Балашов: На путу ка литургијском препороду, I-II, Беседа, Нови Сад, 2007.
7. Митрополит Јеротеј Влахос: Православна духовност, Светигора, Цетиње
8. Михаил Епштејн: Блуд рада, Стилос, Београд 2001.

Садржај

Уводна реч	5
Јагње Божје и облак сведока	6
Иконостас или отворени олтар?	48
Стасати до иконе	95
Размишљања на крају	99
Литература	112

Књиге Владимира Димитријевића
Издавачка кућа "Лио" већ годинама објављује књиге
православног публицисте Владимира Димитријевића.
Проверите зашто!

Оклеветани светац / Владика Николај и србофобија

Ако сте хтели да на једном месту нађете одговор на све клевете на рачун Николаја Велимировића, новог свеца Србске Православне Цркве, ово је књига за Вас. Да ли је Свети Николај Жички био: антиевропејац, антисемита, хитлерофил, пронациста, мрзитељ културе, средњовековни мрачњак, итд, итсл? Читајте одговоре Мирку Ђорђевићу, Јовану Бајфорду, Предрагу Илићу и многим, многим другима. Клеветање Светог Николаја Србског је клеветање Србије. Проверити зашто нападају и Србију и Николаја!

Јагње и змија / Православље и неогностичка психологија

Да ли се православно Хришћанство може спојити са:

- Фројдом и психоанализом?
- Јунгом и аналитичком психологијом?
- Софијанством - учењем о "женском начелу" Божанства?
- Масонском верзијом Хришћанства?

Да ли су Православна Црква и римокатолицизам једно? Каква је разлика између православне и римокатоличке светости? Могу ли се свецима подједнако сматрати и Серафим Саровски и Фрања Асишки?

На ова и друга питања, постављена у делу др Владете Јеротића, одговара ова књига.

Пут у Нигдину / Рок музика и доба нихилизма

Ово није прича САМО о рок музици. То је прича о добу у коме живимо, добу "атомске технике и прашумске етике" (отац Јустин Поповић), у коме "ако нема Бога, све је дозвољено" ((Ф. М. Достојевски). Дакле, то је прича о нихилизму, чијим смо отровом ("нихилином", вели Ниче) сви, више или мање, отровани. Сазнаћете

више о: деловању музике на човека, културној револуцији од XVIII века наовамо, претечама рок уметности, "Битлсима" и "Стоунсима" као идеолозима Њу Ејџа, "Дорсима" као психопобуњеницима, опијуму који је религија за народ, сатанизму и музици (од Шандора Ла Веја до Мерилин Менсона), Луџи Чиконе, антимадони, смрти од рока... Књига за оне који желе да буду различити...

Хлеб небески и чаша живота / Владика Николај и Отац Јустин о Светој Литургији и Причешћу

Шта су два највећа србска свеца XX века писала и говорила о Тајни над тајнама? Какви се путеви отварају пред човеком кад почне да живи силом Тела и Крви Христове? Како се припремити за Свето причешће? Шта је отац Јустин говорио о старом и новом календару, посту, реформама богослужења, свештеничкој служби? Књига о србском литургијском Предању!

Обнова или обмана?/Литургијска реформа и криза римокатолицизма

Прва књига на србском језику која се бави кризом римокатолицизма насталом после II ватиканског концила, на коме је одлучено да буде спроведена литургијска реформа. Аргументовано и одлучно, књига указује на све опасности које настају кад се традиционално богослужење замени модернистичким. Какве то везе има са нама? Могу ли православни из тога извући поуку? Зашто се не сме журити ако се хоће очување Предања? Зашто је садашњи папа, Бенедикт XVI, дозволио употребу старе, нереформисане мисе?

Света Литургија и тајна Очинства / Трпеза Господња кроз векове и данас

Ево књиге која се бави православном Светом Литургијом говорећи о њеним свештенослужитељима и тумачима: Светом Јовану Златоусту, Светом Дионисију Ареопажиту, Светом Сави Србском, Преподобном Никодиму Агиориту и свештенику - писцу

Виргилу Георгију. Литургија је Небо на земљи, у којој се под видом хлеба и вина, примају Тело и Крв самога Христа. Основни пут православног хришћанина: очишћење -просветљење - обожење изложен је у овој књизи подробно и поуздано.

Евроунијаћење/Православље и папизам на крају историје

Ко су потписници споразума из Србске Цркве у Равени којим се папи признаје примат и власт над свим црквама? Ко их све у томе подржава из власти, медија, клира, народа, „невладиних организација“? Колико се и да ли се Срби сећају своје историје и прошлости која је крвљу исписана после сваке „љубави“ Ватикана? Став Ватикана и „браће“ Хрвата о Србима и „независном“ Косову... Наш одговор на то!

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271. 2-526.62
726.591

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Владимир

Дођи и види : (иконостас и светиња олтара
у православном Предању? / Владимир Димитријевић. -
Горњи Милановац : Лио, 2008 (Горњи
Милановац : Ленарт). - 116 стр. ; 21 цм

Тираж 500. - Библиографија : стр. 112

ISBN 978-86-83697-53-3

а) Иконостаси б) Православна иконографија
COBISS.SR-ID 147068428